

Model dostępnego parku przyrodniczego

Park dostępny

Spis treści

Słowniczek podstawowych pojęć i skrótów	3
I. Wstęp.....	6
II. Wprowadzenie do modelu	8
III. Dostępność turystyki dla osób ze szczególnymi potrzebami- zagadnienia teoretyczne.....	12
III.I. Społeczny model niepełnosprawności	12
III.II. Dostępność.....	14
III.II.I. Projektowanie uniwersalne	14
III.II.II. Racjonalne usprawnianie.....	16
III.II.III. Technologie wspomagające oraz asystujące	17
III.II.IV. Dostępność cyfrowa i informacyjno-komunikacyjna.....	18
III.III. Turystyka	20
III.III.I. Turystyka dostępna dla wszystkich – podstawowe założenia.....	20
III.III.II. Aktywność turystyczna osób ze szczególnymi potrzebami	22
IV. Wdrażanie dostępności w parkach przyrodniczych- zagadnienia praktyczne	24
IV.I. Łańcuch dostępności parku przyrodniczego	24
IV.II. Obszary dostępności parków przyrodniczych	27
IV.III. Obszar organizacyjny.....	28
IV.IV. Obszar architektoniczny uwzględniający architekturę krajobrazu	38
IV.V. Obszar techniczny	57
IV.VI. Obszar edukacyjno-społeczny	72
V. Zakończenie	83
VI. Akty prawne.....	85
VII. Wytyczne i Rekomendacje.....	87
VIII. Literatura	88
IX. Netografia.....	91
X. Załączniki.....	92
X.I. Załącznik nr 1 Informacje o poszczególnych grupach osób ze szczególnymi potrzebami.....	92
X.II. Załącznik nr 2 Rodzaje i skutki niepełnosprawności	92

X.III.	Załącznik nr 3 Dobre praktyki - Polska	96
X.III.I.	Szlaki turystyczne w parkach narodowych	96
X.III.II.	Dobre praktyki w parkach narodowych	96
X.III.III.	Inne dobre praktyki	101
X.IV.	Dobre praktyki – Europa i Świat	104
X.V.	Załącznik nr 4 Instrukcja przeprowadzenia samooceny w zakresie dostępności PP dla osób ze szczególnymi potrzebami.....	106
X.V.I.	Przed audytem.....	106
X.V.II.	Wybór miejsca audytowanego i sposób realizacji czynności sprawdzających. 106	
X.V.III.	Wybór dostępnej trasy turystycznej – szlaków pieszych	107
X.V.IV.	Na zakończenie	107
X.V.V.	Dostępność dla wszystkich	108
X.V.VI.	Matryce, jak z nich prawidłowo korzystać?	108
X.V.VII.	Monitorowanie działalności podmiotu, w zakresie zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami	109

Słowniczek podstawowych pojęć i skrótów

Ilekcioć zastosowano w dokumencie dane pojęcie należy je rozumieć jako:

Model – dokument o charakterze ogólnym prezentujący propozycje zasad dostosowywania obiektów terenowych i budowlanych, zarządzanych przez parki przyrodnicze, do potrzeb i ograniczeń osób ze szczególnymi potrzebami, w tym osób z niepełnosprawnościami. Model składa się z części opisowej (wraz z załącznikami) oraz części diagnostycznej (dwóch matryc).

Obszar – wyodrębnione w modelu grupy tematów o różnym charakterze, które należy podjąć, żeby zwiększyć dostępność parku przyrodniczego. W modelu wyodrębniono cztery obszary: organizacyjny, architektoniczny uwzględniający architekturę krajobrazu, techniczny, edukacyjno-społeczny. Podzielone są one na zagadnienia.

Zagadnienie - wyodrębniony w modelu zestaw działań o zbliżonym charakterze, które należy podjąć, żeby zwiększyć dostępność PP w jednym z 4 obszarów dostępności parków. Każdy z obszarów dostępności parków składa się z kilku zagadnień.

Obiekt rekreacyjno-wypoczynkowy¹ - to zagospodarowane miejsce i/ lub teren o charakterze liniowym, powierzchniowym lub punktowym, służące realizacji funkcji społecznych obszarów przyrodniczych. Zagospodarowanie to przejawia się na przykład poprzez posadowienie urządzeń obsługi ruchu turystycznego (tablice, stoły, ławki) i/ lub zastosowanie infrastruktury informacyjno-porządkowej na przykład oznakowania przebiegu szlaku turystycznego.

Urządzenie obsługi ruchu turystycznego – to infrastruktura zlokalizowana na obszarach przyrodniczych mająca na celu podniesienie komfortu i bezpieczeństwa wypoczynku turystów. Urządzeniami obsługi ruchu turystycznego są między innymi : bramy, wiaty/zadaszenia turystyczne, ławki, stoły, ławostoly, paleniska na ognisko, pojemniki na śmieci i toalety, obiekty widokowe itd.

Liniowy obiekt rekreacyjno-wypoczynkowy - to obiekt, którego charakterystycznym parametrem jest długość. Do grupy tej zalicza się: szlaki turystyczne, ścieżki dydaktyczne i inne.

Szlak turystyczny - to oznakowany jednolitą infrastrukturą informacyjno-porządkową liniowy obiekt rekreacyjno-wypoczynkowy pozwalający na realizację wycieczek pieszych, rowerowych, konnych lub innych. Może on mieć postać szlaku jednofunkcyjnego, to jest być dedykowany konkretnej grupie turystów między innymi pieszych lub wielofunkcyjnego

---

¹ Ta i poniższe definicje są zaczerpnięte z zarządzenia nr 74 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 18 października 2018 r. w sprawie wprowadzenia "Kategorii i definicji wybranych obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych i edukacyjnych zlokalizowanych na terenach zarządzanych przez j.o. Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe" których autorem jest p. Wioletta Kacprzyk oraz zmodyfikowane na potrzeby niniejszego Modelu przez p. Wiolettę Kacprzyk.

między innymi pieszo-rowerowego. Wzdłuż szlaku turystycznego mogą być zlokalizowane powierzchniowe i punktowe obiekty rekreacyjno-wypoczynkowe.

Ścieżka dydaktyczna - to wytyczony i oznaczony liniowy obiekt rekreacyjno- wypoczynkowy służący realizacji zajęć z zakresu edukacji przyrodniczej, wyposażony w urządzenia obsługi ruchu turystycznego, w szczególności tablice informacyjne i edukacyjne. Ścieżka umożliwia zdobywanie wiedzy i umiejętności z przewodnikiem lub samodzielnie.

Powierzchniowy obiekt rekreacyjno-wypoczynkowy - to miejsce często towarzyszące liniowym obiektom rekreacyjno-wypoczynkowym, podnoszące atrakcyjność pobytu turystów na obszarach przyrodniczych, którego charakterystycznym parametrem jest powierzchnia. Powierzchniowym obiektem rekreacyjno-wypoczynkowym są np.: miejsca odpoczynku, parkingi. Powierzchniowy obiekt rekreacyjno-wypoczynkowy powinien być zlokalizowany w miejscach atrakcyjnych krajobrazowo, dogodnych komunikacyjnie i bezpiecznych zarówno dla turystów, jak i przyrody. Jego wyposażenie stanowią np.: ławki, stoły, wiaty/zadaszenia turystyczne. Każdy powierzchniowy obiekt rekreacyjno-wypoczynkowy powinien posiadać infrastrukturę informacyjno-porządkową, w tym również regulamin.

Miejsce odpoczynku - to ogólnodostępny powierzchniowy obiekt rekreacyjno-wypoczynkowy zlokalizowany na przykład przy szlakach turystycznych. Obiekt ten musi być wyposażony w urządzenie/-a obsługi ruchu turystycznego oraz infrastrukturę informacyjno-porządkową, w tym szczególnie regulamin.

Parking - to powierzchniowy obiekt rekreacyjno-wypoczynkowy (obiekt budowlany w rozumieniu przepisów prawa budowlanego) ze stanowiskami postojowymi dla pojazdów. Poza stanowiskami postojowymi, w tym i dla osób z niepełnosprawnościami musi posiadać infrastrukturę informacyjno-porządkową, w tym również regulamin. Może posiadać urządzenia obsługi ruchu turystycznego.

Ilekoć zastosowano w dokumencie skrót należy go rozumieć jako:

PP – park przyrodniczy, czyli park narodowy lub park krajobrazowy działający niezależnie lub wchodzący w skład zespołu parków krajobrazowych,

OzN – osoba z niepełnosprawnościami,

KPON – Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych,

ETR – tekst łatwy do czytania (easy to read),

PJM – Polski Język Migowy,

SKOGN - sposoby komunikowania się osób głuchoniewidomych,

SJM - systemu językowo-migowy,

NGO - organizacja pozarządowa (ang. non-governmental organization),

COTG - Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego,

PFRON - Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych,

MKiŚ - Ministerstwo Klimatu i Środowiska,

GNF - Global Nature Fund.

I. Wstęp

W 2012 roku Polska ratyfikowała Konwencję ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (KPON), której celem jest umożliwienie im rzeczywistego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności na równi z innymi osobami.

Jednym z kluczowych i horyzontalnych praw zagwarantowanych w KPON jest prawo do dostępnej przestrzeni, produktów i usług. Bez zapewniania dostępności nie jest możliwe zagwarantowanie osobom z różnymi niepełnosprawnościami możliwości korzystania z pełni praw. Dostępność w myśl zapisów KPON rozumiana jest szeroko i dotyczy nie tylko osób z orzeczoną niepełnosprawnością, ale wszystkich, którzy w codziennym funkcjonowaniu natrafiają na różnego typu bariery: architektoniczne, związane z dostępem do informacji, komunikacyjne czy też postawą otoczenia. KPON wprost odwołuje się także do prawa do uczestnictwa w życiu kulturalnym, sporcie i turystyce wskazując, że powinno ono być możliwe na zasadach równości z innymi osobami.

Polska ratyfikując KPON zobowiązała się do wprowadzenia w życie zawartych w niej standardów postępowania. Dzięki tym standardom OzN mogą korzystać ze swoich praw.

Zapisy KPON zostały zaimplementowane na poziomie prawa krajowego w trzech kolejnych ustawach:

- ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (dalej: ustawa o dostępności),
- ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (dalej: ustawa o dostępności cyfrowej),
- ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (dalej: ustawa o języku migowym).

Parki przyrodnicze (PP), to jest parki narodowe oraz krajobrazowe są rozmieszczone w każdym rejonie Polski i posiadają zróżnicowaną ofertę turystyczną - od wspinaczki, poprzez kajakarstwo po nurkowanie. Należy jednak pamiętać, że ich nadrzędnym celem jest ochrona przyrody i jej zasobów. Stanowią one ogromny potencjał jako miejsce wypoczynku i rekreacji, także dla OzN. Za zróżnicowaną ofertą wypoczynkową postępuje równie zróżnicowany stopień dostępności poszczególnych obiektów dla osób ze szczególnymi potrzebami. W dobie zmieniającego się oblicza turystyki, nakierowanej na środowisko przyrodnicze, należy liczyć się z coraz większym zainteresowaniem obszarami chronionymi, ale jednocześnie z coraz większymi wymaganiami osób je odwiedzających. Współczesny turysta, to często osoba poszukująca wrażeń, aktywnie spędzająca czas i realizująca nowe formy rekreacji i wypoczynku, a z powodu rosnącej świadomości ekologicznej – zwykle wymagająca. Z myślą o takich ludziach tworzone są centra edukacji ekologicznej, ścieżki dydaktyczne, organizowane są imprezy edukacyjne i inne, które często odbywają się na terenach chronionych. W rozwoju turystyki nie zawsze pamięta się jednak o osobach

ze szczególnymi potrzebami, które również mają swoje wymagania, potrzeby i zainteresowania, a także pełne prawo do korzystania z edukacji ekologicznej na zasadach równości z innymi.

Zapewnianie zrównoważonego rozwoju turystyki dostępnej wymaga, aby wszystkie obiekty rekreacyjno-wypoczynkowe i urządzenia obsługi ruchu turystycznego wykraczały poza usługi doraźne i przyjmowały zasadę uniwersalnego projektowania. Zapewni to wszystkim osobom, niezależnie od ich potrzeb fizycznych i/ lub poznawczych, możliwość korzystania z dostępnych udogodnień w sprawiedliwy i zrównoważony sposób. Podejście to rezygnuje z preferencyjnego lub oddzielnego traktowania turystów o różnych możliwościach, a ukierunkowane jest na umożliwienie wszystkim nieograniczonego korzystania z obiektów i usług, w dowolnym czasie i przestrzeni.

Wzrost dostępności obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych wiąże się z koniecznością przełamywania wielu barier, które mogą być spowodowane:

- cechami środowiska przyrodniczego (na przykład spadki terenu, nieutwardzona, piaszczysta nawierzchnia szlaku, wystające korzenie drzew),
- ograniczeniami architektonicznymi (na przykład zbyt wąskie drzwi, schody),
- brakiem podstawowego wyposażenia (na przykład pętli indukcyjnej, opisów w piśmie Braille'a, planów tyflograficznych²),
- sposobem świadczenia usług oraz przekazywania informacji (na przykład brak tłumaczenia na PJM).

Biorąc pod uwagę indywidualny charakter potrzeb turystów, a także specyfikę obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych i ich zróżnicowanie, trudno spełnić standardy „uniwersalnej dostępności dla wszystkich” w obrębie każdego obiektu. Możliwe jest natomiast zadbanie o rzetelną i aktualną informację na temat występujących w obrębie obiektów udogodnień czy utrudnień, co ułatwi potencjalnym gościom planowanie i realizację wizyty „szytej na miarę”. Możliwe jest także konsekwentne dążenie do zwiększenia dostępności, a tym samym umożliwianie osobom ze szczególnymi potrzebami korzystania z prawa do uczestnictwa w turystyce i rekreacji.

---

² Plany tyflograficzne to mapy miejsc tworzone w formie dotykowej dla osób niewidomych i słabowidzących. Informacje dostarczane są poprzez dotyk za pośrednictwem form przestrzennych oraz opisów brajlowskich. Dla osób słabowidzących stosuje się na nich czytelną i kontrastową grafikę. Plany powinny być umieszczane wewnątrz obiektu zaraz po wejściu do niego i powinny odzwierciedlać przestrzeń danej kondygnacji (lub wybrany jej fragment) oraz najistotniejsze jej elementy. Do planów tyflograficznych powinny prowadzić ścieżki dotykowe.

II. Wprowadzenie do modelu

Celami istnienia PP jest przede wszystkim ochrona przyrody przy jednoczesnym racjonalnym udostępnianiu atrakcyjnych turystycznie i edukacyjnie terenów. Udostępnianie to musi być zgodne z obowiązującymi przepisami prawa, w tym przede wszystkim – ustawy o ochronie przyrody, uwzględniać przepisy odpowiedzialności karnej i cywilnej, ale również potrzeby i ograniczenia OzN oraz szczególnymi potrzebami.

CEL NADRZĘDNY MODELU - Celem prezentowanego modelu jest zapewnianie dostępności PP dla osób ze szczególnymi potrzebami oraz systemowe ukierunkowanie działań w zakresie poprawy ich dostępności.

CEL OPERACYJNY MODELU – Niniejszy dokument prezentuje podstawowe zasady projektowania uwzględniającego dostępność dla osób ze szczególnymi potrzebami, ale ich nie wyczerpuje. Jest on propozycją podejścia do tematu dostępności PP i ma na celu przetestowanie modelu w praktyce.

ODBIORCA POŚREDNI MODELU – Odbiorcami pośrednimi modelu są wszystkie PP (pełniące przede wszystkim funkcje ochronne, ale również społeczne poprzez udostępnianie ich oferty) niezależnie od lokalizacji i typu krajobrazu (gór średnich i wysokich, wyżyn i niskich gór, nizin, dolin i obniżeń), wilgotności podłoża (suchy, podmokły), czy zwięzłości podłoża (luźny, na przykład piaszczysty, zwięzły). Działania powinny być realizowane w uwzględnieniem zasad projektowania uniwersalnego, tak aby niwelowały bariery w zakresie dostępu do dóbr i usług przez siebie oferowanych. Niwelowanie barier powinno uwzględniać konieczność wdrożenia racjonalnych i efektywnych działań, uwzględniających specyfikę danego PP.

ODBIORCA DOCELOWY MODELU – Odbiorcami docelowymi modelu są osoby ze szczególnymi potrzebami w tym OzN. Są to zatem osoby z problemami narządu: słuchu, wzroku, ruchu, jak również osoby z niepełnosprawnością intelektualną i chorobami zdrowia psychicznego, osoby starsze, kobiety w ciąży lub matki z małymi dziećmi. Osoby te, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na równi z innymi, muszą przezwyciężyć różnego rodzaju bariery i utrudnienia – podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki. O szczególnych potrzebach mogą decydować cechy zewnętrzne lub wewnętrzne danej osoby, a także okoliczności, w których się ona znajduje. Osoby ze szczególnymi potrzebami są zdefiniowane w rządowym Programie Dostępność Plus 2018-2025³ oraz ustawie o dostępności⁴. W opracowaniu często używane jest określenie osoby z niepełnosprawnościami. Ma to swoje uzasadnienie wtedy, kiedy powołujemy się na dane statystyczne, czy też badania, które prowadzone były na tej grupie osób.

---

³ Program Rządowy Dostępność Plus 2018-2025

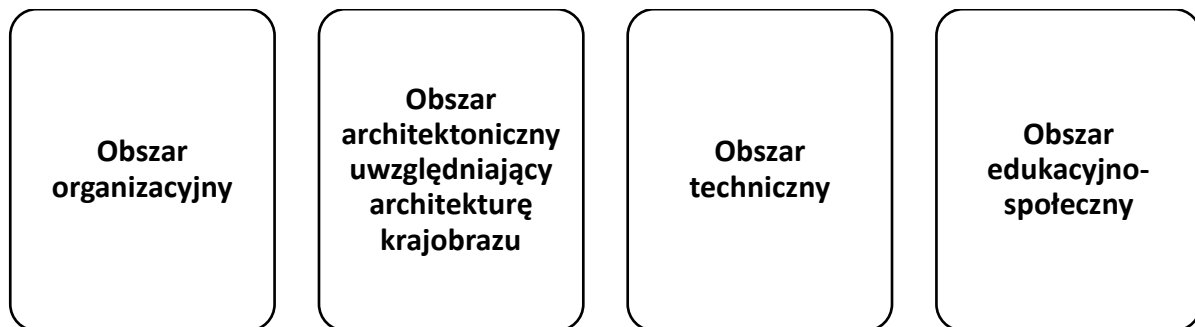
(www.archiwum.ncbr.gov.pl/fileadmin/POIR/3_1_1_1_2019/Dok_dodatkowe/16_Program_Dostepnosc_Plus.pdf, (dostęp z dnia: 08.09.2021 r.)

⁴ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz. U. 2019 poz. 1696 z późn. zm.)

IDEA MODELU - Prezentowany model ma charakter ramowy, czyli ogólny. Pozwala to na wykorzystanie go przez PP w odniesieniu do już istniejących usług i infrastruktury służącej udostępnianiu, jak i planowanej do utworzenia/ organizacji/ budowy. Oznacza to, że realizacja idei dostępności nie dotyczy wyłącznie obiektów nowo projektowanych i planowanych do budowy. Obejmuje ona również infrastrukturę już istniejącą, którą podczas remontu można dostosować do potrzeb OzN i zastosować tym samym racjonalne usprawnienia.

Model ma być wdrożony w obrębie PP o zróżnicowanym krajobrazie na przykład górskim, wyżynnym czy nizinym, przy każdorazowym dostosowaniu do specyfiki lokalnych uwarunkowań, na przykład środowiskowych, formalno-prawnych i tym podobnych Oznacza to, że **każdy PP wdrażając model musi dostosować istniejące między innymi : środki, narzędzia do aktualnie obowiązującego prawodawstwa, w tym szczególnie w aspekcie ochrony przyrody.**

Model obejmuje następujące obszary dostępności PP:

Każdy obszar podzielony został na szczegółowe zagadnienia, w których określone zostały działania jakie należy podjąć, żeby zwiększyć dostępność PP.

W przedstawionym modelu dostępność rozumiana jest jako kompleksowy i stały proces wymagający ciągłej refleksji, monitorowania potrzeb i efektów. Wskutek prowadzonych działań, PP osiąga gotowość do wdrażania rozwiązań skoncentrowanych na uniwersalnym projektowaniu i przyjęcia każdego turysty niezależnie od specyfiki jego indywidualnych potrzeb.

Wdrażanie dostępności w PP może zostać zaprojektowane z uwzględnieniem jednego z trzech poziomów:

- **poziom podstawowy (mini)** jest skoncentrowany wokół realizacji obowiązków związanych z zapewnianiem dostępności wynikających z przepisów prawa, ujętych między innymi we wstępie do niniejszego opracowania oraz dobrych praktyk i wytycznych w obszarze dostępności,
- **poziom średni (midi)** uwzględniający wprowadzenie szeregu dodatkowych rozwiązań zwiększających dostępność wykraczających poza obowiązujące ramy prawne, często wzorujący się na dobrych praktykach,

- **poziom zaawansowany (maxi)** obejmuje innowacje, których wdrożenie nie wynika bezpośrednio z przepisów prawa ani dobrych praktyk, natomiast w znaczący sposób podnosi dostępność korzystania z PP dla osób ze szczególnymi potrzebami.

Miarą sukcesu dostępności PP dla osób ze szczególnymi potrzebami będzie uwzględnienie dostępności we wszystkich jej obszarach i na jak najwyższym poziomie. W procesie testowania modelu największą rolę odgrywać będzie możliwość sprawdzenia w praktyce wszystkich obszarów w jak najszerszym zakresie. Bardzo ważnymi elementami modelu są działania miękkie, polegające na zaangażowaniu całego personelu oraz dyrekcji PP w proces wdrażania dostępności, nadaniu wysokiego priorytetu dla realizowanych zadań.

TWORZENIE PLANU DOSTĘPNOŚCI - Tworząc plan dostępności PP należy przeanalizować dostępność strony internetowej PP oraz wszystkich obiektów budowlanych i terenowych, w tym obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych zlokalizowanych w ich obrębie, urządzeń obsługi ruchu turystycznego oraz paraturystycznych⁵ i infrastruktury związanej z obsługą turystyczną. Oznacza to, że zalecane jest przeprowadzenie audytu dostępności samodzielnie i/ lub we współpracy z NGO. Można w tym celu wykorzystać listę kontrolną, która jest dostępna w Serwisie RP gov.pl⁶.

Dla ułatwienia, w opracowaniu tym dla każdego obiektu wskazane zostały szczegółowe działania konieczne do przeprowadzenia, by możliwe było osiągnięcie danego poziomu dostępności. Jako osobne opracowanie zamieszczono Matryce diagnostyczne – są to listy kontrolne, dzięki którym samodzielnie można przeprowadzić audyt dostępności.

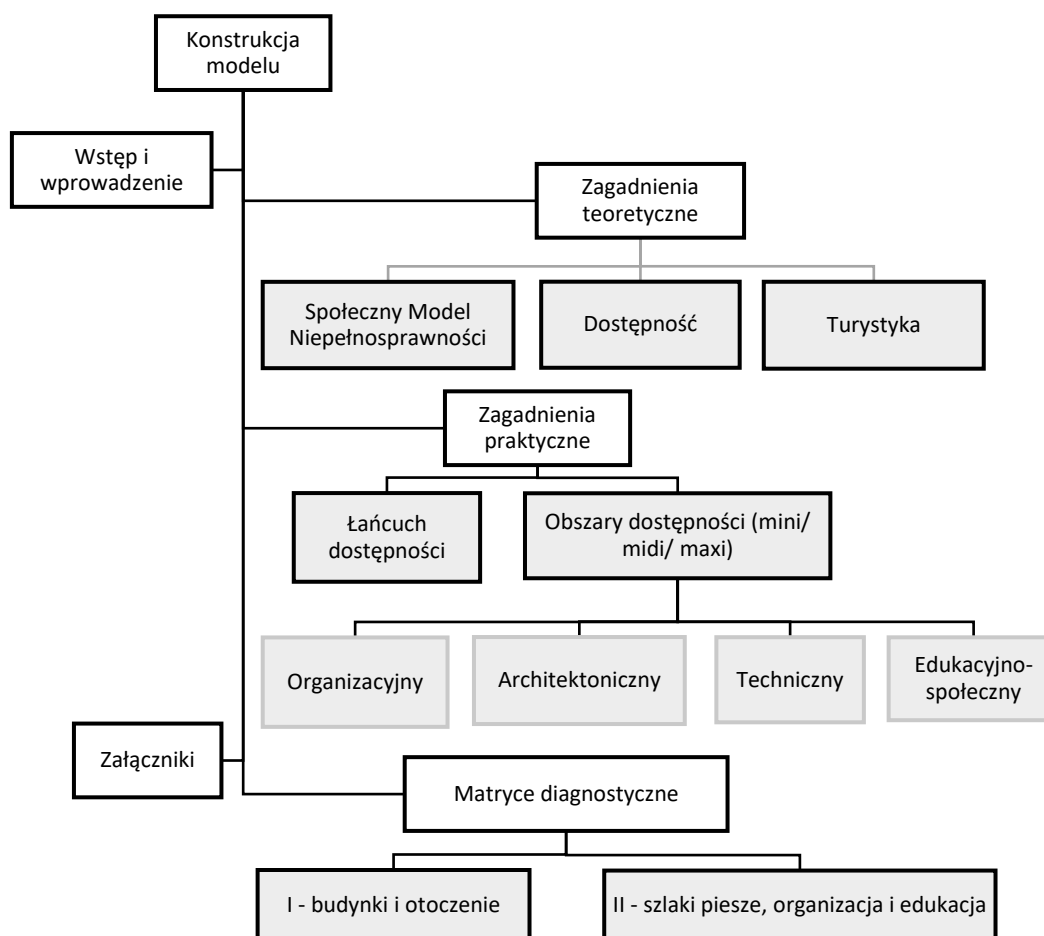
Ponadto opracowanie zawiera opis polskich i zagranicznych dobrych praktyk, które mogą być drogowskazem lub inspiracją we wdrażaniu dostępności.

---

⁵ Do urządzeń paraturystycznych zaliczamy między innymi sieci handlu detalicznego towarami spożywczymi i przemysłowymi, promy żeglugi pasażerskiej, urzędnia pocztowe i komunikacyjne, instytucje kultury oraz ochrony zdrowia. Ich ilość i struktura są ściśle związana ze stopniem zurbanizowania. Podstawowe znaczenie bazy paraturystycznej polega na tworzeniu przede wszystkim kompleksowej oferty usługowej. Rozwój turystyki będzie miał znaczący wpływ na rozwój gospodarczy obszaru (miejscowości).

⁶ <https://www.gov.pl/web/dostepnosc-cyfrowa/jak-zbadac-czy-strona-www-jest-dostepna-cyfrowo>

W nawigowaniu po strukturze prezentowanego opracowania pomoże poniższa grafika ukazująca jego kształt:

TESTOWANIE MODELU – Testowanie modelu rozpocznie się w 2022 roku, na terenie co najmniej dziesięciu PP, które złożą stosowne dokumenty i otrzymają najwięcej punktów w naborze wniosków grantowych (szczegółowe informacje nt. naboru znajdują się na stronie <https://www.pfron.org.pl/o-funduszu/projekty/projekty-ue/program-operacyjny-wiedza-edukacja-rozwoj/obszar-chroniony-obszar-dostepny/>) i będzie trwać do 30.06.2023 roku. Przez okres realizacji projektu PP korzystający z grantu będzie zobowiązany do składania sprawozdań, jak również wyrażenia zgody na wizyty przedstawicieli na przykład PFRON celem audytu realizacji dostępności na terenie obiektów objętych finansowaniem ze środków UE. W trakcie realizacji grantu, jak również po jego zakończeniu, model zostanie poprawiony/ uzupełniony o doświadczenia z etapu jego testowania, tak aby był możliwie najbardziej uniwersalny i kompleksowy.

Reasumując, sukcesem modelu będzie sprawne i trwałe funkcjonowanie wdrożonych rozwiązań, które będą zaspokajać potrzeby możliwie szerokiego grona osób ze szczególnymi potrzebami, w jak największym zakresie.

III. Dostępność turystyki dla osób ze szczególnymi potrzebami- zagadnienia teoretyczne

W poniższym rozdziale przedstawione zostały kluczowe zagadnienia teoretyczne istotne z punktu widzenia modelu. Wprowadzone zostały pojęcia związane z niepełnosprawnością i przyjętym sposobem jej rozumienia, a także zagadnienia wprowadzające do tematu dostępności. Rozdział zakończony jest odniesieniem się do dostępności w kontekście turystyki.

III.1. Społeczny model niepełnosprawności

W prezentowanym modelu przyjęta została definicja niepełnosprawności wynikająca z KPN. Zgodnie z tą definicją niepełnosprawność oznacza długotrwałą obniżoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną i sensoryczną człowieka, która w interakcji z różnymi barierami może ograniczać pełne i efektywne uczestnictwo w życiu społecznym na równych zasadach z innymi obywatelami. Definicja ta koncentruje się nie tylko na obniżonej sprawności, ale przede wszystkim na różnego typu barierach w otoczeniu fizycznym, związanym z dostępem do informacji, komunikacją, czy też barierami związanymi z postawą otoczenia. Taki sposób rozumienia niepełnosprawności różni się w wyraźny sposób od tradycyjnej, medycznej definicji skoncentrowanej wokół stanu psychofizycznego osoby i implikuje inny typ działań. W tradycyjnym podejściu działania skierowane do OzN skoncentrowane były wokół zagadnień związanych z rehabilitacją. W wynikającym z KPN sposobie rozumienia niepełnosprawności (nazywanym społecznym modelem) bardzo istotne stają się działania związane z niwelowaniem różnego typu barier, zarówno architektonicznych, jak i innego typu. Zapewnianie dostępności, będące konsekwencją likwidacji tych barier jest warunkiem niezbędnym dla zapewniania możliwości prowadzenia przez OzN samodzielnego życia na zasadach równości z innymi osobami.

Z takiej definicji niepełnosprawności wynika też wprost, że mówiąc o OzN nie mówimy tylko o osobach z orzeczeniem o niepełnosprawności, a szerzej – o osobach, które z powodu ograniczeń w sprawności napotykać na bariery. Warto także podkreślić, że niepełnosprawność jest zjawiskiem wielopłaszczyznowym i wielowymiarowym, dotyczącym różnych sfer życia. Niepełnosprawność jest częścią stanu zdrowia człowieka. Prawie każdy z nas w pewnym momencie swojego życia może być OzN w sposób czasowy lub trwały. Jednocześnie wraz z wiekiem zwiększa się prawdopodobieństwo i stopień trudności w codziennym funkcjonowaniu. Niepełnosprawność jest kwestią złożoną, a interwencje w celu przewyciężenia niedogodności z nią związanych są wielorakie, układowe i różnią się w zależności od kontekstu.

Przy takim podejściu do rozumienia niepełnosprawności kluczowa staje się kwestia napotykania na bariery w funkcjonowaniu i szczególne potrzeby związane z zapewnianiem dostępności. Potrzeby takie mogą mieć zarówno osoby, które społecznie postrzegane są jako

OzN (osoby poruszające się na wózku, osoby niewidome, osoby głuche czy z niepełnosprawnością intelektualną lub chorobami zdrowia psychicznego), jak również osoby, które na różnych etapach życia i z różnych powodów mogą mieć szczególne potrzeby związane z dostępnością – osoby starsze, które z racji wieku napotykać na ograniczenia w funkcjonowaniu, rodzice z małymi dziećmi, czy też osoby, których sprawność jest czasowo ograniczona z powodu na przykład choroby, kontuzji czy urazu.

Przyjmując za punkt wyjścia konwencyjną definicję i wynikający z niej społeczny model niepełnosprawności, w polskim ustawodawstwie dotyczącym zapewniania dostępności wprowadzona została kategoria osób ze szczególnymi potrzebami. W grupie tej są wszystkie OzN, a także inne osoby, które w sposób stały lub czasowy napotykać na bariery w funkcjonowaniu. Wynikającym zarówno z KPON, jak i z prawa krajowego zobowiązaniem jest konieczność prowadzenia działań, które te bariery zniwelują.

Szacuje się, że ponad miliard osób, to jest około 15% światowej populacji, żyje z pewną formą niepełnosprawności (dane na podstawie ogólnoswiatowych oszacowań populacyjnych z roku 2010). Jest to więcej niż wynika z realizowanych od lat 70. szacunków Światowej Organizacji Zdrowia, które sugerowały, że jest to około 10%⁷. Poszerzenie tej grupy o osoby starsze, u których ograniczenia w funkcjonowaniu pojawiają się wraz z wiekiem, czy też o osoby, które na bariery napotykać czasowo sprawia, że mówiąc o dostępności mówimy o działaniach dla bardzo szerokiej grupy, a nie tylko o specjalistycznych i wąskich rozwiązaniach dla wybranych obywateli.

Warto także podkreślić, że OzN są zróżnicowane, podobnie jak ich niepełnosprawność. Nawet dwie osoby z podobną niepełnosprawnością mogą mieć bardzo różne potrzeby, jeśli chodzi o dostępność i przemieszczanie się. Chociaż wózki inwalidzkie zazwyczaj pojawiają się na symbolach niepełnosprawności, użytkownicy wózka to tylko pewien odsetek OzN. OzN to osoby o zmniejszonej zdolności fizycznej, poznawczej, intelektualnej i/ lub sensorycznej, w tym osoby z ubytkiem słuchu. OzN bardzo często nie potrafią samodzielnie funkcjonować w codziennym życiu bez konieczności wsparcia osób trzecich.

W Polsce OzN, które mają prawne potwierdzenie niepełnosprawności, jest ponad 3 mln. W rzeczywistości jest ich dużo więcej – od 4 do 7 mln. Zgodnie z danymi z narodowego spisu powszechnego (NSP) w 2011 roku w Polsce żyje około 4,2 mln OzN (biologiczną) – czyli około 11% naszego społeczeństwa. Wyniki reprezentacyjnego Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności wskazują, że populacja osób niepełnosprawnych prawnie w wieku 16 lat i więcej w Polsce liczyła 3 024 tys., co stanowi 10% ogółu populacji osób w tym wieku objętej zakresem BAEL⁸.

---

⁷Światowy raport o niepełnosprawności – podsumowanie. Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania. Nr 1/2013(6).

⁸ Aktywność ekonomiczna ludności Polski – IV kwartał 2020 r, Główny Urząd Statystyczny 2020 r.

Szersze informacje o rodzajach i skutkach niepełnosprawności znajdują się w załączniku nr 2 do niniejszego opracowania.

III.II. Dostępność

Dostępność (ang. accessibility) to „właściwość środowiska fizycznego, transportu, technologii i systemów informacyjno – komunikacyjnych oraz towarów i usług, pozwalająca OzN na korzystanie z nich na zasadzie równości z innymi osobami. Dostępność jest warunkiem wstępnym prowadzenia przez wiele OzN niezależnego życia i uczestniczenia w życiu społecznym i gospodarczym. Dostępność może być zapewniona przede wszystkim dzięki stosowaniu koncepcji uniwersalnego projektowania, a także poprzez usuwanie istniejących barier oraz stosowanie mechanizmu racjonalnych usprawnień”⁹.

Dostępność to szerokie pojęcie używane do opisanego stopnia, w jakim dany system może być używany przez możliwie dużą grupę ludzi. W przeciwieństwie do użyteczności jako „łatwości użycia” czy ergonomii użytkownika. Dostępność oznacza „możliwość korzystania” z funkcji lub właściwości danego systemu. Zgodnie z art. 6 ustawy o dostępności, dostępność jest wynikiem uwzględnienia uniwersalnego projektowania albo zastosowania racjonalnego usprawnienia¹⁰.

Warunek dostępności jest dla wszystkich turystów podstawowym czynnikiem, który musi być spełniony, by możliwa była eksploracja przestrzeni turystycznej. Określenie „dostępny” oznacza: dogodny, osiągalny, będący do dyspozycji. Wiąże się ono także z takimi cechami jak: użyteczność, funkcjonalność oraz uniwersalność. Odnosi się do: miejsca (lokalizacji) – gdy można gdzieś dostać się, dojść; informacji – coś jest zrozumiałe, jasne; relacji społecznych – gdy ktoś jest komunikatywny, otwarty w kontaktach z ludźmi; celu aktywności – który stosunkowo łatwo można zdobyć, osiągnąć ze względu na przykład na cenę, stopień trudności, niezbędny wysiłek.

III.II.I. Projektowanie uniwersalne

Projektowanie uniwersalne (z ang. *Universal Design*) to sposób podejścia do planowania i tworzenia produktów, urządzeń oraz przestrzeni publicznej, który zapewnia ich dostępność dla wszystkich użytkowników. Dotyczy ono rozwiązań, które są użyteczne w jak największym zakresie dla wszystkich, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznych zmian. Termin ten odnosi się do produktów, środowisk, programów oraz usług i nie wyklucza urządzeń pomocniczych dla poszczególnych grup osób niepełnosprawnych¹¹.

---

⁹ Realizacja zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla OzN.

Poradnik dla realizatorów projektów i instytucji systemu wdrażania funduszy europejskich 2014-2020
https://www.pois.gov.pl/media/23674/publikacja_wersja_interaktywna_3.pdf (dostęp z dnia: 08.09.2021 r.)

¹⁰ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz. U. 2019 poz. 1696 z późn. zm.)

¹¹ art. 2 Konwencji ONZ z 13 grudnia 2006 r. o prawach osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169).

Koncepcja projektowania uniwersalnego odegrała ważną rolę w kształtowaniu pojęcia funkcjonalności i dostępności środowiska przystosowanego dla wszystkich użytkowników i przynosi korzyść wszystkim członkom społeczeństwa. Przyczynia się do promowania równego, a tym samym sprawiedliwego dla wszystkich, dostępu do dóbr i usług, z uwzględnieniem potrzeb tych użytkowników, których funkcjonowanie jest w pewnym aspekcie ograniczone.

Projektowanie uniwersalne opiera się na zasadzie równości w większym stopniu niż koncepcja ogólnej dostępności dla osób z obniżoną funkcjonalnością. Rozwiązania przestrzenne zgodne z zasadą projektowania uniwersalnego przewidują, iż podstawowe działania będą z założenia odpowiadały potrzebom wszystkich użytkowników i nie będą wymagały specjalnych rozwiązań. Projektowanie jest zatem pojmowane jako wspólny termin na określenie wszystkich działań, które dotyczą kształtowania otoczenia. Obejmuje on między innymi: planowanie w ramach społeczności lokalnej, użytkowanie gruntów, jak również architekturę, roboty budowlane, czy też produkcję.

Geneza pojęcia „projektowanie uniwersalne” wskazuje na siedem zasad, według których należy postępować przy projektowaniu przestrzeni zurbanizowanej i niezabudowanej, produktów i usług ogólnodostępnych:

- **sprawiedliwe wykorzystanie** – projekt jest użyteczny i atrakcyjny dla ludzi o różnych umiejętnościach (możliwościach),
- **elastyczność użytkowania** – projekt uwzględnia szeroki zakres indywidualnych preferencji i umiejętności odbiorców,
- **prosta i intuicyjna obsługa** – zastosowany projekt jest łatwy do zrozumienia, niezależnie od doświadczenia, wiedzy, umiejętności językowych czy obecnego poziomu koncentracji użytkownika,
- **zauważalna informacja** – projekt w sposób efektywny łączy ze sobą niezbędne informacje dla użytkownika, niezależnie od warunków otoczenia lub zdolności sensorycznych użytkownika,
- **tolerancja błędów** – projekt minimalizuje zagrożenia i negatywne skutki przypadkowego lub zamierzonego działania,
- **niewielki wysiłek fizyczny** – projektowanie w taki sposób aby produkt był efektywny, wygodny i wymagał minimalnego wysiłku użytkownika,
- **wymiary i przestrzeń dostępna i użyteczna** – odpowiednia wielkość i przestrzeń przewidziana do podejścia, działania i wykorzystania produktu, niezależnie od wielkości, postawy lub mobilności użytkownika¹².

---

¹² „Wytyczne w zakresie projektowania uniwersalnego mając na uwadze potrzeby osób niepełnosprawnych”- ekspertyza wykonana na zlecenie Ministerstwa Infrastruktury i Budownictwa, I. Benek, A. Labus, M. Kampka (red.), Warszawa: Fundacja Laboratorium Architektury 60+ 2016

III.II.II. Racjonalne usprawnianie

Zgodnie z definicją zawartą w KPON „Racjonalne usprawnienie oznacza konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nie nakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami”.

Podstawowym narzędziem zapewniającym dostępność jest projektowanie uniwersalne oparte na mechanizmie racjonalnych usprawnień określanym jako „konieczne i odpowiednie zmiany oraz dostosowania, nienakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, rozpatrywane osobno dla każdego konkretnego przypadku, w celu zapewnienia OzN możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami.” **Racjonalne usprawnienia pojawiają się zatem w momencie, gdy projektowanie uniwersalne nie jest możliwe i wprowadzane tam, gdzie należy poprawić stan faktyczny.**

Pojęcie to pojawiło się w polskim porządku prawnym w art. 23a ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych¹³. Już na etapie prac nad tekstem KPON obowiązek podejmowania racjonalnych działań (kroków), mających na celu uwzględnienie potrzeb osób niepełnosprawnych, był widziany jako fundament całego dokumentu oraz warunek wstępny – konieczny do nieograniczonego korzystania przez OzN ze wszystkich praw człowieka¹⁴.

Ten dokument wzywa państwa do przyjmowania odpowiednich środków w celu zapewnienia dostępności i racjonalnych usprawnień. Środki te powinny polegać między innymi na wprowadzeniu zasady, zgodnie z którą już na etapie planowania i projektowania należy uwzględniać wymóg dostępności, dzięki czemu można ograniczyć, a nawet wyeliminować dodatkowe koszty późniejszych adaptacji. Co więcej, zaleca się, aby w ustawodawstwie krajowym uznano odmowę osobom niepełnosprawnym dostępu do aktywności sportowej, kulturalnej, turystycznej i wypoczynkowej za dyskryminację oraz zobowiązano usługodawców (zarówno publicznych, jak i prywatnych) do dokonywania racjonalnych usprawnień oraz zapewniania dostępności.

---

¹³ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2021 r. poz. 573 z późn. zm.)

¹⁴ R. Kayess, P. French, Out of Darkness into LIGHT? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, “Human Rights Law Review”, Oxford University Press 2008, nr 8, str. 10

III.II.III. Technologie wspomagające oraz asystujące

Technologie wspomagające i asystujące to szeroka grupa technologii umożliwiających osobom ze szczególnymi potrzebami, w szczególności z różnymi niepełnosprawnościami, prowadzenie niezależnego życia.

Technologie wspomagające obejmują całe spektrum produktów różniących się zarówno zaawansowaniem technicznym, jak i złożonością. Istnieje wiele klas technologii wspomagających, z których mogą korzystać osoby starsze i OzN w zależności od ograniczeń funkcjonalnych występujących u konkretnej osoby. Dostępne obecnie rozwiązania charakteryzują się wysokim zaawansowaniem technicznym i tendencją do pokrywania zróżnicowanych aspektów życia codziennego.¹⁵

Znaczenie technologii wspomagających w życiu osób w starszym wieku oraz OzN ma ogromne znaczenie. Proces starzenia się współczesnych społeczeństw jest źródłem istotnych wyzwań dla systemów opieki społecznej i zdrowotnej. Starzejąca się populacja jest odbiorcą produktów należących do domeny technologii wspomagających. Termin ten wywodzi się z pierwszych regulacji przyjętych w USA w latach 60 XX wieku w odniesieniu do osób starszych. Dzisiaj jest używany jako termin ogólny dla wszystkich narzędzi i systemów stosowanych do utrzymania lub zwiększenia zdolności funkcjonalnych osoby z różnymi rodzajami niepełnosprawności.

Każda OzN może mieć nieco inne potrzeby. Wiele z nich nie ma możliwości odczytania tego, co jest wyświetlane na monitorach. Dla osób słabowidzących stworzono oprogramowanie powiększające wszystkie wyświetlane elementy i zwiększające ich kontrast. Niewidomi zaś korzystają z programów (na przykład bezpłatnego NVDA), które odczytują wyświetlaną treść za pomocą syntezy mowy oraz proponują wykonanie pożądaných komend.

Do komputerów osób niewidomych można podłączyć monitory brajlowskie, które pokazują treść pismem Braille'a dzięki systemowi ruchomych wypustek. Programy odczytujące treść mogą przetwarzać ją na informację możliwą do odczytania w Braille'u. Wraz z odpowiednią klawiaturą urządzenia te dają osobom niewidomym możliwość sprawnego korzystania z komputera. Dla osób niewidomych i innych mających problemy w czytaniu powstał także specjalny sposób zapisu książek elektronicznych – DAISY¹⁶.

Należy jednak pamiętać, że pismem Braille'a posługują się przede wszystkim osoby niewidome od urodzenia i od wczesnego dzieciństwa. Osoby ociemniałe w zdecydowanej

---

¹⁵ M. Duplaga, *Znaczenie technologii wspomagających w życiu osób w starszym wieku*. Zdrowie Publiczne i Zarządzanie 2011, Tom IX 1/11, s. 144

¹⁶ DAISY (ang. Digital Accessible Information System) – format zapisu e-booków stworzony dla osób mających problemy ze wzrokiem, a przede wszystkim dla niewidomych, dyslektyków i analfabetów, a także dla osób o ograniczonych zdolnościach motorycznych. Format, którym obecnie opiekuje się Konsorcjum DAISY (ang. The DAISY Consortium), przyjęł się w bibliotekach w wielu krajach na świecie a liczba publikacji dostępnych w tym formacie przekracza 250 tysięcy i wciąż rośnie.

większości nie używają pisma Braille'a. Szacuje się, że posługuje się nim zaledwie 10% osób pozbawionych wzroku¹⁷.

Na rynku funkcjonują już różne aplikacje wykorzystujące technikę OCR (optyczne rozpoznawanie znaków). Wśród formatów obsługiwanych przez OCR znajdziemy: JPEG, PNG8, PNG24, GIF, animowane GIF-y, BMP, WEBP, RAW, ICO oraz TIFF. Aplikacje te odczytują również PDF-y.

Dla potrzeb osób niewidomych i niedowidzących stworzono również specjalne urządzenia nazywane czytnikami. To cyfrowe odtwarzacze książek i muzyki z wieloma dodatkowymi funkcjami. Czytnik pozwala na odczytywanie dokumentów tekstowych za pomocą syntezatora mowy Ivona w języku polskim i w językach obcych.

Technologie asystujące to szeroka klasa technologii umożliwiających większą niezależność OzN. Charakteryzując technologie asystujące wskazuje się rozwiązania dające wolność OzN poprzez umożliwienie im jak najbardziej samodzielnego funkcjonowania¹⁸. Technologie te to urządzenia poszerzające możliwości OzN podczas codziennych aktywności, działań i zadań¹⁹. Najprawdopodobniej jedyną definicją usankcjonowaną prawnie jest ta zawarta w amerykańskiej ustawie Individuals with Disabilities Education Act²⁰ z 1990 roku, która mówi, że urządzeniem/ technologią asystującą jest „każda rzecz, element sprzętu czy produkt, niezależnie od tego, czy został nabyty w sklepie, zmodyfikowany lub poddany personalizacji, który używany jest, by zwiększyć, podtrzymać lub poprawić możliwości osób z niepełnosprawnościami”²¹.

III.II.IV. Dostępność cyfrowa i informacyjno-komunikacyjna

Pełne zapewnianie dostępności nie jest możliwe bez zapewniania dostępności cyfrowej, a także informacyjno-komunikacyjnej.

Dostępność cyfrowa oznacza tworzenie serwisów internetowych, aplikacji mobilnych, dokumentów, multimediiów i usług elektronicznych w sposób uniwersalny, tak aby były one dostępne dla jak najliczniejszej grupy użytkowników.

W Polsce obowiązki w zakresie zapewniania dostępności cyfrowej reguluje ustawa o dostępności cyfrowej. Wskazuje ona, że strona internetowa i aplikacja mobilna jest dostępna cyfrowo, jeśli spełnia konkretne wymagania odpowiadające standardowi WCAG

---

¹⁷ http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_14746_ikps_2017_18_03/c/14308-14751.pdf (dostęp z dnia: 09.12.2021 r.)

¹⁸ D.C. Smith, Assistive technology. Funding options and strategies, „Mental and Physical Disability Law Reporter, 1(22)/1998, nr 1(22), s. 115

¹⁹ J.C. De Witt, The role of technology in removing barriers, „The Milbank Quarterly” 69(sup. 1–2)/1991, s. 317.

²⁰ Oficjalna strona internetowa Departamentu Edukacji Stanów Zjednoczonych ds. Osób Niepełnosprawnych (IDEA) <https://sites.ed.gov/idea/>, (dostęp z dnia: 08.09.2021r.)

²¹ Individuals with Disabilities Education Act, General Provisions, Sec. 101 Definitions, sekcja g

na poziomie AA²². Standard ten to wytyczne dotyczące dostępności treści internetowych. Do tego zgodnie z założeniami ustawy o dostępności cyfrowej, na każdej stronie internetowej i w każdej aplikacji mobilnej musi być deklaracja dostępności. Dostępność cyfrowa nie dotyczy tylko stron internetowych kierowanych „na zewnątrz”, ale także intranetu (wykorzystywanego przez pracowników).

Dostępność informacyjno-komunikacyjna obejmuje pakiet rozwiązań uwzględniających zróżnicowane potrzeby w zakresie komunikacji i zapewnianie dostępu do informacji w różnych formatach. Główne regulacje prawne w tym wymiarze dostępności określone są w ustawie o dostępności. W szczególności mowa tutaj o takich rozwiązaniach jak:

- zapewnianie dostępu do tłumacza języka migowego (w tym także zdalny dostęp do usługi tłumacza online przez strony i aplikacje),
- instalacja urządzeń lub innych środków technicznych do obsługi osób słabosłyszących (w szczególności pętli indukcyjnych, systemów FM lub urządzeń opartych na innych technologiach, których celem jest wspomaganie słyszenia),
- zamieszczenie na stronie internetowej informacji o zakresie naszej działalności w różnych formach: elektronicznego dostępnego cyfrowo pliku, nagrania treści w polskim języku migowym oraz informacji w tekście ETR.

---

²² <https://www.w3.org/Translations/WCAG21-pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021)

III.III. Turystyka

III.III.I. Turystyka dostępna dla wszystkich – podstawowe założenia

Dostrzeganie przez różne podmioty zróżnicowanych potrzeb turystów, w tym także związanych z niepełnosprawnością, uwidaczniało się poprzez zainicjowanie działań promowanych pod wieloma hasłami, między innymi : „turystyka dla wszystkich”, „turystyka bez barier”, „turystyka dostępna”, „schroniska dostępne niewidomym” czy „Beskidy bez barier”. Działania te podejmowane były i są na poziomie administracji państwowej, administracji samorządowej, NGO, inicjatyw społecznych oraz w prywatnym sektorze usług turystycznych. Współcześnie można zauważyć, że coraz większą popularność zyskuje określenie „turystyka dostępna” (accessible tourism), również za sprawą wielu publikacji UNWTO²³. Jest to wyraz coraz większej akceptacji społecznego modelu niepełnosprawności²⁴, którego podstawowym założeniem jest przyjęcie, że niepełnosprawność nie wynika z indywidualnych cech człowieka, a raczej jest efektem istnienia czynników ograniczających. Usunięcie barier stanowiących ograniczenia dla OzN służy poprawie jakości życia i wyrównywaniu szans w życiu społecznym.

Za „turystykę dostępną” uznaje się „formę turystyki, która wymaga współpracy między wieloma interesariuszami w celu umożliwienia osobom z różnymi potrzebami – związanymi z mobilnością, wzrokiem, słuchem i wymiarem poznawczym – samodzielnego, godnego funkcjonowania. Taka współpraca polega na dostarczeniu uniwersalnie zaprojektowanych produktów turystycznych i usług oraz zapewnianiu uniwersalnie zaprojektowanego dostępu do przestrzeni”²⁵. Realizacja koncepcji „turystyki dostępnej” wymaga współpracy i zaangażowania wielu podmiotów w zakresie²⁶:

- pogłębiania świadomości specjalistów z branży turystycznej na wszystkich szczeblach organizacji i zarządzania turystyką poprzez szeroką edukację, specjalistyczne szkolenia w celu wyeliminowania postaw stanowiących bariery dla rozwoju „turystyki dostępnej”, jak również przekonania prywatnych przedsiębiorców o zaletach inwestowania w „turystykę dostępną”, widocznych we wzroście konkurencyjności danej działalności poprzez podnoszenie jej jakości,

---

²³ między innymi United Nations World Tourism Organization, 2015, Manual OzN Accessible Tourism for All – Public-Private Partnerships and Good Practices (www.umwto.org, dostęp: 20.06.2021).

²⁴ J. Śniadek, A. Zajadacz, *Turystyka i rekreacja, a jakość życia mieszkańców Leszna*. Szczecin: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Turystyki 2014, nr 1(25)s. 341-365.

²⁵ D. Buhalis, S. Darcy, (red.) *Accessible Tourism, Concepts and Issues*. Bristol: Chanel View Publications 2011

²⁶ United Nations World Tourism Organization, 2014, San Marino Declaration OzN Accessible Tourism, Republic of San Marino

(<http://www.accessibletourism.org/resources/sanmarinodeclarationonaccessibletourismfinal1.pdf>, dostęp: 20.06.2021).

- zapewniania powszechnego prawa do uczestnictwa w turystyce, pomimo globalnej niepewności gospodarczej, poprzez międzynarodową współpracę,
- przestrzegania zasad projektowania uniwersalnego przy tworzeniu nowych obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych i obiektów obsługi ruchu turystycznego, produktów i usług oraz modernizacji istniejących,
- rozwoju i stosowania inteligentnych technologii w celu zapewniania obiektywnej informacji na temat wszystkich usług (bez względu na stopień ich dostępności), tak aby umożliwić turystom indywidualną ocenę zakresu dostępności, w zależności od osobistych potrzeb,
- postrzegania turystyki w ujęciu systemowym, to jest gwarantowania jej uniwersalnej dostępności w odniesieniu do wszystkich elementów turystycznego łańcucha wartości, w tym środowiska przyrodniczego, systemu transportu, informacji turystycznej, elementów infrastruktury turystycznej i towarzyszącej,
- promowania i upowszechniania dobrych praktyk przyczyniających się do powszechnej dostępności podróży i turystyki,
- wzmocnienia współpracy ze wszystkimi zainteresowanymi podmiotami działającymi w dziedzinie powszechnej dostępności turystyki na szczeblu międzynarodowym i regionalnym, zaangażowania się w partnerstwo publiczno-prywatne przedstawicieli branży turystycznej, NGO i OzN.

Koncepcja „turystyki dostępnej” kładzie nacisk na potrzebę projektowania uniwersalnego i uwzględnia potrzeby aktywności turystycznej wielu grup (w tym OzN, osób starszych, turystów z dziećmi), które napotykać podczas korzystania z obiektów i obszarów turystycznych na ograniczenia natury technicznej (fizycznej) i/ lub funkcjonalnej (związanej z organizacją usług turystycznych). Istotną barierę może stanowić także zła sytuacja ekonomiczna, która często prowadzi do rezygnacji z wyjazdów turystycznych²⁷.

„Dostępna turystyka” umożliwi OzN sprawiedliwe podróżowanie bez ograniczeń poprzez dodanie specyficznych usług do typowego doświadczenia turysty. Może to obejmować udostępnianie wszystkim systemów informacji i rezerwacji, zapewnianie infrastruktury bez barier w wyborze kierunku podróży, usługach transportowych i hotelach oraz zapewnianie wyszkolonego personelu pomocniczego i działań, które umożliwiają wszystkim pełne uczestnictwo bez wykluczeń.

---

²⁷ Badania konsumentów usług turystycznych w regionach. Polska Organizacja Turystyczna, E. Dziedzic (red.), Warszawa: Polska Organizacja Turystyczna Wydanie I, 2015.

III.III.II. Aktywność turystyczna osób ze szczególnymi potrzebami

Zgodnie z wynikami badań z 2018 r.²⁸ udział OzN, które uczestniczyły w choć jednym wyjeździe turystycznym w ciągu ostatnich 12 miesięcy, wyniósł 23%. Większe uczestnictwo w wyjazdach było wśród osób mieszkających w mieście niż na wsi oraz wśród kobiet, w porównaniu do udziału w wyjazdach mężczyzn. Analizując udział w wyjazdach według wieku badanych, największym uczestnictwem charakteryzuje się grupa badanych w wieku 35 - 44 lat.

Wyniki badania wskazują, że główną barierą utrudniającą podróżowanie był zły stan zdrowia. Natomiast wśród sposobów, które ułatwiłyby podróżowanie, badani najczęściej wskazywali na większą akceptację otoczenia (24%) oraz większe dofinansowanie wyjazdu (20%). Głównym celem wyjazdów badanych był wypoczynek (37%). Znaczna część wyjazdów odbywała się w celu zdrowotnym (24%), odwiedzenia krewnych i znajomych (9%) oraz religijnym (7%). Ponad połowa wyjazdów, które ankietowani odbyli w ostatnich 12 miesiącach, trwała od dwóch do czterech dni (56%). Nieco mniejszy odsetek stanowiły, natomiast wyjazdy dłuższe trwające co najmniej 5 dni (44%). Dominującym rodzajem zakwaterowania, z którego korzystali badani w trakcie wyjazdów, był hotel i motel (40%), 16% badanych nocowało w mieszkaniu u rodziny i znajomych²⁹.

Badani najczęściej samodzielnie organizowali swoje wyjazdy, poprzez organizacje działające na rzecz OzN oraz przy wsparciu rodziny i znajomych.

Powyższe badania dość szeroko pokazują, jak wyglądają potrzeby turystyczne OzN, jednak dostępność turystyki osób ze szczególnymi potrzebami obejmuje również osoby starsze.

Starzenie się polegające na stopniowo narastającym w czasie rozwoju strukturalnych zmian wstecznych, których nagromadzenie upośledza czynność komórek, tkanek i układów, w pełni wpisuje się w biologiczne ujęcie niepełnosprawności. Następstwem starzenia się jest zmniejszenie rezerw czynnościowych poszczególnych narządów, układy funkcjonują na granicy swojej wydolności, a każde dodatkowe obciążenie poprzez ujawnienie ich niewydolności może ograniczać zdolności ruchowe i możliwości sprawnego funkcjonowania. W ten sposób, nawet w swoim najbardziej pomyślnym modelu, starzenie się staje się podłożem ograniczenia sprawności, mimo braku ujawnienia cech niepełnosprawności³⁰.

---

²⁸ Badanie „Aktywność turystyczna osób niepełnosprawnych” przeprowadzone z OzN w wieku 15 lat i więcej (niepełnosprawność ruchowa, narządu wzroku, słuchu i/lub mowy). Badanie przeprowadzono na próbie 1721 osób w terminie od 6 września do 19 października 2018 r.

²⁹ Opracowano: w Departamencie Turystyki na podstawie badania pt. „Aktywność turystyczna osób niepełnosprawnych” wykonanego przez Grupę BST Sp. z o.o. na zlecenie Ministerstwa Sportu i Turystyki.

³⁰ A. Skalska, Ograniczenie sprawności funkcjonalnej osób w podeszłym wieku. Zdrowie Publiczne i Zarządzanie 2011, Tom IX 1/2011, s. 50-59

W większości państw europejskich obserwuje się dużą dynamikę wzrostu udziału osób w starszym wieku w liczbie ludności ogółem. Osoby starsze to osoby najczęściej pozbawione zobowiązań o charakterze zawodowym, często również rodzinnym, posiadające znaczną ilość czasu, którym nie dysponowały wcześniej, który może być zagospodarowany na aktywność turystyczną³¹.

Analiza poziomu udziału w ruchu turystycznym ludzi starszych ze względu na wiek, wskazuje na relatywnie najniższą mobilność turystyczną ludzi starszych w porównaniu z innymi grupami. Niewątpliwie jest to spowodowane różnymi barierami, które ograniczają aktywność turystyczną ludzi starszych. Przede wszystkim są to ograniczenia fizyczne, ekonomiczne, jak również ograniczenia o charakterze mentalnym. Ogółem w wyjazdach krótkookresowych w kraju w 2013 roku zadeklarowało udział około 10,5% ludności powyżej 65 roku życia, w wyjazdach długookresowych analogiczny wskaźnik wyniósł - 14,5%. Analiza uczestnictwa w wyjazdach krótkoterminowych ludności powyżej 65 roku życia z uwzględnieniem celu podejmowanej podróży oraz przedstawiona na tle innych grup wydzielonych ze względu na kryterium wieku, wskazuje, że cele wyjazdów znacznie różnią populację ludzi starszych od młodszych grup wiekowych. Jedną z częstszych barier uczestnictwa ludzi w starszym wieku, na którą zwraca się uwagę w literaturze przedmiotu są względy finansowe (Grzelak-Kostulska 2012). Potwierdzeniem tego może być dominacja w wyjazdach krótkookresowych ludzi po 65 roku życia wyjazdów do rodziny i znajomych (52,0%)³².

Rosnąca liczba osób starszych może być postrzegana zarówno w kategoriach obciążenia, jak i szansy. Z jednej strony starsza populacja wymaga dodatkowych form opieki i wsparcia. Z drugiej strony, osoby starsze kształtują rynek różnego rodzaju usług i produktów wspierających je w samodzielnym i bezpiecznym życiu.

---

³¹ K. Parzych, R. Gotowski, *Selected indicators of the seniors tourist activity in Poland and in others European countries. Journal of Education Health and Sport*. Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy 2016

³² Ibidem

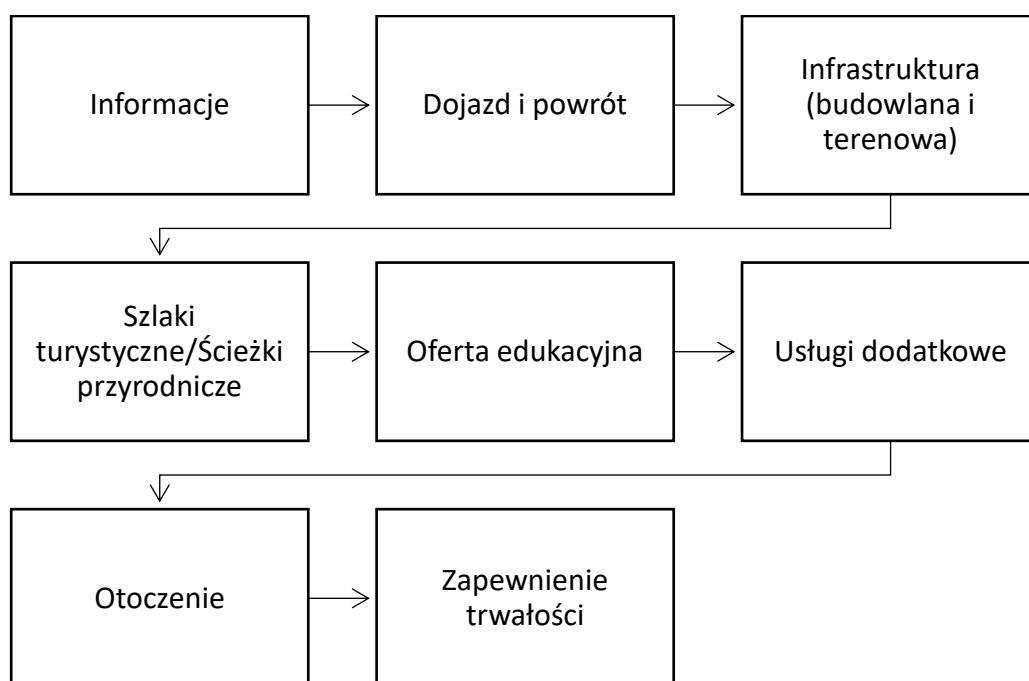

IV. Wdrażanie dostępności w parkach przyrodniczych- zagadnienia praktyczne

IV.I. Łańcuch dostępności parku przyrodniczego

Proponowane w przedstawianym modelu podejście do wdrażania dostępności w PP zakłada podejście systemowe. Opiera się ono na globalnym spojrzeniu na szereg elementów związanych z turystyką. Pomoc w tym może – tak zwany „łańcuch dostępności”, który pomaga w dobrej organizacji pobytu, jak również uatrakcyjnieniu oferty turystycznej parku dla odwiedzających³³.

„Łańcuch dostępności” w przypadku PP powinien składać się z następujących elementów:

Zapewnianie dostępności PP będzie możliwe tylko wtedy, kiedy obejmie wszystkie elementy łańcucha dostępności. W szczególności oznacza to wdrożenie następujących elementów:

- **informacje** – zamieszczone na stronie internetowej PP bądź w broszurach lub ulotkach (dostępnych w wersji elektronicznej do pobrania ze strony internetowej). Istotne jest, aby strona była zaprojektowana zgodnie ze standardem WCAG 2.1. i zawierała treści w zakresie programu zwiedzania, infrastruktury oraz usług specjalistycznych; w przypadku informacji na miejscu ważne jest, aby była dostępna na nośnikach mobilnych, w piśmie Braille’a oraz w ETR, co pomaga zarówno osobom z niepełnosprawnością intelektualną, jak i innym osobom ze szczególnymi potrzebami na

³³ Global Fund Nature i in. Samodzielne doświadczanie natury. Ku pozbawionym barier edukacyjnym ścieżkom przyrodniczym 2021, str. 20, https://www.nature-without-barriers.eu/files/nature-without-barriers/educational-material/IO%202/Polish_Self-Determined%20nature%20experience.pdf; (dostęp z dnia: 08.09.2021 r.)

przykład małym dzieciom.³⁴ Istotnym aspektem informacyjnym jest wykorzystanie zarówno mediów społecznościowych do wypromowania oferty parku, jak również możliwość oceny po pobycie w nim – informacja zwrotna daje możliwość nie tylko usprawnienia

już działającej oferty, ale również poszerzenia o nowe pomysły. Powyższe ogniwo łańcucha ma swoje odzwierciedlenie w zagadnieniu 1.1 modelu,

- **dojazd i powrót** – właściwe oznakowanie dojazdu do PP i jego obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych wykorzystujące odpowiednie oznakowanie zgodne z rozporządzeniem Ministra Infrastruktury w sprawie szczegółowych warunków technicznych dla znaków (...) ³⁵. Odpowiednie i aktualne oznakowanie wewnątrz PP. Określenie dostępnych środków transportu umożliwiających dojazd między innymi komunikacją zbiorową. Odpowiednio oznakowane stanowiska parkingowe. Dobry dostęp do między innymi budynków użyteczności publicznej i obiektów cennych przyrodniczo wewnątrz parku ³⁶. Powyższe ogniwo łańcucha ma swoje odzwierciedlenie w zagadnieniach 2.6, 3.2 oraz 3.3 modelu,
- **infrastruktura** – obiekty rekreacyjno-wypoczynkowe dostosowane do potrzeb OzN i właściwie oznakowane i opisane na przykład w informatorach PP. Istotny jest pełny fizyczny dostęp do infrastruktury szczególnie dla osób z niepełnosprawnością ruchową. Dostęp ten powinien uwzględniać szybkie opuszczenie budynków w celach ewakuacyjnych – drożna trasa ewakuacyjna, właściwie oznakowana. Dużą rolę odgrywają też dostosowane sanitariaty ³⁷. Powyższe ogniwo łańcucha ma swoje odzwierciedlenie w zagadnieniach 2.2 – 2.6 oraz 3.3, 3.4 i 3.7 modelu,
- **szlaki turystyczne/ ścieżki przyrodnicze** – utrzymanie ścieżek i szlaków w stanie umożliwiającym poruszanie się OzN z możliwie najmniejszą liczbą barier architektonicznych/ terenowych. Wiąże się to z właściwą informacją przed przybyciem do PP, które szlaki i na jakim odcinku są dostępne w pełni, a które na przykład czasowo w związku ze zmieniającymi się warunkami atmosferycznymi. Ścieżki i szlaki to również odpowiednia liczba miejsc wypoczynku wzdłuż trasy ³⁸. Powyższe ogniwo łańcucha ma swoje odzwierciedlenie w zagadnieniach 2.1 – 2.3 oraz 3.3 i 3.6 modelu,
- **oferta edukacyjna** – oferta ścieżek dydaktycznych, lekcji przyrodniczych czy zielonych szkół na terenie PP powinna być dostępna zarówno w zakresie fizycznym jak i możliwości rozumienia przez odwiedzających na przykład osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Zapewnianie asystentury lub przewodnika znającego

---

³⁴ Ibidem, str. 20

³⁵ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 3 lipca 2003 r. w sprawie szczegółowych warunków technicznych dla znaków i sygnałów drogowych oraz urządzeń bezpieczeństwa ruchu drogowego i warunków ich umieszczania na drogach (Dz. U. 2019 poz. 2311 z późn. zm.)

³⁶ Global Found Nature i in. Samodzielne doświadczanie natury. Ku pozbawionym barier edukacyjnym ścieżkom przyrodniczym 2021, str. 21, <https://www.nature-without-barriers.eu/files/nature-without-barriers/educational-material/IO%20Polish%20Self-Determined%20nature%20experience.pdf> (dostęp z dnia: 09.12.2021 r.)

³⁷ Ibidem, str. 21

³⁸ Ibidem, str. 22

PJM, informacje edukacyjne w ETR, możliwość odczytania przez nośniki mobilne, informacje zamieszczone na tablicach edukacyjnych, to tylko przykłady, jak oferta PP może być zarówno atrakcyjna jak i dostępna nie tylko dla OzN, ale również osób ze szczególnymi potrzebami. Powyższe ogniwo łańcucha ma swoje odzwierciedlenie w całym obszarze 4 modelu,

- **usługi dodatkowe** – na przykład możliwość zwiedzania PP z użyciem (wypożyczonych) urządzeń i pojazdów ułatwiających poruszanie, pojazdu elektrycznego typu Melex, pętli indukcyjnej, specjalistycznej pomocy tłumacza, możliwość wcześniejszej rezerwacji miejsc noclegowych, roweru trzykołowego, tandemu, przystawki do wózka inwalidzkiego lub wózka terenowego 4x2 lub 4x4 o napędzie elektrycznym, trójkołowych rowerów poziomych wspomaganych elektrycznie, handbike-a ze wspomaganie elektrycznym, nart skiturowych, nart biegowych, rakiet śnieżnych, nart trekkingowych. Powyższe ogniwo łańcucha ma swoje odzwierciedlenie w zagadnieniach 3.1 oraz 3.2 modelu,
- **otoczenie** - to wszystko, co istnieje w otoczeniu PP i z czego korzystają turyści ze szczególnymi potrzebami. Park nie ma wpływu na to, czy miejsce noclegu w pobliżu jest dostosowane dla OzN, ale ma to zasadnicze znaczenie, jeśli OzN chciałaby przyjechać na kilka dni – czy ma się gdzie zatrzymać? To samo dotyczy restauracji i całej infrastruktury. PP jako element środowiska lokalnego może brać czynny udział w poprawie dostępności w obiektach w otoczeniu PP, dając swoje rekomendacje dla miejsc bardziej dostosowanych. Dotyczy to również aspektu żywieniowego – lokalne restauracje będą stanowić lepszą ofertę dla OzN, nie tylko będąc dostępne architektonicznie, ale też posiadając menu dostosowane do nietolerancji pokarmowych, które u OzN często występują. Powyższe ogniwo łańcucha ma swoje odzwierciedlenie w zagadnieniach 3.1, 3.2 oraz 3.5 modelu,
- **zapewnianie trwałości** – należy dbać o wypracowane rozwiązania, aby były funkcjonalne przez dłuższy czas na przykład uzupełnianie niszczących taśm na schodach, szkolenia dla zmieniającej się kadry pracowniczej itd.³⁹. Powyższe ogniwo łańcucha ma swoje odzwierciedlenie w całym obszarze 1 modelu.

Należy tutaj wspomnieć o odpowiedzialności zarządcy obiektu i/ lub terenu za bezpieczeństwo turystów korzystających z obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych, jak i infrastruktury obsługi ruchu turystycznego. Najprostszym rozwiązaniem jest organizacja dostępnych obiektów na przykład szlaków na gruncie zarządzanym przez ich inicjatora. Wówczas odpowiedzialność za ewentualne nieszczęśliwe zdarzenia i wypadki jest jednoznaczna. Często jednak obiekty nie kończą i nie zaczynają się na granicy zarządzanego gruntu, a przebiegają po powierzchniach o różnym statusie własności. Wówczas konieczne jest uregulowanie zasad organizacji i funkcjonowania takiego obiektu w określonym czasie i przestrzeni, w postaci porozumienia lub umowy z podmiotem, który daną powierzchnią gospodaruje. Poza uregulowaniem spraw finansowych warto pamiętać, aby w takim

---

³⁹ Ibidem, str. 22

dokumencie odnieść się do zasad utrzymania terenu w należytym stanie: nawierzchni, obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych i urządzeń obsługi ruchu turystycznego, roślinności (szczególnie drzew), oznakowania oraz utrzymania czystości.

IV.II. Obszary dostępności parków przyrodniczych

Ustawa o dostępności⁴⁰ określa minimalne wymagania służące zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami:

- 1) w zakresie dostępności architektonicznej:
  - a) zapewnianie wolnych od barier poziomych i pionowych przestrzeni komunikacyjnych budynków,
  - b) instalację urządzeń lub zastosowanie środków technicznych i rozwiązań architektonicznych w budynku, które umożliwiają dostęp do wszystkich pomieszczeń, z wyłączeniem pomieszczeń technicznych,
  - c) zapewnianie informacji na temat rozkładu pomieszczeń w budynku, co najmniej w sposób wizualny i dotykowy lub głosowy,
  - d) zapewnianie wstępu do budynku osobie korzystającej z psa asystującego, o którym mowa w art. 2 pkt 11 Ustawy o Rehabilitacji (...) ⁴¹,
  - e) zapewnianie osobom ze szczególnymi potrzebami możliwości ewakuacji lub ich uratowania w inny sposób,
- 2) w zakresie dostępności cyfrowej – wymagania określone w ustawie dostępności cyfrowej (...) ⁴²;
- 3) w zakresie dostępności informacyjno-komunikacyjnej:
  - a) obsługę z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się, o których mowa w art. 3 pkt 5 Ustawy o języku migowym (...) ⁴³ lub przez wykorzystanie zdalnego dostępu online do usługi tłumacza przez strony internetowe i aplikacje,
  - b) instalację urządzeń lub innych środków technicznych do obsługi osób słabosłyszących, w szczególności pętli indukcyjnych, systemów FM lub urządzeń opartych o inne technologie, których celem jest wspomaganie słyszenia,
  - c) zapewnianie na stronie internetowej danego podmiotu informacji o zakresie jego działalności – w postaci elektronicznego pliku zawierającego tekst odczytywalny maszynowo, nagrania treści w polskim języku migowym oraz informacji w tekście ETR,

---

⁴⁰ art. 6 Ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz. U. z 2019 r. poz. 1696)

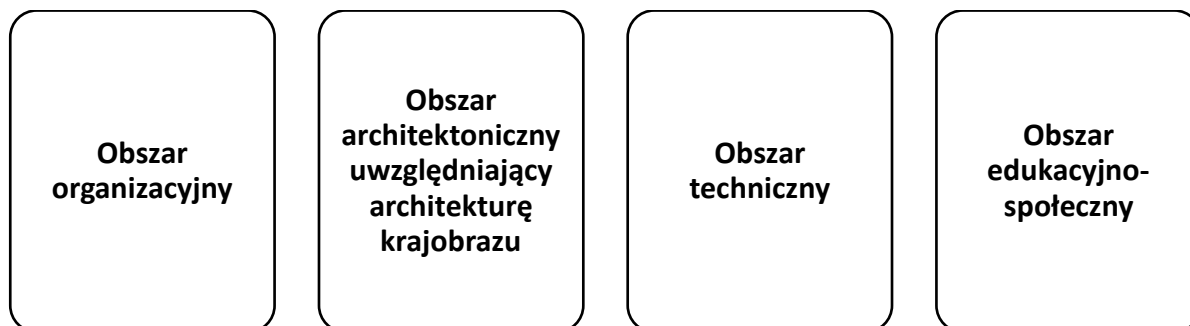
⁴¹ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz. U. z 2019 r. poz. 1696 z późn. zm.)

⁴² Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz. U. z 2019 r. poz. 848 z późn. zm.); więcej informacji na stronie: <https://www.w3.org/Translations/WCAG21-pl/>, (dostęp z dnia: 08.11.2021)

⁴³ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz. U. z 2017 r. poz. 1824)

- d) zapewnianie, na wniosek osoby ze szczególnymi potrzebami, komunikacji z podmiotem publicznym w formie określonej w tym wniosku.

Na bazie tych wymagań wyodrębniono cztery obszary dostępności PP:

Zostały one scharakteryzowane poniżej. Obszary zostały podzielone na najistotniejsze zagadnienia z nimi związane.

Każde zagadnienie ma bezpośrednie odniesienie w matrycach diagnostycznych stanowiących odrębne opracowania. W matrycach zagadnienia zostały podzielone zgodnie z planem dostępności na poziomy mini/ midi/ maxi, co ułatwi określenie, na jakim poziomie w danym obszarze znajduje się PP. Poziomy zostały oznaczone ilością gwiazdek:

Obszar architektoniczny i techniczny zostały opracowane na podstawie wytycznych znajdujących się w wydawnictwach Ośrodka Rozwojowo-Wdrożeniowego Lasów Państwowych w Bedoniu, który w 2013 r. stworzył serię publikacji nt. dostępności zarówno na terenie lasów jak i w obiektach budowlanych⁴⁴, które w 2021 r. zostały przez autora na potrzeby tego modelu skorygowane i zaktualizowane.

IV.III. Obszar organizacyjny

Obszar ten obejmuje standardy usprawniające proces zarządzania PP i organizację jego pracy w zakresie wsparcia osób z indywidualnymi potrzebami i ich opiekunów. Poniższa charakterystyka określa opisowo ramy, jakie powinien spełniać obszar organizacyjny dostępny dla osób z różnym poziomem sprawności – szczegółowe dane zostały zawarte w matrycy diagnostycznej nr 2.

IV.III.I. Zagadnienie 1.1 Organizacja dostępności i procedury

Wdrażanie dostępności to proces uzależniony od wielu aspektów takich jak: wielkość instytucji, zakres działania, czy też specyficzne warunki terenowe i lokalowe. Wymaga

⁴⁴ Oficjalna strona internetowa Ośrodka Rozwojowo-Wdrożeniowego Lasów Państwowych w Bedoniu, <https://www.bedon.lasy.gov.pl/cos-wiecej-o-turystyce#.YVLFgLGzabj>, (dostęp z dnia: 08.10.2021r.)

on ustalenia planu. Jego zakres powinien obejmować nie tylko likwidację barier architektonicznych i wprowadzenie rozwiązań zwiększających dostępność osobom z różnymi typami potrzeb, ale także zmiany na poziomie procedur. Wytyczne w zakresie kierunku i zakresu koniecznych zmian dot. dostosowania obiektów oraz infrastruktury przylegającej określa ustawa o dostępności.

W celu łatwiejszego wprowadzenia wytycznych z ustawy o dostępności, dobrych praktyk i wytycznych w obszarze dostępności w PP, wyszczególniono następujące jej etapy:

1. Powołanie koordynatora ds. dostępności w PP⁴⁵.
Koordynator musi czuwać nad wdrożeniem kompleksowego modelu zapewniania dostępności PP. Powinien brać udział we wdrożeniu tego modelu i dbać o utrzymanie dostępności na odpowiednim poziomie. Wymaga to przeprowadzenia analizy funkcjonowania każdej jednostki w obszarze architektonicznym, cyfrowym i organizacyjnym. Zalecany rozwiązaniem będzie wprowadzenie w PP Zespołu ds. dostępności, ponieważ oprócz koordynatora w jego skład wchodzić powinny osoby bezpośrednio zaangażowane zarówno w aspektach organizacyjnych, technicznych czy edukacyjnych.
2. Przeprowadzenie audytu dostępności PP *ex-ante*. Działania powinny obejmować:
  - audyt dostępności strony internetowej oraz aplikacji mobilnych PP pod kątem zgodności ze standardami WCAG 2.1.⁴⁶,
  - audyt dostępności szlaków turystycznych, w tym również pod kątem zmiennych warunków atmosferycznych,
  - audyt dostępności zabudowań na terenie PP,
  - audyt dostępności ścieżek dydaktycznych oraz przewodników drukowanych ich dotyczących,
  - audyt dostępności usług świadczonych na terenie PP (w tym również przez agentów),
  - audyt dokumentacji dotyczącej bezpieczeństwa ppoż. pod kątem zapewnienia bezpieczeństwa osobom ze szczególnymi potrzebami,

---

⁴⁵ Koordynator nie musi sam przeprowadzać audytów dostępności. Musi natomiast rozumieć to, co z takiego audytu wynika. Koordynator w każdej jednostce, w której zostanie wyznaczony, stanie się źródłem informacji dostępnościowej. To do niego trafiać będą wszystkie pytania dotyczące dostępności, od spraw prostych, jak dostępne dokumenty po sprawy bardziej złożone, jak choćby dostępność w realizowanych inwestycjach budowlanych. Nie znaczy to, że trzeba mieć kompetencje architekta czy planisty, ale że na przykład trzeba skonsultować daną kwestię (na przykład remont łazienki, budowę podjazdu, wymianę drzwi itp.) pod kątem spełniania kryteriów dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami. Koordynator może sam posiadać taką wiedzę, a jeśli nie, to powinien wiedzieć z jakimi ekspertami lub organizacjami należy się skonsultować i powinien pośredniczyć w takich kontaktach. Więcej na: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-europejskie-bez-barrier/dostepnosc-plus/koordynatorzy-dostepnosc/> (dostęp z dnia: 09.12.2021 r.)

⁴⁶ Więcej na: <https://www.gov.pl/web/cyfrizacja/baza-wiedzy-o-dostepnosc> (dostęp z dnia: 09.12.2021 r.)

- audyt materiałów informacyjnych dla turystów pod kątem dostępności, w tym zrozumiałości tekstu.

Powyższe działania to proces, który wymaga środków jak i czasu oraz zależy jest od tego, jaki cel w zakresie dostępności określi sobie dany park.

3. Przeprowadzenie audytu dostępności PP *ex-post*. Audyt powinien zostać przeprowadzony na każdym etapie planu wdrażania dostępności. Audyt ten będzie miał charakter czysto społeczny, co oznacza, że PP wystosują zaproszenia do współpracy z NGO, działającymi statutowo na rzecz OzN. Taka forma współpracy ze środowiskiem będzie rekomendowana również na etapie wdrożeniowym, jednak audyt *ex-post* ma na celu weryfikację zastosowanych rozwiązań pod kątem ich użyteczności publicznej.

Przygotowanie planu wdrażania dostępności PP powinno nastąpić na podstawie wyników przeprowadzonego audytu dostępności. Plan ten musi określać dokładny harmonogram oraz budżet likwidacji barier i utrudnień oraz wskazywać terminarz wdrażania racjonalnych usprawnień, zgodnie z kompleksowym modelem zapewniania dostępności PP. Powinien on również zakładać deklarację dostępności.

Deklaracja dostępności to opis dostępności podmiotu publicznego dla OzN. Informuje ona osoby o rozwiązaniach, ale też problemach, jakie spotkają na stronie internetowej, w aplikacji mobilnej i budynkach danego podmiotu publicznego.

Od 23 września 2020 r. taka deklaracja jest obowiązkowa dla każdej strony internetowej, a od 23 czerwca 2021 r. dla każdej aplikacji mobilnej, która należy do podmiotu publicznego. Obowiązek ten wynika z ustawy o dostępności cyfrowej.

Deklaracja opisuje stan dostępności. Nawet jeśli strona internetowa jest niedostępna, to musi mieć w pełni dostępną deklarację, która opisuje ten stan.⁴⁷

Każda osoba głucha ma prawo do tłumacza języka migowego, zarówno w instytucji państwowej jak i samorządowej.

Ustawa o języku migowym⁴⁸ stanowi, że osoba głucha ma prawo do „swobodnego korzystania z wybranej formy komunikowania się”. Zgodnie z ustawą, do umożliwienia kontaktu z pomocą tłumacza języka migowego zobowiązane są: organy administracji publicznej, jednostki systemu, podmioty lecznicze oraz jednostki Policji, Państwowej Straży Pożarnej i straże gminne, jak również jednostki ochotnicze działające w tych obszarach.

Ustawa o dostępności⁴⁹ rozszerza katalog podmiotów, które muszą zapewnić tłumacza języka migowego o wszystkie instytucje sektora finansów publicznych. To, czy w danym

---

⁴⁷ Warunki techniczne publikacji oraz struktura dokumentu elektronicznego "Deklaracji Dostępności" <https://mc.bip.gov.pl/objasnienia-prawne/warunki-techniczne-publickacji-oraz-struktura-dokumentu-elektronicznego-deklaracji-dostepnosc.html> (dostęp z dnia: 08.09.2021r.)

⁴⁸ Ustawa z 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. z 2017 r. 1824).

⁴⁹ Ustawa z 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami

podmiocie publicznym jest możliwość skorzystania z tłumacza języka migowego on-line, powinno być opisane w deklaracji dostępności na stronie internetowej PP - obowiązek ten wprowadziła z kolei ustawa o dostępności cyfrowej⁵⁰.

Zapewnianie tłumacza języka migowego jest dla osoby będącej osobą niepełnosprawną w rozumieniu ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych⁵¹ **bezpłatne**, a koszt ponosi instytucja sektora finansów publicznych. Warunkiem jest zgłoszenie potrzeby co najmniej 3 dni robocze wcześniej (prócz sytuacji nagłych). Koszt wynagrodzenia tłumacza jest opisany w ustawie o języku migowym i wynosi za godzinę pracy nie więcej niż „2% przeciętnego wynagrodzenia w poprzednim kwartale” ogłoszonego w Monitorze Polskim. W celu umożliwienia zgłoszenia, PP powinny umożliwić OzN przesłanie wiadomości SMS lub MMS na wskazany na stronie internetowej numer telefonu komórkowego.

W kontakcie z PP osoba uprawniona ma prawo do:

- pośrednictwa tłumacza **PJM - polskiego języka migowego**,
- pośrednictwa tłumacza **SJM - systemu językowo-migowego**,
- dla osoby głuchoniewidomej może to być tłumacz przewodnik, nazwany w ustawie "**tłumaczem SKOGN (systemu komunikowania się osób głuchoniewidomych)**".

Rejestry tłumaczy PJM, SJM i SKOGN prowadzą Urzędy Wojewódzkie (wojewoda dokonuje wpisu do rejestru na wniosek tłumacza).

IV.III.II. Zagadnienie 1.2 Podnoszenie kompetencji kadry parku przyrodniczego

Za wprowadzeniem zmiany zawsze stoją ludzie. Muszą być oni we właściwy sposób przygotowani do wdrażania działań związanych ze zwiększaniem dostępności. Przygotowanie to obejmuje zarówno wiedzę o szczegółowych rozwiązaniach, jak również kompetencje związane z obsługą turystów z różnymi potrzebami. Kluczowe jest także kształtowanie postawy otwartości i niedyskryminacji.

Szkolenia dla pracowników PP w odniesieniu do osób ze szczególnymi potrzebami powinny obejmować następujący zakres:

- podstawową wiedzę z zakresu niedyskryminacji i praw OzN opartą między innymi na KPON, ustawie o dostępności oraz innych aktach prawnych z tym związanych,
- specyfikę grup osób ze szczególnymi potrzebami w kontekście barier i potrzeb związanych z uczestnictwem w turystyce,

---

⁵⁰ Ustawa z 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych.

⁵¹ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 lutego 2021 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 2021 poz. 573 z późn. zm.).

- *savoir-vivre* w kontaktach z osobami ze szczególnymi potrzebami,
- charakterystykę racjonalnych usprawnień i nowych technologii wspierających dostępność przestrzeni, produktów i usług dla osób ze szczególnymi potrzebami,
- przedstawienie podstawowych umiejętności asystenckich w zależności od typu osób ze szczególnymi potrzebami,
- podstawy komunikacji bezpośredniej i pośredniej z osobami ze szczególnymi potrzebami,
- administrowanie stronami internetowymi oraz aplikacjami mobilnymi w zakresie dostępności treści zgodnie ze standardem WCAG 2.1.

Powyższy zakres może być poszerzony i uszczegółowiony w zależności od badania potrzeb szkoleniowych uczestników. Zaleca się, aby szkolenia dla mniej doświadczonych jednostek realizowane były przez podmioty zewnętrzne mające doświadczenie w tym zakresie.

W przypadku podmiotów doświadczonych, gdzie pracownicy PP są przeszkoleni w wyżej wymienionym zakresie, podmiot może realizować na bieżąco doszkalanie nowej kadry pracowniczej mającej bezpośredni kontakt z klientami – turystami ze szczególnymi potrzebami. Istotą całego procesu szkoleniowego jest podniesienie świadomości na temat funkcjonowania osób ze szczególnymi potrzebami.

Szkolenia personelu mogą również mieć charakter specjalistyczny w zakresie wsparcia.

Mogą to być szkolenia:

- z zakresu języka migowego – ułatwia to pracę z osobami głuchymi oraz niedosłyszącymi; szkolić należy szczególnie kadrę bezpośrednio obsługującą turystów oraz przewodników turystycznych pracujących na terenie PP,
- specjalistyczne szkolenia z asystentury na przykład osobom niewidomym, osobom poruszającym się na wózku,
- specjalistyczne szkolenia z asystentury osób poruszających się na specjalnych wózkach terenowych wspomaganych elektrycznie,
- specjalistyczne szkolenia z zakresu obsługi urządzeń ułatwiających mobilność, na przykład skuterów inwalidzkich, szybkiej instalacji przystawek elektrycznych do wózków inwalidzkich, obsługi rowerów wspomaganych elektrycznie, obsługi elektrycznych pojazdów terenowych dla OzN,
- szkolenia wyznaczonych pracowników PP w zakresie techniki bezpiecznej jazdy i szybkiej ewakuacji OzN w razie awarii pojazdów na szlaku,
- szkolenia dla wyznaczonych pracowników w zakresie poprawnego użytkowania pojazdów, bieżącego serwisu oraz sprawnej diagnozy podczas naturalnej eksploatacji,
- z zakresu bezpieczeństwa OzN w sytuacjach kryzysowych jak na przykład ewakuacja,
- szkolenia dla personelu i asystentów OzN w zakresie zasad udzielania pierwszej pomocy, w tym z wykorzystaniem defibrylatora,
- pozyskanie niezbędnych uprawnień do prowadzenia po wytyczonych ścieżkach grup OzN na przykład niewidomych na nartach biegowych lub skiturowych,

- z zakresu zarządzania procesami oraz zarządzania przez wartości.

Do powyższych szkoleń nie muszą być skierowani wszyscy pracownicy – czasem wystarczy jeden pracownik znający język migowy, co ułatwi komunikację z danym turystą (choć lepiej, aby było dwóch pracowników w przypadku zastępstwa).

Wartością dodaną w zakresie szkoleń personelu PP byłoby połączenie z praktyką na przykład w zakresie bezpośredniego kontaktu z osobami ze szczególnymi potrzebami. Ciekawą formą szkoleń, podnoszącą kwalifikacje i kompetencje pracowników PP, będą kilkudniowe wycieczki organizowane dla OzN wspólnie z NGO. To świetna okazja nabycia wielu cennych doświadczeń, nawiązania wzajemnych relacji, szansa poznania potrzeb środowiska OzN oraz wyjątkowa szansa pozyskania nowych wolontariuszy dla PP.

IV.III.III. Zagadnienie 1.3 Współpraca parku z organizacjami pozarządowymi.

OzN stają się w coraz szerszym zakresie odpowiedzialnym i kompetentnym partnerem podmiotów publicznych w realizacji ich zadań. Skupiają ludzi o dużej wiedzy i doświadczeniu. Stwarzają możliwość twórczej i pożytecznej działalności na rzecz społeczeństwa. Współpraca NGO z PP stwarza szansę lepszej realizacji ich wspólnego celu, jakim jest poprawa jakości usług parku względem turystów. Instytucje publiczne mogą i powinny współpracować z NGO. Jest to zgodne z zapisaną w Konstytucji RP zasadą subsydiarności (zwanej inaczej zasadą pomocniczości). Zasada ta mówi, że każdy szczebel władzy powinien realizować tylko te zadania, które nie mogą być skutecznie realizowane przez szczebel niższy. Właśnie z zasady subsydiarności wynika domniemanie, że jeśli jakieś problemy mogą być rozwiązane przez określoną grupę obywateli, na przykład NGO, to należy im powierzyć ich rozwiązanie.

Warto, aby PP nawiązały partnerską współpracę z NGO i innymi partnerami społecznymi (parki krajobrazowe mogą to uczynić również za pośrednictwem nadzorujących ich sejmików i zarządów województw), którzy dysponują wiedzą i doświadczeniem w zakresie osób ze szczególnymi potrzebami. Merytoryczna współpraca PP i NGO może mieć bardzo wiele form. W ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie⁵² (dalej: ustawa o wolontariacie) wymieniono tylko kilka, nie zamykając ich katalogu i dając organom administracji publicznej możliwość ich rozszerzania.

Wymienione w ustawie o wolontariacie przykładowe formy współpracy to:

- wzajemne informowanie się o planowanych kierunkach działalności przez organy administracji publicznej i organizacje,

---

⁵² Art. 5. Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2020 r. poz. 1057 z późn. zm.)

- konsultowanie z NGO projektów aktów normatywnych w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji,
- konsultowanie projektów aktów normatywnych dotyczących sfery pożytku publicznego z radami pożytku publicznego,
- konsultowanie z COTG (Centralnym Ośrodkiem Turystyki Górskiej PTTK) sposobów oznakowania szlaków,
- tworzenie wspólnych zespołów doradczych i inicjatywnych, składających się z przedstawicieli NGO i administracji publicznej.

Należy jednak zwrócić uwagę, że obok wymienionych w ustawie o wolontariacie przykładów, wypracowano szereg innych możliwości kooperacji administracji publicznej z NGO.

Są to między innymi:

- wspieranie akcji promującej przekazywanie 1% podatku dochodowego od osób fizycznych organizacjom pożytku publicznego,
- organizacja wspólnych konferencji i seminariów,
- wspólne rozpoznawanie potrzeb i wspólne planowanie działań służących zaspokojeniu tych potrzeb,
- wspólne organizowanie oferty turystycznej,
- wstępny audyt dostępności przeprowadzany przez NGO zajmujące się OzN,
- prowadzenie wypożyczalni sprzętu turystycznego w partnerstwie albo samodzielnie przez NGO,
- partnerstwo z NGO przy tworzeniu spółdzielni socjalnej,
- wzajemne wykorzystywanie wiedzy profesjonalistów pracujących w administracji publicznej i organizacjach,
- udostępnianie wykazu NGO na stronach internetowych PP,
- inicjowanie lub organizowanie szkoleń podnoszących jakość pracy PP wobec osób ze szczególnymi potrzebami,
- wspólnie z TOPR, GOPR, WOPR, MOPR, OSP, PCK, ZHP, ZHR i innymi podmiotami organizacja szkoleń i akcji profilaktycznych promujących bezpieczeństwo w PP,
- popularyzacja działalności NGO na stronach internetowych PP.

W zakresie działań związanych ze zwiększaniem dostępności, współpraca z NGO specjalizującymi się w pracy z OzN, jest szczególnie istotna w zakresie przeprowadzania audytów dostępności, wypracowywania konkretnych rozwiązań zwiększających dostępność, czy też szkoleń dla pracowników.

W dłuższej perspektywie konieczna jest modernizacja obiektów turystycznych znajdujących się na terenie PP. Schroniska górskie bardzo często są celem wycieczki. Budowane zazwyczaj na początku XX wieku są absolutnie niedostosowane, tworzą ogromną barierę, zwłaszcza dla osób z niepełnosprawnością ruchową. W tym celu konieczna jest współpraca z NGO i wspólne działania z właścicielami obiektów turystycznych oraz wspólne starania o środki celowe na odpowiednią modernizację obiektów, zwiększającą dostępność. Jest to proces długotrwały, ale niezbędny. Współpraca w tym zakresie, a przede wszystkim sygnalizowanie

powyższych trudności i potrzeb samorządom powiatowym i wojewódzkim na pewno przyspieszy możliwość rozwiązania tego problemu.

IV.III.IV. Zagadnienie 1.4 Wolontariusze w parku przyrodniczym

Aktywny wolontariat w parkach od wielu lat funkcjonuje i osiąga zamierzone cele. Dla przykładu Program "Wolontariat dla Tatr"⁵³ działa w Tatrzańskim PN od 2007 roku. Wzięło w nim udział już blisko 4 000 osób z całej Polski, a także z zagranicy. Uczestniczący w akcji Wolontariat dla Tatr mają swój wkład w ochronę przyrody Tatr, rozwijają przyrodnicze zainteresowania, zdobywają doświadczenie, które przyda się na studiach czy w pracy oraz aktywnie spędzają czas w górach poznając ciekawych ludzi o podobnych zainteresowaniach.

Wolontariusze w ramach świadczonej pracy na terenie PP, mogą stanowić doskonałe wsparcie dla turystów ze szczególnymi potrzebami. W ramach współpracy z PP wolontariusz może w zamian za swoje zaangażowanie liczyć na:

- zdobycie wiedzy i doświadczenia,
- współudział w ochronie przyrody,
- obcowanie z przyrodą parku,
- szkolenia,
- ubezpieczenie,
- darmowe zakwaterowanie,
- zwolnienie z biletów za wstęp do parku i udostępnienie terenu parku na czas trwania umowy,
- udział w imprezach organizowanych przez PP,
- ubiór utożsamiający wolontariusza z PP.

Przed przystąpieniem do współpracy strony muszą zawrzeć umowę o współpracy, które określać będzie warunki, przedmiot i zakres współpracy. W zależności od czasu trwania współpracy taka umowa może być ustna lub pisemna⁵⁴. Organizacja korzystająca z pomocy wolontariusza musi poinformować go o bezpiecznych i higienicznych warunkach wykonywania świadczeń oraz musi zapewnić takie warunki. Często takie poinformowanie

---

⁵³ Oficjalna strona internetowa Tatrzańskiego Parku Narodowego, <https://tpn.pl/wspieraj/wolontariat>, (dostęp z dnia: 08.09.2021r.)

⁵⁴ Obowiązkiem wynikającym z Ustawy o Wolontariacie jest zawarcie umowy (porozumienia) pomiędzy korzystającym i wolontariuszem. Jest to kontrakt, który reguluje zobowiązania obydwu stron. Porozumienie może być pisemne lub ustne, w zależności od czasu współpracy:

- Jeśli okres współpracy wynosi do 30 dni – umowa może mieć formę ustną.

- Przy okresie współpracy powyżej 30 dni – umowa obligatoryjnie musi mieć charakter pisemny.

Porozumienie, które zawieramy z wolontariuszem musi mieć formę pisemną także wtedy, gdy wolontariusz zażąda sporządzenia pisemnej umowy (art. 44 ust. 2 i 4). (Dz. U. 2020 poz. 1057 z późn. zm.)

utożsamiane jest z koniecznością zapewnienia szkolenia w zakresie BHP. Nic bardziej mylnego. W stosunku do wolontariusza nie ma takiego obowiązku - wolontariusz nie jest pracownikiem, jednak rekomendowane jest przeprowadzenie tego typu szkoleń.

Aby ustrzec wolontariusza od niebezpieczeństw związanych z wykonywaną pracą, wolontariusz musi znać zasady postępowania w sytuacjach awaryjnych, na przykład znać przebieg dróg ewakuacyjnych, topografię terenu, zasady postępowania w sytuacjach krytycznych

na przykład zabłądzenia, zasady udzielania pierwszej pomocy, zasady zachowania w trakcie pożaru, właściwego wykonywania powierzonych mu czynności. Taki instruktaż może przeprowadzić w placówce osoba do tego uprawniona, najczęściej dyrektor lub inna osoba przez niego wyznaczona. W zakładach, gdzie jest stanowisko inspektora BHP, będzie to właśnie osoba pełniąca tę funkcję.

Dobrym pomysłem, zwiększającym dostępność w PP, jest tworzenie zasobów osób chętnych do wsparcia/ asystentury OzN, na przykład podczas jazdy na rowerze typu tandem, pomocy przy poruszaniu się wózkami inwalidzkimi, pomocy w wędrownkach z osobami niewidomymi, asystenturze podczas wycieczek na pojazdach elektrycznych i tym podobnych

Parki powinny rozważyć oferowanie takiej usługi jak asysta wolontariuszy dla osób indywidualnych i grup zorganizowanych (na podobnej zasadzie jak usługa przewodnika), być może również w wersji odpłatnej, jako jedna z form pokonywania barier na jakie napotykają OzN na terenie parków. W niektórych przypadkach likwidacja barier może okazać się niemożliwa lub zbyt kosztowana, a usługa wolontariuszy pozwoliłaby na ich pokonywanie osobom, które tego wymagają (na przykład osoby niewidome, na wózkach, z niepełnosprawnością intelektualną lub sprzężoną). To również dobry sposób na upowszechnienie aktywnej turystyki społecznej dla tych osób, które dotychczas jej nie podejmowały z obawy o własne bezpieczeństwo lub brak umiejętności do samodzielnego pokonania określonej trasy czy udziału w określonej wycieczce.

Dobrym sposobem pozyskania wolontariuszy jest współpraca z NGO, takimi jak np.: GOPR, TOPR, PTTK, OSP, ZHP, ZHR, PCK, a także szkołami i uczelniami wyższymi. Zwłaszcza służby ochotnicze skupiają osoby empatyczne, chętnie angażujące się w ciekawe projekty i działania społeczne. Warto wyjść z inicjatywą takiej współpracy, nie tylko w obszarze podstawowych zadań tych organizacji.

Dobrymi i niedocenianymi kandydatami na wolontariuszy są osoby starsze, na przykład emeryci. Zazwyczaj mają więcej czasu, chętnie pomagają, są odpowiedzialni i bardzo aktywni. Zwłaszcza organizacje wymienione powyżej, posiadają całą rzeszę starszych wolontariuszy, będących już emerytami, mającymi ogromną wiedzę i doświadczenie, a przede wszystkim wolny czas. To osoby, które bardzo chętnie zaangażują się w potrzebne działania tworzące dostępność. Warto pomyśleć nad ich aktywizacją.

Myśląc o wolontariuszach warto również pamiętać o OzN. Ważne jest to, aby OzN nie pozbawiać prawa do bycia wolontariuszami. Nikt tak dobrze nie zrozumie osoby niewidomej, jak inna, bardziej doświadczona osoba niewidoma. Nikt lepiej nie zachęci osoby z niepełnosprawnością ruchową do aktywności turystycznej na wózku, jak inna doświadczona i aktywna osoba poruszająca się na wózku od wielu lat, dając w ten sposób innym przykład i świadectwo.

Wolontariat buduje niesamowitą atmosferę, zwłaszcza w trakcie dłuższych wycieczek. Towarzystwo wolontariuszy, którzy wspierają OzN z „potrzeby serca” oddziałuje na wszystkich. Powstaje szczególna więź między uczestnikami podczas takich spotkań.

Ważne, aby wolontariusze nie czuli się wykorzystywani na przykład tylko do prac biurowych. Powinni mieć pewność, że uczestniczą w czymś ważnym, nowoczesnym, rozwijającym, dającym innym radość z życia. Taką działalnością jest na pewno pomoc OzN.

Praca z wolontariuszami polega na dawaniu przykładu innym, naśladownictwie postawy i zachowań liderów. Trudno więc wyobrazić sobie skuteczny wolontariat bez zaangażowania pracowników PP.

Powierzając wolontariuszowi do wykonania zadanie, należy zaopatrzyć go w odpowiednie środki ochrony osobistej. Warto pomyśleć nad jakimś użytecznym i atrakcyjnym ubiorem dla wolontariuszy, na przykład jednakowych kurtkach, polarach, koszulkach z emblematami PP. Jednakowy i atrakcyjny ubiór zwiększa poczucie więzi i buduje poczucie tożsamości z organizacją. Przede wszystkim jednak jest dobrą promocją wolontariatu i PP na zewnątrz.

Ustawa o wolontariacie nakłada na korzystającą z pracy wolontariuszy organizację obowiązek zapewnienia wolontariuszowi ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków⁵⁵. Jeżeli czas współpracy jest krótszy niż 30 dni kalendarzowych ubezpieczenie to należy wykupić w dowolnej firmie ubezpieczeniowej. Jeśli czas współpracy jest dłuższy niż 30 dni, ubezpieczenie NNW jest gwarantowane przez państwo polskie na podstawie znowelizowanej tak zwanej małej ustawy wypadkowej⁵⁶. W takiej sytuacji konieczne jest podpisanie z wolontariuszem porozumienia o współpracy – umowy wolontarystycznej, która jest niejako promesą polisy ubezpieczeniowej⁵⁷.

---

⁵⁵ Art. 46 Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2020 r. poz. 1057 z późn. zm.)

⁵⁶ Ustawa z dnia 30 października 2002 r. o zaopatrzeniu w tytułu wypadków lub chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach (Dz. U. z 2013 r. poz. 737 z późn. zm.)

⁵⁷ Poradnik NGO. Obowiązki wobec wolontariuszy. <https://poradnik.ngo.pl/obowiazki-ngo-wobec-wolontariuszy>, (dostęp z dnia: 08.09.2021r.)

IV.IV. Obszar architektoniczny uwzględniający architekturę krajobrazu

Obszar architektoniczny obejmuje standardy przygotowania obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych i infrastruktury obsługi ruchu turystycznego uwzględniając uwarunkowania: **prawne** – ochronę przyrody, **naturalne** - rzeźbę terenu, istniejącą roślinność, glebę, klimat, **kulturę regionu i lokalne tradycje**, a także **potrzeby społeczne** pod kątem ich dostępności dla turystów ze szczególnymi potrzebami oraz ich opiekunów.

Obiekty rekreacyjno-wypoczynkowe i infrastruktura realizowane w ramach modelu powinny mieć na uwadze, aby istniała **dogodność korzystania z nich możliwie przez cały rok, w podobnym zakresie funkcjonalnym, niezależnie od ich lokalizacji w terenie czy cech podłoża**. Oznacza to, że tworząc obiekt terenowy na przykład dostępne szlaki piesze, powinien on być wyposażony w infrastrukturę, z której można korzystać zarówno latem, jak i zimą. Takiej funkcji mogą nie spełniać w okresie zimowym na przykład tyflomapy, zainstalowane na stałe w terenie bez zadaszenia.

Poniższa charakterystyka określa opisowo ramy, jakie powinien spełniać obszar architektoniczny dostępny dla osób z różnym poziomem sprawności – szczegółowe dane zawarte są w matrycy diagnostycznej nr 1 w zakresie budynków oraz matrycy diagnostycznej nr 2 w zakresie obiektów terenowych.

Obszar ten podzielony został na sześć zagadnień, które są najbardziej istotne dla następujących grup osób ze szczególnymi potrzebami:

Zagadnienie	Osoby z problemami w poruszaniu się	Osoby z problemami wzroku	Osoby z problemami słuchu	Osoby z niepełnosprawnością intelektualną i chorobami psychicznymi	Osoby z małymi dziećmi, kobiet w ciąży i osób starszych
2.1	✓	✓			✓
2.2	✓	✓	✓	✓	✓
2.3	✓	✓			✓
2.4	✓	✓			✓
2.5	✓	✓			✓
2.6	✓				✓

IV.IV.I. Zagadnienie 2.1 Szlaki piesze

Szlaki piesze funkcjonujące w obrębie PP powinny być tworzone w taki sposób, aby **udostępniać najbardziej atrakcyjne turystycznie tereny**. Jednocześnie zawsze należy dążyć do tego, aby **możliwie jak najmniej modyfikować naturalne środowisko przyrodnicze** i czynić to pamiętając o możliwościach i ograniczeniach jakie daje nam aktualnie obowiązujące prawo, szczególnie w zakresie **ochrony przyrody**. Dodatkowo, każdy obiekt musi spełniać standardy dostępności, dotyczy to: obiektów liniowych w postaci szlaków

turystycznych i ścieżek przyrodniczych, powierzchniowych obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych na przykład parkingów i miejsc odpoczynku, jak również samej infrastruktury obsługi ruchu turystycznego na przykład ławek, wiat turystycznych i tym podobne

Należy pamiętać, że **nie jest możliwe udostępnienie wszystkich miejsc atrakcyjnych turystycznie dla każdej osoby niezależnie od jej szczególnych potrzeb**. Choć idea jak najszerzej dostępności powinna przyświecać każdej próbie udostępnienia, tym niemniej nie zawsze jest to technicznie możliwe.

Podsumowując, udostępnienie zawsze powinno: mieć **charakter racjonalny i efektywny**, dający szansę na trwałość obiektu, być dostępne i atrakcyjne dla możliwie szerokiego grona turystów oraz mieć na uwadze ochronę przyrody.

Warto pamiętać, że to co jest łatwo dostępne i oczekiwane dla jednej grupy OzN, dla drugiej może być trudno dostępne i nieść za sobą degradację miejsca na wielu płaszczyznach, w tym i poznawczej. Inaczej dostępność infrastruktury będzie postrzegana przez osoby poruszające się na wózku, inaczej przez rodziny z małymi dziećmi, a jeszcze inaczej przez osoby niewidome. Niekiedy trudności szlaku są niezbędnymi bodźcami tworzącymi niepowtarzalność i piękno miejsca. Dla przykładu, wyrównana trasa pozbawi niewidomych, którzy mimo wszystko starają się żyć w sposób możliwie aktywny, ważnego elementu oddziałującego na zmysły. Oznacza to, że dostosowanie każdego obiektu będzie wyglądać nieco inaczej w zależności od rodzaju niepełnosprawności osób je odwiedzających.

Każdy PP powinien mieć możliwie jak najwięcej dostępnych obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych i urządzeń obsługi ruchu turystycznego. Nie zawsze jest to jednak łatwe. Wybór ich lokalizacji powinien wynikać z uwarunkowań formalno-prawnych (między innymi przepisów dotyczących ochrony przyrody), potrzeb turystów oraz atrakcyjności miejsca. Ich liczba i wielkość powinny być adekwatne do natężenia ruchu turystycznego oraz docelowej grupy odbiorców.

Każdy z PP powinien mieć minimum jeden szlak turystyczny łatwo dostępny (wraz ze wszystkimi urządzeniami obsługi ruchu turystycznego mu towarzyszącymi), prowadzący do głównej jego atrakcji oraz innych, dodatkowych atrakcji (o ile istnieją). Taki szlak powinien być dostosowany w możliwie największym zakresie i dla możliwie szerokiego grona OzN.

Każdy ze szlaków pieszych dedykowanych OzN powinien posiadać odpowiednią: wysokość, szerokość, strukturę, charakter i parametry nawierzchni.⁵⁸ Charakteryzują go również bariery terenowe, które w przypadku OzN mogą stanowić największą trudność w poruszaniu się po terenie PP.

---

⁵⁸ W. Kacprzyk Turystyka w Lasach Państwowych. Tom I. Lasy bez barier – obiekty terenowe, Nowy Bedoń: Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych, 2015, s. 17.

Udostępniając jakikolwiek obiekt rekreacyjno-wypoczynkowy należy mieć na uwadze odpowiedzialność między innymi karną i cywilną podmiotu będącego organizatorem turystyki

za zdarzenia i wypadki powstałe w jego obrębie. Oznacza to, że tworząc szczególnie szlaki turystyczne, należy mieć na uwadze:

- konieczność uregulowania kwestii formalnych, jeżeli obiekt nie znajduje się na terenach zarządzanych przez podmiot, który dany teren chce zagospodarować. Oznacza to konieczność podpisania porozumień z podmiotem/-ami zarządzającymi danym terenem,
- podpisane umowy/ porozumienia powinny regulować zasady:
  - podziału odpowiedzialności między innymi karnej i cywilnej w zakresie niebezpiecznych zdarzeń i wypadków mogących powstać na terenie obiektu,
  - podziału obciążeń finansowych wynikających z funkcjonowania obiektu,
  - dokonywania kontroli stanu technicznego obiektu celem utrzymania go w należytym i bezpiecznym dla turystów stanie oraz zasad dokonywania napraw/ remontów i tym podobnych ,
- podpisane umowy/ porozumienia powinny odnosić się do pięciu podstawowych zakresów technicznych:
  - nawierzchni,
  - drzew i krzewów,
  - urządzeń obsługi ruchu turystycznego,
  - oznakowania i regulaminu zasad udostępnienia obiektu,
  - czystości terenu (na przykład usuwanie odpadów).

Kształtując przebieg szlaków dostępnych, należy kierować się między innymi następującymi zasadami:

- szlaki na danym terenie mogą być dedykowane jednej lub kilku grupom OzN, choć preferuje się, aby obejmowały one jak najszersze grono turystów o szczególnych potrzebach. Powinny one w tym samym miejscu rozpoczynać się i kończyć. Ważne jest, aby chociaż jeden szlak był w pełni dostosowany do potrzeb OzN,
- aby szlaki były dostępne, należy pamiętać o zapewnianiu łańcucha usług, to jest przewidywaniu, gdzie OzN zaparkuje samochód, czy będzie mieć dostęp do tablicy ze szczegółowymi informacjami nt. barier w obrębie obiektu, gdzie będzie mogła kupić bilet, gdzie skorzysta z toalety oraz gdzie będzie mogła odpocząć i coś zjeść,
- szlaki muszą być atrakcyjne dla zwiedzających, w tym OzN. Szlak powinien prowadzić do głównej atrakcji, a jednocześnie po terenie o istotnych walorach, między innymi krajobrazowych oraz do dostępnych obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych wyposażonych w urządzenia obsługi ruchu turystycznego na przykład punkty widokowe,
- szlaki turystyczne wielofunkcyjne na przykład pieszo-rowerowe, pieszo-konne czy umożliwiające podróż pojazdami typu Melex mogą prowadzić do konfliktów między ich

użytkownikami. Istotne w tym przypadku będzie ich właściwe oznakowanie, odpowiednia szerokość i wysokość szlaku⁵⁹, a co najważniejsze wypracowanie odpowiednich procedur dających gwarancję, że ze szlaków będą korzystać osoby uprawnione⁶⁰,

- powinno się dążyć do tworzenia systemu szlaków pieszych o charakterze pętli, które oferują wiele wariantów wędrówek i nie zmuszają turystów do wracania tą samą drogą; szlaki liniowe są mało atrakcyjne turystycznie, gdyż zmuszają do dwukrotnego przejścia tą samą trasą. Pętle szlaków dostępnych należy projektować tak, aby odpowiadały wymaganiom i potrzebom wszystkich lub określonych grup OzN,
- maksymalna długość pojedynczego szlaku dostępnego może być zróżnicowana w zależności od rodzaju szczególnych potrzeb turystów. Przyjmuje się, że szlak nie powinien być krótszy niż 2 km, a przeciętnie wynosić 3-5 km. Zarówno krótsze, jak i dłuższe będą mniej atrakcyjne dla potencjalnego turysty. Ponadto należy pamiętać, że im szlak ma być bardziej dostępny, tym częściej w jego obrębie powinny znajdować się miejsca odpoczynku na przykład z pojedynczymi ławkami, gdzie można usiąść i odpocząć,
- szlaki łatwo dostępne na obszarach o urozmaiconym ukształtowaniu terenu, w miarę możliwości powinny być projektowane wzdłuż poziomic, dzięki czemu będą mieć układ o możliwie najmniejszym nachyleniu podłużnym nawierzchni. Jeżeli różnice wysokości terenu do pokonania są znaczne, wówczas szlaki powinny mieć układ serpentynowy. Serpentynty minimalizują kąt nachylenia szlaku. Powinny one być tak zaprojektowane, aby współgrały z naturalnym systemem odprowadzania wody z danego obszaru. Jeżeli ścieżki nie odprowadzają wody opadowej, ich nawierzchnia robi się miękka i ulega szybkiej erozji, stając się potencjalnie niebezpiecznym miejscem dla OzN⁶¹,
- szlaki powinny posiadać odpowiednią szerokość na całej ich długości. Istotne jest, aby szlaki w najwęższym miejscu miały zawsze minimum 90 cm i były pozbawione jakichkolwiek przeszkód o charakterze: wypukłym na przykład korzenie i gałęzie krzewów, wklęsłym na przykład kałuże, czy wystającym z boku czy zwisającym z góry (na przykład gałęzie drzew poniżej 220 cm). Jeżeli jest to szlak wielofunkcyjny na przykład pieszo-konny, szerokości te powinny być określone indywidualnie w zależności na przykład od przewidywanego natężenia ruchu turystycznego,
- większość użytkowników szlaków pieszych, w tym osoby poruszające się na wózku inwalidzkim, chcąc uniknąć upadku, potknięcia się czy wywrócenia, na ogół poruszają się środkiem szlaku. Należy pamiętać, że osoby mające dysfunkcję wzroku, używające lasek, na ogół chodzą wzdłuż krawędzi ścieżki, która jest punktem orientacyjno-kierunkowym. Oznacza to, że wzdłuż miejsc niebezpiecznych, na przykład uskoków, szlak powinien być na tyle szeroki, aby nie zmuszał użytkownika do zbliżania się do jej krawędzi z uskokiem.

---

⁵⁹ Ibidem, s. 18

⁶⁰ Uprawnione rozumie się osoby dysponujące odpowiednim orzeczeniem o niepełnosprawności

⁶¹ Ibidem, s.19

Konieczne są ponadto dodatkowe rozwiązania techniczne, pozwalające zwiększyć poziom bezpieczeństwa gości PP⁶²,

- nachylenie podłużne i poprzeczne szlaku powinno być dostosowane szczególnie do osób poruszających się na wózkach, ponieważ zachowują mniejszą stabilność podczas poruszania się po pochyłym terenie. Im większe nachylenie szlaku, tym wypoczynek OzN jest potencjalnie mniej bezpieczny, a na pewno mniej komfortowy. W celu zniwelowania dużego nachylenia na przykład podłużnego, można zastosować pochylne terenowe lub schody terenowe, jednak to rozwiązanie rodzi innego rodzaju trudności i niebezpieczeństwa. Można je tworzyć równoległe ze ścieżką, co daje możliwość pokonania trasy zarówno szybciej – po schodach, jak i wolniej – po stromej ścieżce. Nachylenie poprzeczne powinno uwzględniać powyższe aspekty, jak i drenaż wód opadowych⁶³. Należy jednak pamiętać, że wózki inwalidzkie mają zabezpieczenia z przodu (podnóżki) i z tyłu, zmniejszające prawdopodobieństwo wywrócenia. Oba te elementy zasadniczo ograniczają prześwity wózka, przez co przy gwałtownej zmianie kąta nachylenia nawierzchni, koła wózka mogą stracić kontakt z podłożem,
- charakter nawierzchni w zdecydowany sposób wpływa na bezpieczeństwo turystów i stopień trudności szlaku, a zatem na jego dostępność dla OzN. Rodzaj materiału wykorzystany do pokrywania nawierzchni szlaków uzależniony jest między innymi od: funkcji i długości szlaku, grupy docelowej użytkowników i natężenia ruchu, typowych warunków klimatycznych i pogodowych, uwarunkowań środowiskowych danego terenu i innych. Aby nawierzchnia była dostępna dla OzN, powinna być twarda i stabilna, to jest aby materiał nawierzchni nie ulegał przesunięciu pod naciskiem pracy kół wózka inwalidzkiego. Najtwardszymi i jednocześnie komfortowymi nawierzchniami z punktu widzenia OzN są: asfalt i beton. Są one jednak najczęściej niespójne z lokalnym naturalnym krajobrazem PP, dla którego turyści do PP przyjeżdżają (jeżeli istnieją one w obszarze zabudowanym lub obok budynków nawierzchnie te mogą być dodatkowo wzbogacone o ścieżki dotykowe). Nie zaleca się również wykorzystywania materiałów sztucznych czy mat ekologicznych do wykładania nawierzchni, gdyż optycznie modyfikują one krajobraz. Wyjątkiem są miejsca piaszczyste, gdzie jest to jedyne rozwiązanie techniczne pozwalające na udostępnienie terenu. Najkorzystniejszym zatem rozwiązaniem, godzącym środowisko przyrodnicze i OzN jest zastosowanie nawierzchni gruntowych lub gruntowych ulepszonych (stabilizowanych)⁶⁴. Dobierając rodzaj nawierzchni należy jednak pamiętać o: aspektach prawnych (nie wszędzie wszystkie rozwiązania są możliwe do wdrożenia) oraz dla jakiej grupy osób ze szczególnymi potrzebami będzie szlak dedykowany,
- wskazane jest, aby nawierzchnia szlaków łatwo dostępnych charakteryzowała się dobrymi parametrami antypoślizgowymi. Cecha ta jest tym istotniejsza, im ukształtowanie terenu jest bardziej zróżnicowane. Beton, asfalt i wygładzone lite

---

⁶² Ibidem, s. 20

⁶³ Ibidem, s. 22-24

⁶⁴ Ibidem s. 27-30

skały są odporne na poślizg głównie podczas typowych warunków pogodowych (suchej pogody). W mniej sprzyjających warunkach atmosferycznych znacznie korzystniejsze są nawierzchnie naturalne, wymieszane ze stabilizatorem lub żwirowe, ale o granulacji poniżej 1 cm⁶⁵,

- na ścieżkach wąskich (około 90 cm), gdzie nie ma możliwości bezkolizyjnego wyminięcia się na przykład dwóch jadących wózków inwalidzkich, co pewien czas powinny znajdować się miejsca do mijania/ wymijania, umożliwiające OzN bezpieczne manewrowanie i zawracanie⁶⁶. Miejsca te są szczególnie istotne na szlaku dostępnym, gdy ma on mniejszą szerokość,
- przeszkody terenowe w obrębie szlaków stanowią potencjalne zagrożenie i powinny być usunięte, a jeśli nie jest to możliwe, szczegółowo opisane na tablicy informacyjnej zlokalizowanej na początku szlaku, na stronie internetowej oraz ewentualnie oznaczone w terenie. W przypadku przeszkód wklęsłych (na przykład zagłębienia), wypukłych (na przykład skały, korzenie drzew), wystających z boku (na przykład gałęzie krzewów) i zwisających (na przykład gałęzie drzew), szczególnie w obrębie wąskich ścieżek stanowią zagrożenie na przykład dla osób z dysfunkcją wzroku oraz barierę dla pozostałych OzN. Największym problemem są przeszkody wypukłe w obrębie wąskich ścieżek (wystające z nawierzchni - wyższej niż 2 cm). Znacznie ograniczają one dostępną przestrzeń manewrową. Właściwy układ, przebieg i lokalizacja szlaku oraz naturalny system odwadniania mogą ograniczyć rozwój przeszkód. Przeszkody wklęsłe to jest otwory w nawierzchni ścieżki, odprowadzają wody powierzchniowe lub pełnią inną funkcję, ale stanowią zagrożenie dla użytkowników, szczególnie osób z dysfunkcją narządu wzroku. Przeszkodami terenowymi dopuszczonymi, a nawet pożądanymi na szlakach, są krawężniki pełniące funkcję szyn odbojowych w miejscach na przykład niebezpiecznych w obrębie kładek, mostków i tym podobnych

Otwory mogą występować:

- na powierzchniach szlaków skalno-ziemnych,
  - na powierzchniach mostów/ pomostów drewnianych w postaci przestrzeni między poszczególnymi deskami lub innymi elementami konstrukcyjnymi,
  - w obrębie krat i kratek stanowiących bardzo często element systemów odwadniających,
  - w obrębie torów i szyn kolejowych (ścieżki nie powinny przecinać tego typu infrastruktury, gdyż mogą się w niej zaklinować kółka wózka inwalidzkiego bądź okucia kul)⁶⁷,
- schody terenowe zawsze są przeszkodą dla OzN, zarówno tych poruszających się na wózkach, jak i mających inne ograniczenia w mobilności. Ich występowanie w obrębie szlaków dostępnych powinno być wykluczone lub ograniczone do absolutnego minimum. Schody na tego typu szlakach są dopuszczalne jedynie w wyjątkowych

---

⁶⁵ Ibidem, s. 28

⁶⁶ Ibidem s. 31.

⁶⁷ Ibidem s.32-35.

sytuacjach i tylko wówczas, kiedy występują znaczne różnice w topografii terenu i nie ma możliwości ich zniesienia w inny sposób na przykład poprzez utworzenie terenowych pochylni⁶⁸. Co do zasady szlaki dostępne nie powinny być tworzone w obrębie przestrzeni,

gdzie nachylenie podłużne lub poprzeczne przekracza 5% na znacznej ich długości,

- pochylnie terenowe to konstrukcje pozwalające na zniesienie bariery znacznych różnic poziomu terenu. Muszą one jednak być wyposażone w obustronne barierki. Pochylnie mogą być drewnianymi konstrukcjami lub innymi, ale powinny być estetycznie spójne z lokalnym krajobrazem, solidne, trwałe i bezpieczne dla turystów i świata przyrody⁶⁹,
- ze względów bezpieczeństwa, wzdłuż schodów lub innych niebezpiecznych miejsc i obiektów, na przykład stromych stoków czy otwartych przestrzeni, należy instalować poręcze,
- drenaż szlaków pieszych powinien opierać się na naturalnym systemie odprowadzania wody z wykorzystaniem małych spadków podłużnych i poprzecznych. Jednym ze sposobów chroniących nawierzchnię szlaku przed erozją, jest budowa przeszkód liniowych przecinających jego powierzchnię na całej szerokości i kierujących wodę w pożądanym kierunku⁷⁰. Rozwiązanie to jest korzystne z perspektywy trwałości nawierzchni, ale może być barierą nie do pokonania dla OzN,
- ruch na szlakach przeznaczonych do poruszania się po terenie PP, może odbywać się rowerami, pojazdami elektrycznymi i innymi, o ile zezwalają na to ogólnokrajowe regulacje prawne, w tym ustawa o ochronie przyrody. Ruch ten powinien być ponadto regulowany w PP odpowiednią procedurą – regulaminami, dającymi podstawę do egzekwowania praw i obowiązków, a zatem i gwarancję, że tego typu udogodnienia będą wykorzystywane przez osoby uprawnione – z faktyczną niepełnosprawnością, uniemożliwiającą im samodzielne poruszanie. W przeciwnym wypadku na szlakach o dużym nasileniu ruchu pieszego (na przykład szlak do Morskiego Oka), bardzo szybko może dojść do konfliktów,
- należy pamiętać, że szlabany skutecznie zabezpieczające przed wjazdem na drogi i szlaki leśne pojazdów silnikowych, są również barierą dla wózków inwalidzkich i pojazdów wspomaganych elektrycznie używanych przez OzN. Ciekawym rozwiązaniem jest zapewnienie z jego jednego boku swobodnego i bezpiecznego przejazdu o szerokości minimum 90 cm lub zmiana konstrukcji szlabanu w taki sposób, aby w wyznaczonym miejscu mogła pod nim przejechać osoba na wózku, bez konieczności jego podnoszenia,
- szlaki piesze w okresie zimowym mogą pełnić funkcje szlaków skiturowych lub tras narciarstwa biegowego. Tam, gdzie pozwalają na to warunki klimatyczne i terenowe, warto rozważyć wytyczenie szlaku skiturowego dla osób niewidomych. Ciekawym pomysłem dla osób niewidomych, będzie wykorzystanie w sezonie zimowym specjalnych nart skiturowych umożliwiających podchodzenie pod górę i poruszanie się

---

⁶⁸ Ibidem, s. 39

⁶⁹ Ibidem, s. 44

⁷⁰ Ibidem, s. 45

w głębokim śniegu. W okresie zimowym wszystkie trudności, takie jak wystające kamienie i korzenie, przysypane są śniegiem. Dodatkowo, zastosowanie specjalnych fok w nartach pomaga w utrzymaniu bezpiecznej prędkości. Co ważne, zapiecia skiturowe wydają specyficzny dźwięk (klikania), który ułatwia lokalizację przewodnika przez osobę niewidomą, co umożliwia samodzielne poruszanie się tuż za nim. Przebieg takiej trasy warto skonsultować z GOPR, TOPR lub organizacjami zrzeszającymi osoby uprawiające skituring⁷¹,

- należy pamiętać, że czasowe zamknięcia szlaków turystycznych dostępnych dla osób ze szczególnymi potrzebami muszą iść w parze z zamieszczeniem stosownych informacji na stronie internetowej oraz tablicach informacyjnych oraz precyzyjnym oznaczeniem obejścia w terenie (o ile jest przewidziane).

IV.IV.II. Zagadnienie 2.2 Urządzenia obsługi ruchu turystycznego w obrębie szlaków pieszych

Ważną częścią szlaków turystycznych, w tym również dostępnych, oraz obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych, są różnego rodzaju urządzenia obsługi ruchu turystycznego, często określane jako elementy małej architektury. Zaleca się, aby już na etapie projektowym w miarę możliwości wszystkie urządzenia i obiekty rekreacyjno-wypoczynkowe projektowane i udostępniane przez PP, uwzględniały potrzeby OzN. Urządzenia obsługi ruchu turystycznego, to jest ich lokalizacja, liczba oraz zastosowane materiały i technologie budowy muszą być zgodne z aktualnymi przepisami prawa krajowego, w tym w zakresie ochrony przyrody i zasadami ergonomii. Powinny one być ponadto spójne z lokalnym krajobrazem przyrodniczym. Oznacza to, że powinny być zbudowane z naturalnych, lokalnie występujących materiałów, w kolorystyce spójnej z lokalnym krajobrazem oraz być pozbawione elementów konstrukcyjnych, które wskazują na znaczną obróbkę przez człowieka. Urządzenia te, o ile zlokalizowane są na terenie o wyraźnie dominującym stylu architektonicznym, powinny w miarę możliwości go uwzględniać. Ze względów bezpieczeństwa zaleca się również, aby urządzenia posiadały na przykład atesty bezpieczeństwa potwierdzone certyfikatem. W obrębie każdego urządzenia musi znajdować się strefa manewrowania, czyli przestrzeń wolna od jakichkolwiek przeszkód i barier komunikacyjnych, nie kolidująca ze strefą manewrową innych urządzeń. Części urządzeń, na przykład ruszt paleniska na ognisko czy armatura sanitarna, muszą być przystosowane do obsługi jedną ręką, bez konieczności mocnego ściskania, trzymania lub skręcania. Miejsca i obiekty rekreacyjno-wypoczynkowe dostosowane do potrzeb OzN powinny być właściwie oznakowane⁷².

Nie należy jednak znakować urządzeń dedykowanych OzN, gdyż mogłoby być to źle

---

⁷¹ Skitury to narty przystosowane zarówno do zjazdów, jak i podchodzenia. Łączą one w sobie funkcjonalność nart zjazdowych oraz biegowych.

⁷² Ibidem, s. 47-49

odebrane. Każdy turysta powinien samodzielnie podjąć decyzję, które miejsce wybierze do wypoczynku.

Bardzo ważna dla turysty ze szczególnymi potrzebami będzie informacja o lokalizacji poszczególnych urządzeń w terenie. W terenie nie należy ich kolorystycznie oznaczać dla lepszej ich widoczności, ale dobrym pomysłem jest wyposażenie dostępnego urządzenia w system udźwiękwiający. Pozwoli to osobie z dysfunkcją wzroku być doprowadzonym przez specjalną aplikację do pożądanego urządzenia. Informacja o lokalizacji urządzeń obsługi ruchu turystycznego musi być również dostępna na stronie internetowej i tablicy informacyjnej przed wejściem na szlak turystyczny.

Do podstawowych urządzeń obsługi ruchu turystycznego zalicza się:

- ławki, stoły, ławostoły – powinny być wygodne i ergonomiczne, bezpieczne dla turystów i przyrody, w szczególności dla dzikich zwierząt oraz stylistycznie powinny harmonizować z przestrzenią PP. Zaleca się, aby przynajmniej część z nich miała oparcia na plecy oraz podłokietniki,
- wiaty turystyczne – obiekty wskazane w miejscach, gdzie istnieje duże prawdopodobieństwo dłuższego wypoczynku turystów. Są one otwartymi (bez ścian) lub częściowo otwartymi urządzeniami wykorzystywanymi do ochrony na przykład przed niekorzystnymi warunkami pogodowymi. Zaleca się, aby w obrębie każdego szlaku turystycznego znajdowała się minimum jedna wiata, która wewnątrz musi być tak zaprojektowana oraz wyposażona, aby osoba poruszająca się na wózku inwalidzkim bez problemu mogła z niej skorzystać,
- pojemniki na odpady (o ile w ogóle istnieją na danym terenie) – ich liczba powinna zapewnić porządek i czystość, a ich usytuowanie powinno być wygodne i bezpieczne dla turystów. Nie jest dopuszczalne sytuowanie koszy na śmieci na skraju szlaku przy jednoczesnym istnieniu uskoków lub przy znacznych nierównościach i pochyłościach terenu. Kosze na śmieci muszą być również bezpieczne dla świata przyrody, estetycznie spójne z lokalnym krajobrazem (bez zastosowania na przykład jaskrawych kolorów). Istotne jest również ich opróżnianie z częstotliwością adekwatną do natężenia ruchu turystycznego. W przeciwnym razie mogą one przyciągać dzikie zwierzęta,
- paleniska na ognisko, grillowiska – urządzenia zawsze pożądane przez turystów. Ich lokalizacja musi być jednak zgodna z obowiązującymi przepisami prawa i znajdować się w atrakcyjnym miejscu z perspektywy turysty. Ważne jest, aby palenisko na ognisko spełniało kryterium zasięgu rąk osoby poruszającej się na wózku, dzięki czemu będzie dostępne dla każdego,
- urządzenia terenowe wspierające prowadzenie zajęć edukacyjnych – poszerzają ofertę edukacyjną, tym bardziej jeżeli urządzenia te mogą być obsługiwane samodzielnie przez turystów. Jeżeli są to:
  - tablice edukacyjne – tekst powinien być dostosowany do poziomu percepcji głównego odbiorcy (język niespecjalistyczny),

- urządzenia ruchome lub nieruchome – należy pamiętać, aby były bezpieczne oraz mogły ich używać dzieci. Oznacza to, że dolna krawędź przestrzeni wymagającej obsługi rękoma powinna znajdować się na wysokości nie niższej niż 40 cm nad ziemią, a górna nie wyżej niż 120 cm nad nią,
- elementy wymagające czytania dotykiem – powinny być zlokalizowane w miejscu zapewniającym możliwość utrzymania ich w czystości. Nie powinno się zatem lokalizować na przykład tyflomap w terenie bez zadaszenia,
- do każdego urządzenia edukacyjnego musi być swobodny dojazd, o parametrach nawierzchni omówionych w zagadnieniu 2.1, szerokości minimum 90 cm, a najlepiej powierzchni 150x150 cm,
- stelaże na tablice informacyjno-edukacyjne – stabilizują samą tablicę oraz zabezpieczają ją przed negatywnym wpływem warunków atmosferycznych,
- toalety – to bardzo ważny, a często niedoceniany element infrastruktury konieczny do sytuowania na terenie dostępnych szlaków i/ lub powierzchniowych obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych, na przykład parkingów lub miejsc wypoczynku. Są to urządzenia, które w sposób bezpośredni wpływają na komfort i wrażenia z wypoczynku. Więcej o nich w zagadnieniu 3.4,
- punkty ładowania pojazdów wspomaganych elektrycznie oraz punkty wymiany baterii do pojazdów wspomaganych elektrycznie,
- punkty podłączenia do elektryczności - podstawowa infrastruktura dla każdego turysty, ale szczególnie OzN. Pozwala ona na ciągłe korzystanie z urządzeń posiadających na przykład aplikacje ułatwiające poruszanie się po nieznanym terenie lub korzystanie z narzędzi edukacyjnych przygotowanych przez dany PP,
- punkty podłączenia do wody oraz zewnętrzne zlewy (dotyczy w szczególności miejsc biwakowania, pól biwakowych i kempingów) – nie muszą one być wyposażone w ciepłą wodę, choć jest to zalecane w sezonie turystycznym,
- inne zewnętrzne urządzenia na przykład obserwacyjne (lunety) - instrumenty optyczne zalecane do umieszczenia szczególnie w obrębie punktów widokowych⁷³,
- wzdłuż rzek wykorzystywanych do uprawiania amatorskiego kajakarstwa warto pomyśleć o specjalnych podestach umożliwiających podjazd wózka w taki sposób, aby możliwe było łatwe przemieszczenie osoby z wózka do kajaka. Na rynku pojawiły się również pływające wózki inwalidzkie. W przypadku tworzenia oferty z wykorzystaniem takich rozwiązań warto nawiązać współpracę z WOPR. Pomysł stosowany jest przez Kąpielisko Morskie w Gdańsku. Na bazie tych rozwiązań można zaproponować OzN wyjazdy kąpielowe. Tego typu imprezy organizowane są na przykład we Francji.

---

⁷³ Ibidem, s. 50-68

IV.IV.III. Zagadnienie 2.3 Powierzchniowe obiekty rekreacyjno-wypoczynkowe w obrębie szlaków pieszych

Powierzchniowe obiekty rekreacyjno-wypoczynkowe to miejsca ułatwiające i/ lub uatrakcyjniające pobyt turystów na terenie PP. Są nimi na przykład parkingi leśne, miejsca odpoczynku. Powinny one być zlokalizowane w miejscach: gdzie zezwala na to prawo, atrakcyjnych krajobrazowo, położonych w punktach dogodnych komunikacyjne oraz bezpiecznych dla turystów, w tym szczególnie OzN. Ich wyposażenie powinno być uzależnione od pełnionej funkcji, a liczba/ wielkość adekwatna do przewidywanego ruchu turystycznego. W obrębie większości obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych znajdują się: ławki, stoły, ławostoły, tablice informacyjne, a czasem i wiaty turystyczne⁷⁴.

Do powierzchniowych obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych należą:

- miejsca odpoczynku – szczególnie istotne na szlakach dostępnych, gdzie istnieje duże prawdopodobieństwo zaistnienia potrzeby dłuższego wypoczynku OzN. Liczba, wielkość oraz zakres wyposażenia w urządzenia obsługi ruchu turystycznego poszczególnych miejsc odpoczynku, powinna zależeć przede wszystkim od intensywności ruchu turystycznego oraz poziomu dostępności szlaku. Im szlak turystyczny jest bardziej dostępny, tym na przykład pojedynczych ławek wzdłuż niego powinno być więcej. Miejsca odpoczynku powinny być oznakowane interaktywnymi znacznikami dla niewidomych i słabowidzących. To bardzo duże ułatwienie, pozwalające na łatwą lokalizację obiektu/ pomieszczenia, urządzenia. Najkorzystniejsze miejsca na lokalizację stref odpoczynku to krzyżowanie się ścieżek i szlaków oraz inne miejsca o szczególnych walorach krajobrazowych. Należy rozważyć utworzenie takich obiektów w miejscach, gdzie turyści sami tworzą tak zwane „dzikie” miejsca wypoczynku. Przyjmuje się, że im szlak jest bardziej dostępny dla szerszego grona osób ze szczególnymi potrzebami, tym liczba miejsc odpoczynku powinna być większa. Nie oznacza to, że na terenie każdego miejsca musi być wiat z ławkami i stołami. Niekiedy wystarczy sama pojedyncza ławka albo ławostół,
- parkingi leśne – szerzej w zagadnieniu 2.6,
- miejsca biwakowania/ pola biwakowe/ kempingi – mogą mieć różną wielkość i standard, to jest być wyposażone tylko w podstawową infrastrukturę, np.: ławy, stoły, jak i ponadpodstawową, na przykład paleniska na ognisko, punkty poboru mediów, zewnętrzne zlewy, zewnętrzne szafki do przechowywania żywności, konstrukcje na powieszenie hamaka/ lampy i tym podobnych. Każde pojedyncze stanowisko biwakowe (o ile jest wyznaczone) powinno składać się ze zlokalizowanych obok siebie:
  - miejsca na rozbicie namiotu, postawienie przyczepy kempingowej lub kampera, tak zwane stanowisko biwakowania,
  - stanowiska postojowego na samochód,

---

⁷⁴ Ibidem, s. 70

- miejsca wypoczynkowego, wyposażonego w podstawowym lub ponadpodstawowym zakresie.

Obiekty rekreacyjno-wypoczynkowe dostosowane do OzN nie powinny być oznaczone symbolem wskazującym na jego przeznaczenie, tak jak oznacza się stanowiska postojowe. Obecność takiego znaku mogłaby zostać negatywnie odebrana przez turystów. Ich lokalizację należy natomiast wskazać na tablicach informacyjnych zlokalizowanych na wjeździe na jego teren:

- miejsca, punkty i wieże widokowe – to obiekty pożądane przez turystów, z których rozpościera się ciekawy, wyjątkowy widok na okoliczne krajobrazy. Mogą one eksponować np.: pasma górskie, doliny rzeczne, wodospady, unikalne formacje skalno-geologiczne i tym podobne. Istnienie punktów widokowych może być niemożliwe lub ograniczone, jeśli ich funkcjonowanie może mieć negatywny wpływ na dany krajobraz lub świat przyrody. Każdy obiekt widokowy poza swobodnym dostępem do głównego widoku powinien zapewnić przestrzeń manewrową i widoczność nieograniczoną, na przykład przez poręczę, urządzenia obsługi ruchu turystycznego czy jakiegokolwiek elementy konstrukcyjne. Należy dążyć do tego, aby w jak najmniejszym zakresie ograniczały one/ zasłaniały widok dla OzN, szczególnie poruszającej się na wózku. Warto zainstalować w takim miejscu elektroniczny znacznik dla niewidomych wraz z audiodeskrypcją udźwiękowioną – z wgranymi informacjami o panoramie z danego miejsca. Jeżeli jest to wieża widokowa ze schodami, dostępność dla osób poruszających się na wózku inwalidzkim można zapewnić poprzez zamontowanie w możliwie najwyższym miejscu na przykład systemu kamer z możliwością oglądania obrazu on-line przez komórkę (w takich miejscach należy koniecznie sprawdzić, czy jest zasięg telefonii komórkowej),
- strefy dostępu do obiektów wodnych – dostęp do nich powinny mieć również OzN, jednak ze względu na specyfikę niektórych obiektów wodnych bywa to często bardzo trudne, o ile w ogóle możliwe, na przykład z uwagi na piasek, żwir, kamienie, większe odłamki skalne czy podmokłość terenu. Niezależnie od tego należy dołożyć starań, aby choć w jednym niewielkim miejscu taki dostęp zapewnić. Dostęp o charakterze punktowym do obiektu wodnego (słodkowodnego, na przykład jeziora, jego stref przybrzeżnych, w tym plaż oraz o charakterze liniowym, na przykład morza lub rzeki) powinien znajdować się blisko na przykład dostępnego szlaku turystycznego i w miejscach często uczęszczanych przez turystów. Lokalizacja strefy dostępu do obiektu wodnego powinna być uzależniona od poziomu wód powierzchniowych w jego zbiorniku. Ważne jest, aby do strefy dostępu do obiektu wodnego był możliwy dojazd na przykład pojazdem elektrycznym lub innym (jeśli zajdzie taka konieczność). Najlepiej, aby taka droga dojazdowa prowadziła nie tylko do stref dostępu do obiektów wodnych, ale także do obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych tu zlokalizowanych, plaż oraz do infrastruktury i urządzeń występujących w ich obrębie.

Warta rozważenia jest budowa stanowisk umożliwiających wędkowanie na wózku inwalidzkim, (oczywiście tam, gdzie jest to dozwolone) lub budowa ramp umożliwiających wjazd i samodzielny bezpieczny kąpiel na wózku. Tego typu rozwiązania pojawiają się już w krajach UE.

IV.IV.IV. Zagadnienie 2.4 Obiekty budowlane na terenie parku – strefa przed drzwiami, drzwi, ciągi komunikacyjne, pomieszczenia wewnętrzne

Projektując nowe obiekty budowlane łatwiej jest zaplanować, aby były dostępne dla osób ze szczególnymi potrzebami. Gorsza sytuacja jest w już istniejących budynkach, gdzie prace remontowo-budowlane poprawiające dostępność muszą być szczegółowo zaplanowane i przemyślane. W obiektach na terenie PP jest to tym bardziej trudne, ponieważ często ingerują one w otoczenie budynku będące w strefie ochrony. Należy podjąć środki w celu zapewnienia OzN możliwości poruszania się po obiekcie z maksymalnie największą niezależnością.

Strefa przed drzwiami obejmuje dojścia, które należy postrzegać nie tylko przez pryzmat łatwo dostępnych chodników, furtek, stanowisk postojowych, ale również domofonów, dzwonek itd. Kreując łatwo dostępną przestrzeń, należy pamiętać o konieczności zapewnienia stosownych znaków i ewentualnie tablic informacyjnych dostosowanych do potrzeb OzN⁷⁵.

Główne drzwi wejściowe do budynku powinny być dla osób odwiedzających widoczne i łatwe do zlokalizowania w przestrzeni z perspektywy miejsca, gdzie postawiły samochód osobowy. Należy pamiętać, aby kontrastowały kolorystycznie z bryłą budynku, a duże tafle szklane były oznaczone. Ponadto drzwi te powinny być dostępne bez konieczności pokonywania schodów, bezpośrednio przed i za drzwiami wejściowymi należy unikać stawiania jakichkolwiek elementów infrastruktury i wyposażenia wewnątrz, a strefa wejścia powinna być antypoślizgowa, zadaszona i oświetlona. Domofony i dzwonki drzwiowe znajdujące się przed drzwiami wejściowymi powinny być łatwo dostępne (na przykład uwzględniać ograniczony zasięg rąk), bez konieczności pokonywania przeszkód terenowych czy barier architektonicznych. Dostęp do drzwi wejściowych oraz sama konstrukcja drzwi decydują o tym, czy osoba z niepełnosprawnością ruchową wejdzie do budynku, czy też nie. Drzwiami najmniej przyjaznymi osobom niepełnosprawnym są te otwierane ręcznie, wahadłowe i obrotowe – najlepsze są natomiast drzwi automatyczne typu przesuwne. Bezpośrednio za głównymi drzwiami do budynku może znajdować się przedsionek⁷⁶.

Drzwi wewnętrzne pomiędzy pomieszczeniami powinny posiadać podobne parametry, jak drzwi wejściowe do budynku. Podstawową cechą umożliwiającą wejście OzN do

---

⁷⁵ W. Kacprzyk Turystyka w Lasach Państwowych Tom III. Lasy bez barier – obiekty kubaturowe, Nowy Bedoń: Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych., Nowy Bedoń. 2016., s. 35.

⁷⁶ Ibidem, s. 36-43

konkretnego pomieszczenia w budynku jest szerokość drzwi, wynosząca minimum 90 cm. Ponadto zaleca się ograniczenie przedmiotów na ścianach i podłodze, mogących potencjalnie utrudnić przemieszczanie się, unikanie progów przydrzwiowych oraz różnic w poziomach podłóg, otwieranie drzwi na pobliską ścianę oraz oznakowanie pomieszczeń na wysokości odpowiedniej dla zasięgu ramion osoby poruszającej się na wózku⁷⁷.

Główne korytarze i ciągi komunikacyjne powinny być wolne od barier fizycznych i wizualnych oraz mieć szerokość pozwalającą na przejazd najlepiej dwóch wózków obok siebie jednocześnie. Powinny być możliwie szerokie oraz mieć jak najprostszą konstrukcję, to jest bez zbędnych różnic poziomów, zakrętów i łuków w biegu korytarzy, progów, wgłębień i innych barier architektonicznych. W celu zapewnienia dostępności w ciągach pieszych należy mieć na uwadze:

- wysokość, szerokość oraz pochylenie podłóg – muszą być zgodne z obowiązującymi przepisami prawodawstwa polskiego. Wysokość powinna wynosić min. 220 cm. Miejsca o obniżonej wysokości powinny być oznakowane w sposób widoczny dla OzN. Szerokość każdego korytarza (z perspektywy funkcjonalnej) powinna wynosić minimum 120 cm. Mierząc szerokość przestrzeni komunikacyjnych, należy odjąć przestrzenie zajmowane przez meble, w tym na przykład przez krzesła, ławki, szafki (wiszące i stojące), jednym słowem – przez przeszkody zarówno nietrwale, jak i trwale przytwierdzone do podłoża czy ścian. Należy również pamiętać, że dostęp do konkretnych pomieszczeń (z korytarza) może być utrudniony dla OzN, jeżeli drzwi do nich są zlokalizowane jednocześnie po obu stronach korytarza (blokowanie się drzwi o drzwi),
- struktura i charakter podłóg - wewnątrz obiektów budowlanych nie należy stosować jakichkolwiek spadków podłużnych czy poprzecznych za wyjątkiem na przykład pochylni. Podłoga w obrębie łatwo dostępnych przestrzeni komunikacyjnych powinna być pozbawiona wszelkich elementów wystających. Należy stosować nawierzchnie i powierzchnie przeciwoślizgowe oraz matowe posadzki. Wskazane jest zamontowanie oznaczeń kontrastowych lub dotykowych (o odmiennej fakturze) dla osób z dysfunkcją wzroku, pozwalających na utrzymanie właściwego kierunku ruchu lub też ostrzegających o przeszkodzie,
- przeszkody i obiekty nieprzytwierdzone oraz na stałe przytwierdzone do ścian - elementy powieszony i znajdujące się na ścianach w obrębie ciągów komunikacyjnych na wysokości 70–240 cm nad poziomem podłóg, takie jak na przykład szafki, obrazy, naścienne wieszaki na ubrania i tym podobne, nie powinny wystawać o więcej niż 10 cm w stosunku do płaszczyzny ścian⁷⁸.

Pomieszczenia wewnętrzne w obiektach budowlanych różnią się w zakresie dostępności w zależności od przeznaczenia oraz rozmieszczenia w budynku. W zakresie rozmieszczenia w budynku, pomieszczenia dzielimy w zależności od poziomu lokalizacji – na piwnicę, parter

---

⁷⁷ Ibidem, s. 46-47

⁷⁸ Ibidem, s. 48-51

i kolejne piętra. Szczegółowe wytyczne w tym zakresie znajdują się w macyry diagnostycznej nr 1.

Odnosząc się do przeznaczenia danych pomieszczeń wyróżnić można:

- pomieszczenia higienicznosanitarne:
  - wskazane jest, aby na każdej kondygnacji dostępnej dla OzN znajdowała się minimum jedna łatwo dostępna toaleta, a obowiązkowo – jedna w całym udostępnionym budynku. Toalety muszą posiadać odpowiednią przestrzeń manewrową zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz,
  - światło wewnątrz pomieszczenia powinno włączać się automatycznie. Jeżeli istnieje tradycyjny włącznik należy pamiętać, że musi on być zlokalizowany na wysokości do 120 cm nad podłogą, najlepiej po stronie klamki drzwi do łazienki,
  - podłoga w pomieszczeniach higienicznosanitarnych powinna być zmywalna, nienasiąkliwa, a przede wszystkim – matowa i pokryta materiałem antypoślizgowym,
  - drzwi do pomieszczenia higienicznosanitarnego powinny być otwierane na zewnątrz,
  - przestrzeń manewrowa wewnątrz pomieszczenia powinna wynosić min. 150 cm i nie powinny się w jej obrębie znajdować jakiegokolwiek elementy/ urządzenia/ przedmioty, jak również nie powinna na nią nachodzić jakakolwiek armatura,
  - miska ustępowa i pisuar muszą przylegać do przestrzeni manewrowej pomieszczenia. Miska ustępowa obustronnie powinna mieć zainstalowane uchwyty pomocnicze, z czego jeden powinien być uchylony do góry; należy stosować miskę podwieszaną, a nie wolnostojącą,
  - sputczka musi być łatwo dostępna i najkorzystniejszym rozwiązaniem jest wbudowany system automatyczny,
  - umywalka w pomieszczeniu higienicznosanitarnym przystosowana do potrzeb OzN i o ograniczonej sprawności (szczególnie ruchowej) musi umożliwiać umycie rąk w pozycji siedzącej, to jest mieć konstrukcję i być zamontowana na odpowiedniej wysokości, tak aby syfon odpływowy nie blokował nóg osób poruszających się na wózku, oraz aby sama bateria była łatwa w obsłudze. Bateria umywalkowa powinna mieć mieszadło i przedłużoną dźwignię. Ze względu na osoby z dysfunkcją wzroku, umywalka oraz bateria powinny być widoczne, to jest wyróżniać się kolorystycznie na tle ścian pomieszczenia (wystarczy, że będą białe/srebrne na tle ścian w innym kolorze),
  - w skład wyposażenia powinny wchodzić ponadto np.: uchwyt na papier toaletowy, dozowniki mydła czy ręczników, suszarka do rąk, czujniki ruchu światła lub włączniki ulokowane na odpowiedniej wysokości, odpowiednio rozmieszczone lustra, kosz na śmieci, półki i wieszaki oraz sygnalizacja alarmowo-przyzywowa,
  - istotną rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa odgrywają uchwyty pomocnicze, które powinny znajdować się przy toalecie i umywalce. Zawsze muszą być stabilne i sztywne oraz łatwe do utrzymania w czystości,

- opcjonalnym wyposażeniem pomieszczeń higienicznosanitarnych są kabiny prysznicowe. Najwygodniejszy prysznic to taki, który nie ma przegród (również drzwi) i jest pozbawiony brodzika. Prysznice ze stałymi ściankami (drzwiami) muszą mieć odpowiednią przestrzeń manewrową, aby OzN mogła do niego wjechać, swobodnie obrócić się i wyjechać. Ewentualne drzwi kabin prysznicowych powinny otwierać się na zewnątrz, ale korzystniejszym rozwiązaniem są drzwi przesuwane. Wewnątrz kabiny prysznicowej powinny znajdować się m.in.: bateria prysznicowa, dozownik mydła, siedzisko, półki na kosmetyki i środki pielęgnacji oraz uchwyty pomocnicze. W pobliżu kabiny powinien znajdować się wieszak na ręczniki zamontowany w zasięgu rąk osób z niepełnosprawnością ruchową⁷⁹,
- sekretariat i recepcja - sekretariaty, a szczególnie recepcje, powinny znajdować się przy głównych ciągach komunikacyjnych, najlepiej w pobliżu głównego wejścia przystosowanego do potrzeb OzN i o ograniczonej sprawności. Wymagane jest, aby dostęp do nich odbywał się bez konieczności pokonywania schodów. Jeżeli jednak schody istnieją, powinno się zlikwidować tę barierę architektoniczną poprzez zbudowanie na przykład windy czy platformy lub zastosowanie innego rozwiązania technicznego. Tworząc lub dostosowując łatwo dostępny sekretariat lub recepcję należy pamiętać m.in. o odpowiednio szerokich drzwiach prowadzących do niego, antypoślizgowej podłodze, odpowiednich szerokościach i wysokościach blatów i biurek, ergonomicznych krzesłach z podłokietnikami oraz mapach dotykowych prezentujących rozkład budynku⁸⁰. Ważne jest również odpowiednie przeszkolenie osób pracujących na recepcji, na jakie zagadnienia powinny zwrócić uwagę podczas obsługi OzN,
- sale konferencyjne i jadalne – oprócz ogólnych warunków dostępności opisanych wcześniej, w salach konferencyjnych czy jadalnych ważne są odpowiednie szerokości między ciągami komunikacyjnymi, a ich wyposażeniem. Istotne są również: systemy informacyjne ułatwiające orientację przestrzenną, elementy wyposażenia wewnątrz znajdujące się w obrębie ciągów komunikacyjnych pozbawione ostrych krawędzi, które powinny mieć kolor kontrastujący z otoczeniem, urządzenia ułatwiające porozumiewanie się oraz nagłośnienie w salach konferencyjnych, odpowiedniej wysokości stoły i krzesła oraz umieszczone na odpowiedniej wysokości włączniki światła czy wieszaki⁸¹,
- pokoje noclegowe – każdy z obiektów noclegowych zlokalizowany na terenie PP lub w jego otoczeniu powinien posiadać przynajmniej jeden łatwo dostępny pokój zarówno dla osób z dysfunkcją ruchu, jak i wzroku. Należy zwrócić uwagę na szerokość drzwi wejściowych i ciągów komunikacyjnych, a przede wszystkim – na rodzaj i ustawienie mebli oraz urządzeń w pomieszczeniu. Pokój obligatoryjnie powinien posiadać własne dostosowane pomieszczenie higienicznosanitarne orazabinę prysznicową. Należy unikać nagłych zmian oświetlenia, na przykład przy przechodzeniu

---

⁷⁹ Ibidem, s. 80-91

⁸⁰ Ibidem, s. 93-94

⁸¹ Ibidem, s. 95-96

z pokoju do holu, ten drugi powinien być zawsze dobrze oświetlony. Ponadto należy pamiętać, że łóżka w pokoju muszą być tak ustawione, aby z co najmniej jednej strony był do nich łatwy dostęp. Pomieszczenia w obrębie pokoju powinny być pozbawione barier architektonicznych na przykład progów. Przedmioty w pokojach powinny wyróżniać się z tła, nie posiadać zbędnych wzorów. Meble i elementy wyposażenia powinny znajdować się na odpowiedniej wysokości dla osób poruszających się na wózkach, a oświetlenie powinno mieć możliwość kontroli poziomu natężenia światła. Niezbędny jest również dźwiękowy i świetlny system przyzywowo-alarmowy⁸²,

- wyznaczona na terenie obiektu przestrzeń lub pokój do karmienia – najlepiej wyposażony w stanowisko do przewijania, umywalkę oraz urządzenie umożliwiające podgrzanie jedzenia dla dzieci.

IV.IV.V. Zagadnienie 2.5 Obiekty budowlane na terenie parku - ruch pionowy

W celu przemieszania się pomiędzy kondygnacjami budynków stosuje się najczęściej rozwiązania w postaci schodów. Dają one możliwość szybkiego poruszania się pomiędzy piętrami bez zbędnej elektroniki. Ta forma przemieszczania się w ruchu pionowym stawia jednak wyzwanie dla osób ze szczególnymi potrzebami zarówno w zakresie narządu ruchu, jak i wzroku. Istotna w ich projektowaniu jest zarówno właściwa szerokość, wysokość stopnia, ilość biegów i spoczników na jedną kondygnację, właściwe usytuowanie poręczy oraz właściwe ich oznakowanie na przykład czarno-żółtymi pasami. Niedopuszczalne jest, aby konstrukcja schodów była niestabilna (drgała), a stopnie schodów były nierówne, grożące na przykład potknięciem lub wyprofilowane tak, aby zalegała na nich woda. Wszystkie stopnie powinny być ponadto wykonane z materiału antypoślizgowego i matowego lub obłożone takim materiałem. W przypadku niewielkiej różnicy poziomów zaleca się zaprojektowanie pochylni. Innym tanim rozwiązaniem są przenośne szyny i rampy najazdowe dla wózków inwalidzkich, choć nie jest to rozwiązanie w pełni komfortowe dla OzN⁸³.

W miejscach, gdzie schody nie dają możliwości zamontowania szyny, rampy, pochylni czy dźwigu stosuje się mobilne schodołazy. Jest to przenośne urządzenie stosowane w obiektach, do których OzN przychodzą sporadycznie. Transport ten może być dokonywany poprzez przemieszczenie OzN łącznie z wózkiem inwalidzkim lub na specjalnie zamontowanym krzeselku.⁸⁴Niestety sprzęt ten nie jest polecany przez ekspertów ds. dostępności z uwagi na problematyczną i długotrwałą obsługę.

W obrębie budynków udostępnionych OzN o ograniczonej sprawności należy unikać stosowania schodów, wind, podnośników hydraulicznych, a nawet pochylni (o których mowa

---

⁸² Ibidem, s. 98-100

⁸³ Ibidem, s. 61.

⁸⁴ Ibidem, s. 62.

w tym rozdziale) na rzecz łagodnych spadków samej nawierzchni (najlepiej do 2%). Jeżeli nie ma możliwości uniknięcia różnic poziomów nawierzchni, jednym z tańszych zarówno w budowie, jak i późniejszym utrzymaniu rozwiązań jest utworzenie stałej (ewentualnie – przenośnej) pochylni. Konstrukcje te mogą znajdować się zarówno na zewnątrz, jak i wewnątrz obiektów budowlanych. Aby spełniały one należycie swoje zadanie, należy zwrócić uwagę m.in. na rodzaje nawierzchni i ich nachylenie oraz rodzaj i sposób montażu poręczy⁸⁵.

Platformy pionowe i ukośne (przyschodowe, mocowane nad powierzchnią schodów) to inny sposób udostępnienia budynków osobom z niepełnosprawnością ruchową. Mogą one być montowane zarówno na zewnątrz budynku, jak i w jego wnętrzu. Platformy hydrauliczne to rozwiązania droższe do zbudowania i utrzymania, ale wskazane w sytuacji, gdy na przykład nie ma miejsca na zbudowanie pochylni o charakterze stałym lub brakuje zgody konserwatora na jej dostawienie do bryły budynku⁸⁶.

Alternatywą coraz częściej stosowaną w miejscach dużego ruchu turystycznego są schody ruchome, które przyspieszają przepływ turystów, równocześnie nie wymagając od nich pokonywania stopni. Nie są jednak stworzone dla osób poruszających się na wózkach, dzieci, osób starszych czy rodziców z wózkami dziecięcymi. Trudno jednak montować schody ruchome w obrębie obiektów budowlanych PP.

Windy w wielokondygnacyjnych konstrukcjach powinny występować w odpowiedniej liczbie oraz być wystarczająco szerokie, aby osoba korzystająca z wózka mogła swobodnie do nich wejść i poruszać się. Powinny one być specjalnie zaprojektowane i wyposażone w sposób ułatwiający ich obsługę przez OzN ruchową i osoby niewidome (to jest rozmieszczenie przycisków sterujących, oznakowanie w piśmie Braille'a, informacje zarówno w formie pisemnej, jak i dźwiękowej). Powinny być też wyposażone w systemy alarmowe dostępne dla osób niesłyszących i niedosłyszących.

IV.IV.VI. Zagadnienie 2.6 Stanowiska parkingowe

Parkingi to powierzchniowy obiekt rekreacyjno-wypoczynkowy wyposażony w ponadpodstawową infrastrukturę. Poza stanowiskami postojowymi, w tym dla OzN, znajdują się tam na ogół: ławy, stoły, wiaty i tablice informacyjne, ale również sanitariaty, ścieżki zdrowia i inne urządzenia. Korzystanie z nich przez OzN jest jednak bardzo często możliwe tylko wówczas, gdy są one odpowiednio zaprojektowane i wyposażone⁸⁷.

Ponadto stanowiska parkingowe dla OzN:

- powinny być odpowiednio oznakowane (zgodnie z prawem) znakami pionowymi i poziomymi (o ile jest to możliwe do wykonania z technicznego punktu widzenia),

---

⁸⁵ Ibidem, s. 66

⁸⁶ Ibidem, s. 71-72

⁸⁷ W. Kacprzyk, Turystyka w Lasach Państwowych. Tom I. Lasy bez barier – obiekty terenowe, Nowy Bedoń: Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych, 2015, , s. 74-75.

zlokalizowane możliwie jak najbliżej punktów wejścia do i wyjścia z budynków lub atrakcji turystycznych. Stanowiska parkingowe powinny być monitorowane, aby nie były wykorzystywane przez osoby pełnosprawne. Proponuje się zastosować dodatkowe rozwiązanie techniczne, które informuje innych turystów o szerokości miejsca parkingowego dedykowanego OzN. Jeśli przy stanowisku istnieje ogrodzenie wówczas można:

- na całej szerokości stanowiska postojowego namalować na poziomym balu/ desce płotu niebieski pas,
- na całej szerokości stanowiska postojowego zamontować dodatkowe skośne słupki zespolone z ogrodzeniem,

Jeśli brak jest ogrodzenia wówczas można co pewien czas, wokół stanowiska dla OzN wkopać pojedyncze kostki betonowe pomalowane od wierzchu na przykład niebieską farbą,

- w zależności od układu parkowania (prostokąt, równoległy, ukośny) stanowiska postojowe powinny mieć różne wymiary, które zawsze są większe niż wymiar stanowiska dla osób pełnosprawnych,
- powinny mieć specjalne punkty załadunku i rozładunku samochodów dla podróżnych z niepełnosprawnością, jak najbliżej budynków lub atrakcji turystycznych w celu ułatwienia przybycia i odjazdu osoby ze szczególnymi potrzebami. Punkty te powinny być monitorowane w celu upewnienia się, że nie są zablokowane przez inne pojazdy lub przedmioty,
- powinny być możliwie szerokie, aby OzN mogły wygodnie wsiąść/wyسیąść z/do samochodu. Tam, gdzie istnieją drogi dojazdowe do budynku lub miejsca, muszą być one bezpieczne dla wszystkich użytkowników szlaku.

IV.V. Obszar techniczny

Obszar ten obejmuje standardy określające dostępność terenu PP wraz z obiektami znajdującymi się na jego terenie dla osób ze szczególnymi potrzebami oraz ich opiekunów. Poniższa charakterystyka określa opisowo ramy, jakie powinien spełniać obszar techniczny dostępny dla osób z różnym poziomem sprawności – szczegółowe dane zostaną zawarte w macyry diagnostycznej nr 1 w zakresie bezpieczeństwa oraz w macyry diagnostycznej nr 2 w pozostałym zakresie.

Obszar ten podzielony został na siedem zagadnień, które najbardziej istotne są dla następujących grup osób ze szczególnymi potrzebami:

Zagadnienie	Osoby z problemami w poruszaniu się	Osoby z problemami wzroku	Osoby z problemami słuchu	Osoby z niepełnosprawnością intelektualną i chorobami psychicznymi	Osoby z małymi dziećmi, kobiet w ciąży i osób starszych
3.1	✓	✓	✓	✓	✓
3.2	✓	✓			✓
3.3	✓	✓	✓	✓	✓
3.4	✓				✓
3.5	✓				✓
3.6	✓	✓	✓		✓
3.7	✓	✓	✓	✓	✓

IV.V.I. Zagadnienie 3.1 Dostosowanie informacji turystycznej stron internetowych

Informacja turystyczna dzieli się na tą, która ma zachęcić potencjalnych odbiorców do przybycia do parku, jak i tą, która ma we właściwy sposób po nim oprowadzić. W dzisiejszych czasach najistotniejszą formą przekazu informacji turystycznej dla osób ze szczególnymi potrzebami, jest właściwie skonstruowana i dostępna strona internetowa PP lub zespołu parków. Informacja w formie papierowej, czy tablic informacyjnych odgrywa większą rolę podczas samego zwiedzania, jednak w dobie urządzeń mobilnych i wszechobecnego aspektu ochrony przyrody i ekologii staje się ona drugorzędna.

Patrząc globalnie na osoby ze szczególnymi potrzebami, informacja turystyczna powinna:

- być umieszczona na stronie internetowej PP lub zespołu parków. Strona internetowa powinna:
  - spełniać standardy WCAG 2.1, czyli wytyczne dotyczące dostępności stron internetowych skierowane do wszystkich zaangażowanych w tworzenie oraz redagowanie serwisów internetowych,

- być zaprojektowana zgodnie ze standardami gwarantującymi ograniczenie problemów technicznych i pełną kompatybilność z różnym oprogramowaniem, przede wszystkim przeglądarkami internetowymi⁸⁸,
  - zawierać informacje o udogodnieniach dla poszczególnych grup osób ze szczególnymi potrzebami,
  - generować również inne korzyści – dostępne strony internetowe, są na przykład wyżej pozycjonowane przez wyszukiwarki internetowe z Google na czele⁸⁹,
  - spełniać aspekt informacyjny i techniczny. Nie zawsze musi być ona atrakcyjna wizualnie, wystarczy, że umożliwi osobom o różnych rodzajach niepełnosprawności skorzystanie z niej,
  - prawidłowo wyświetlać się na różnych urządzeniach (monitorach, tabletach, smartfonach). Na każdym z nich powinien pozwalać na wygodną nawigację i dostęp do pełnej treści,
  - być napisana jasnym i zrozumiałym językiem⁹⁰,
  - stosować czcionkę na tyle dużą, by osoby słabowidzące nie miały żadnych kłopotów z odczytem tekstu oraz dodatkowo wykorzystać mechanizm powiększający rozmiar czcionki,
  - zastosować kontrast – najlepszy jest czarny tekst na białym tle,
  - zawierać opisy grafik i zdjęć oraz odnośniki graficzne,
  - stosować załączniki tworzone z dokumentów źródłowych – należy unikać przetwarzania obrazów na format PDF,
  - mieć proste, przejrzyste i logicznie zbudowane menu,
  - jeśli zawiera formularze, wszystkie pola obowiązkowe formularza powinny być wyraźnie oznaczone, przy czym niedopuszczalne jest oznaczenie wyłącznie za pomocą koloru. Każde pole formularza powinno posiadać etykietę opisową określającą funkcję i oczekiwaną wartość,
  - zawierać nagłówki używane w całym serwisie do tytułowania poszczególnych sekcji⁹¹,
- w sposób czytelny i jasny być umieszczona na wszelkich materiałach informacyjnych w postaci ulotek, broszur czy tablic informacyjnych na terenie parku. Dobrą praktyką jest tworzenie broszur na przykład w języku ETR, a także umieszczanie kodów QR na tablicach informacyjnych w celu umożliwienia ich sczytania przez aplikacje mobilne. Warunkiem koniecznym przy takich tablicach jest dostępność sygnału GPS. Ponadto:
    - należy stosować czcionki bezszeryfowe, które nie zawierają zbędnych ozdobników,
    - ważny jest odpowiedni kontrast materiałów – najlepiej czarny tekst na białym tle,
    - należy dodawać opisy alternatywne pod grafikami, zdjęciami i tym podobnymi,
    - dobrze wyrównywać tekst do lewej (nie justować),

---

⁸⁸ *Turystyka Dostępna. Rekomendacje dla sektora usług turystycznych* A. Zajadacz (red.), Poznań 2020, s.48

⁸⁹ *Ibidem*, s. 50

⁹⁰ *Ibidem*, s. 53

⁹¹ *Ibidem*, s. 64-56

- zachować należy odpowiednią interlinię oraz unikać dzielenia wyrazów,
- pisać należy możliwie łatwym językiem⁹².

Więcej nt. infrastruktury informacyjnej znajduje się w zagadnieniu 3.3.

IV.V.II. Zagadnienie 3.2 Mobilność na terenie parku przyrodniczego

Szlaki turystyczne udostępnione w PP co do zasady najczęściej są dedykowane dla pieszego ruchu turystycznego. Problem pojawia się w przypadku osób z problemami z poruszaniem, które często nie są w stanie pokonać długiego dystansu samodzielnie. W części PP możliwy jest wjazd rowerem, a na terenie innych, jak na przykład w dolinie Kościeliskiej w Tatrzańskim Parku Narodowym, przejazd bryczką za stosowną opłatą. Nie rozwiązuje to jednak możliwości samodzielnego zwiedzania przez OzN.

Odpowiednia mobilność w PP to nie tylko środki do poruszania się dostosowane do potrzeb OzN. To również właściwa infrastruktura, która nie ingerując w piękno otaczającego terenu daje możliwość zwiedzania go przez osoby ze szczególnymi potrzebami. Są to między innymi dobrze utwardzone szlaki piesze czy kładki i mostki na przykład w miejscach podmokłych. Rozwiązania te pomagają w przemieszczaniu się po parku nie tylko OzN, ale również osobom starszym lub małym dzieciom.

Osoby ze szczególnymi potrzebami, w tym seniorzy mający choroby współistniejące, nie mają możliwości swobodnego i niezależnego podziwiania krajobrazu parku z uwagi na ograniczenia funkcjonalne. Również osoby z niepełnosprawnościami narządu ruchu, poruszające się na wózkach nie zawsze mają wystarczające możliwości, aby pokonać dystans szlaku turystycznego (często posiadający zróżnicowane ukształtowanie terenu, na przykład wzniesienia).

Rozwój techniki i technologii dostarcza OzN coraz więcej nowych możliwości w zakresie poruszania się po terenie PP. Należy jednak pamiętać, że możliwość korzystania z nich musi być zgodna z aktualnie obowiązującym prawem w zakresie szeroko rozumianej ochrony przyrody.

Z pomocą w dostępności PP przychodzą nowoczesne technologie. Przemysłane wprowadzenie prostych lub bardziej skomplikowanych konstrukcji może rozwiązać problem z dużą korzyścią dla środowiska i krajobrazu, zgodnie z zasadą: lekkie pojazdy zamiast ingerencji w środowisko naturalne. Wygląd takiego pojazdu to niezwykle ważna kwestia o ogromnym znaczeniu dla turystów i PP, w których priorytetem jest utrzymanie pierwotnego kształtu otoczenia i estetyki miejsca. „Wkomponowanie” pojazdu w środowisko

---

⁹² Ibidem, s. 47

naturalne oraz jego przyjazny wygląd to ważne i oczekiwane cechy elektromobilności na terenach przyrodniczych.

Dobrym rozwiązaniem sprzyjającym dostępności może być możliwość wypożyczenia (po wcześniejszej rezerwacji on-line lub telefonicznie) różnych urządzeń/pojazdów będących na wyposażeniu parku, takich jak: rowery trzykołowe, tandemy, przystawki jednokołowe, elektryczne przystawki napędowe, elektryczne skutery inwalidzkie, terenowe wózki o napędzie hybrydowym – ręcznym lub nożnym, wspomaganym elektrycznie.

Informacja o dodatkowych urządzeniach dostępnych na terenie PP powinna znajdować się na stronie internetowej, z cennikiem oraz danymi kontaktowymi do osoby zarządzającej wyżej wymienionym sprzętem, celem na przykład złożenia rezerwacji. OzN po przejściu instruktażu użytkownika przeprowadzonego przez personel parku, może łatwiej korzystać z oferty turystycznej danego PP w sposób bezpieczniejszy i wygodniejszy.

Turystyka z wykorzystaniem nowoczesnych technologii stosuje pojazdy ze wspomaganie elektrycznym, co umożliwi OzN dotarcie do obszarów chronionych i eksplorowanie przez nich niedostępnych dotąd przestrzeni. Skuter elektryczny i przystawka przeznaczone są do przygotowanej infrastruktury oraz łagodnych tras. Trójkołowy rower poziomy elektryczny oraz handbike⁹³ z racji na swoje właściwości jezdne, umożliwi dotarcie do wyznaczonych miejsc w trudniejszym terenie. Do ciężkiego terenu nadaje się również czterokołowy wózek elektryczny dla OzN z napędem na 2 lub 4 koła.

Elektryczna przystawka do wózka inwalidzkiego to jednokołowy przedni napęd elektryczny zmieniający sposób poruszania się na wózku inwalidzkim. Wystarczy kilka minut, aby przekształcić wózek manualny na wózek elektryczny i móc poruszać się w trudniejszym terenie. Przystawka może być również w formie manualnej - umożliwia poruszanie się po nierównym terenie, wysokich chodnikach, wiejskich drogach oraz leśnych ścieżkach.

Oczekiwania od pojazdów elektrycznych lub wspomaganym elektrycznie to przede wszystkim wysoki poziom sprawności w trudnym terenie, możliwość długiej pracy oraz stabilna i modułowa konstrukcja.

Wskazane produkty to doskonałe rozwiązania wspomagające mobilność nie tylko OzN, ale również osób starszych, kobiet w ciąży lub mniej sprawnych ruchowo (na przykład otyłych). Bardzo ważną kwestią jest odpowiedni dobór przystawek lub pojazdów pod różną specyfikę terenu, potrzeby osób o różnych rodzajach niepełnosprawności i długość tras. Dobrym rozwiązaniem będzie mały pilotaż i konsultacje z producentami oraz organizacjami zajmującymi się OzN.

Parki, które zdecydują się na tego typu rozwiązania dla osób ze szczególnymi potrzebami, powinny uwzględnić również kwestie formalno-prawne, takie jak ubezpieczenie OC

---

⁹³ Handbike – według dosłownego tłumaczenia z języka angielskiego – rower trójkołowy z napędem ręcznym przeznaczony dla osób niepełnosprawnych ze schorzeniem narządu ruchu.

na wypadek nieszczęśliwego zdarzenia podczas użytkowania skutera. Należy również pamiętać o kwestiach profesjonalnego serwisu i przeszkoleniu kadry, która będzie odpowiedzialna za bieżący serwis i opiekę techniczną nad sprzętem. Ważną kwestią jest określenie warunków, regulaminów, procedur, kto i w jakich warunkach może wypożyczyć sprzęt. Bardzo dobrym pomysłem jest asystentura przejazdów, jak również zorganizowane formy wycieczek elektromobilnych.

OzN za problem uznają m.in. kwestie zapewniania bezpieczeństwa na skrzyżowaniach szlaków, zwłaszcza tam, gdzie ścieżki rowerowe krzyżują się z pieszymi. Dlatego przed wprowadzeniem tego typu udogodnienia w parku, muszą zostać opracowane trasy przeznaczone dla użytkowników, którzy zdecydują się na korzystanie na przykład ze skutera inwalidzkiego. Pamiętajmy również, że cała atrakcyjność PP polega na ciszy i spokoju, zatem nie można wprowadzić wolnego wjazdu wszelkimi pojazdami i na dowolnych odcinkach. Kwestia udostępniania dróg na przejazdy elektrycznymi pojazdami silnikowymi z ograniczeniem konstrukcyjnym w tych pojazdach do 25 km/h, powinna być bezwzględnie uregulowana przez dyrekcję parku.

Inną propozycją wartą rozważenia jest poszerzenie oferty parku o możliwość zwiedzania z przewodnikiem, który będzie jednocześnie kierowcą pojazdu elektrycznego typu Melex. W chwili obecnej w ofercie są pojazdy dwu-, cztero-, sześćo- a nawet ośmioosobowe. Oczywiście biorąc pod uwagę uwarunkowania przestrzenne w parku, za pojazd służący osobom ze szczególnymi potrzebami może służyć typ czteroosobowy. Pojazdy te wyróżnia duży komfort i bezpieczeństwo jazdy, ponieważ w najnowszych modelach zastosowano wielowahaczowe zawieszenie, które znacząco zwiększą również zwrotność. Są one również wyposażone w 3-punktowe pasy bezpieczeństwa. Należy także pamiętać, że tego typu pojazdy akumulatorowe mają ograniczenia dotyczące dystansu, jaki mogą pokonać na w pełni naładowanym akumulatorze.

Mobilność osób za specjalnymi potrzebami to nie tylko możliwość samodzielnego poruszania się po parku na przykład skuterem inwalidzkim, ale również zapewnianie transportu na większe odległości i w miejsca, gdzie nie ma szlaków pieszych na przykład kolejną linową czy szynową.

Ważnym aspektem w odniesieniu do transportu jest zadbanie o element łańcucha dostępności, jakim jest otoczenie. Jest to proces długotrwały i wymagający wprowadzania stopniowych zmian w społeczności lokalnej zajmującej się tego typu usługami na przykład uzgodnienie rozkładów jazdy busów dostosowanych do przewozu osób na wózkach i umieszczenie go na stronie parku. Warto nawiązać stałą współpracę w tym zakresie z partnerami zewnętrznymi. Być może niniejszy model będzie dobrym impulsem partycypacji samorządów czy lokalnych przewoźników w tworzeniu ułatwień dla OzN. Bez ogniwa łańcucha dostępności, jakim jest transport, dostępność na terenie PP będzie bardzo ograniczona.

Pojazdy pasażerskie, w tym prywatne pojazdy do wynajęcia, autobusy i autokary, taksówki, tramwaje, koleje linowe, pociągi, promy podmiejskie i statki wycieczkowe, powinny być zaprojektowane w sposób umożliwiający bezpieczny, wygodny transport OzN lub o ograniczonej sprawności ruchowej.

Informacje przekazywane pasażerom przed podróżą lub w jej trakcie, powinny uwzględniać potrzeby osób z niesprawnością sensoryczną i muszą być dostępne w formatach wizualnych i akustycznych. Informacje dla pasażerów i procedury ewakuacji awaryjnej powinny być dostarczane w alternatywnych formatach, w tym w języku migowym i na piśmie.

IV.V.III. Zagadnienie 3.3 Oznakowanie obiektów terenowych i wewnątrz budynków oraz elementy informacyjne

Oznakowanie obiektów terenowych rządzi się nieco innymi prawami niż oznakowanie budynków. Są to innego rodzaju oznaczenia, choć główną cechą jest konieczność ich widoczności i czytelności z perspektywy szczególnie OzN. Dla ułatwienia poruszania się po obiekcie lub ich zespole ważne jest, aby wszędzie w miarę możliwości oznakowanie to było wystandaryzowane. Dzięki temu ułatwiona będzie komunikacja pomiędzy zarządcą obiektu, a przybyłym na dany teren turystą.

W terenie, zgodne ze standardami, powinny się znajdować:

- oznaczenia przebiegu szlaków – warto, aby PP, jak i inne podmioty tworzące tego typu obiekty stosowały jeden standard oznaczenia szlaków. Z uwagi na niekwestionowane doświadczenie w tym zakresie PTTK, zaleca się stosowanie oznakowania zaproponowanego przez towarzystwo. Aktualnie Instrukcja znakowania szlaków PTTK nie posiada wypracowanego standardu szlaku dostępnego, ale do połowy 2022 roku ma on powstać. Sposób oznakowania szlaku dostępnego (kolory znaków, ich kształt, wielkość, opis odległości między znakami), może być dodatkowo konsultowany z Centralnym Ośrodkiem Turystyki Górskiej PTTK (COTG)⁹⁴. Głównym celem jego działalności jest promocja turystyki górskiej oraz aktywnych form wypoczynku. To ważne, aby tworząc dostępność w PP ustalić nowe znaki z organizacjami, które zajmują się tym profesjonalnie od wielu dziesięcioleci istnienia turystyki w Polsce. Spójne, zgodne z ujednoliconymi standardami znaki mogą mieć duży wpływ na poprawę bezpieczeństwa na szlakach turystycznych,
- tablice informacyjne - prezentują podstawowe informacje o obiekcie oraz potencjalne utrudnienia, jakie mogą się pojawić. Tablice takie powinny znajdować się przy wejściu na dostępny obiekt, być przygotowane w piśmie powiększonym, zawierać aktualne, kompletne i kompleksowe informacje, w tym m.in.: całkowitą długość szlaku, szacowany czas przejścia, różnice wysokości względnych między najniższym, a najwyższym punktem, charakterystykę nawierzchni (rodzaj materiału i lokalizację miejsc, gdzie istnieją lub mogą się pojawić bariery: wklęsłe, wypukłe), lokalizację miejsc z nachyleniem

---

⁹⁴ <https://cotg.pttk.pl/>

nawierzchni większym niż 5%, lokalizację miejsc gdzie występują przewężenia poniżej 90 cm lub ze „sklepieniem” poniżej 220 cm nad szlakiem, lokalizację wszystkich obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych, szczególnie toalet. Na tablicy powinna znajdować się mapa zawierająca oznaczenia w postaci piktogramów obrazujących, gdzie w terenie istnieją bariery z zaznaczeniem, jakiego są one rodzaju. Na podstawie informacji tekstowych i obrazkowych każdy powinien, uwzględniając swoje możliwości fizyczne, móc podjąć decyzję o wędrowce: czy wyruszyć na szlak samodzielnie, wspólnie z asystentem lub innymi osobami, czy też zrezygnować,

- drogowskazy - są fakultatywnym znakiem informacyjnym wskazanym do stosowania na rozdrożu, gdzie mnogość innych oznaczeń może zmylić turystę.

Z uwagi na zmienne warunki atmosferyczne oraz potencjalną trudność w zachowaniu czystości, odradza się sytuowania (szczególnie w oddaleniu od miejsc stale odwiedzanych przez pracowników parku) różnego rodzaju makiet, tabliczek z pismem Braille’a i tym podobnych w odkrytym terenie. W okresie zimowym mogą być okryte warstwą śniegu i lodu, jesienią liśćmi lub pokryte innymi zanieczyszczeniami, przez co dostęp do informacji na nich zawarty jest ograniczony, o ile w ogóle możliwy.

W budynkach dostosowanych do potrzeb OzN powinny znajdować się systemy informacyjne ułatwiające orientację przestrzenną, szczególnie dla osób z dysfunkcją wzroku. Elementy informacyjne mogą mieć postać:

- oznaczeń kontrastowych i ścieżek dotykowych – oznaczenia kontrastowe (najlepiej o kolorze żółtym) i ścieżki dotykowe o odmiennej fakturze pozwalają osobom z dysfunkcją wzroku bezpiecznie poruszać się w obrębie udostępnionych przestrzeni. Mają one na celu informowanie o kierunku ruchu, ale również lokalizację określonych miejsc czy ostrzeżenie o przeszkodach. Ścieżki dotykowe powinny być tworzone w budynkach, gdzie istnieje duże prawdopodobieństwo wizyt osób z dysfunkcją wzroku. Są to elementy niekontrastowe lub kontrastowe, zamontowane na podłodze, najczęściej w centralnej części wszystkich ciągów komunikacyjnych, wyczuwalne pod stopami oraz końcówką białej laski,
- tablic informacyjnych w druku powiększonym, tabliczek w piśmie Braille’a - powinny znajdować się na poziomie umożliwiającym ich czytanie z małej odległości oraz ewentualnie jednoczesny dotyk. Tablice informacyjne muszą zawierać aktualne, kompletne i kompleksowe informacje oraz powinny być przygotowane w języku dostosowanym do możliwości percepcyjnych odbiorcy, dużą czcionką z wyraźnym kontrastem kolorów. Tabliczki z tekstem napisanym pismem Braille’a powinny znajdować się wyłącznie wewnątrz budynków, na wysokości uwzględniającej zasięg dłoni osób siedzących na wózku inwalidzkim – około 70-90 cm nad podłogą. Problemem dla osób z dysfunkcją wzroku, jest „dojrzenie” ich w przestrzeni. Jeśli zatem chcemy turystyce ułatwić korzystanie z danego obiektu/ ekspozycji, zaleca się przygotować tabliczki ruchome, które osoba może dostać do ręki,
- map wypukłych dla niewidomych – mapa obrazująca kształt danego terenu (wykonana w specjalistycznym zakładzie),

- makiet kształtu i proporcji szczytów górskich, obiektów budowlanych czy skał, oddających proporcje w odniesieniu do człowieka,
- dotykowych planów sytuacyjnych – wypukłe plany sytuacyjne opatrzone napisami w druku płaskim powiększonym i w piśmie Braille’a oraz piktogramami,
- specjalnych naściennych i przysufitowych systemów prowadzenia odwiedzających – w obrębie budynków lub kondygnacji udostępnionych OzN możliwe jest zastosowanie liniowego lub tabliczkowego systemu prowadzenia odwiedzających. Oznaczenia w ramach liniowych systemów, mają postać kontrastowych barwnych linii namalowanych lub zamontowanych na ścianach, prowadzących odwiedzającego do konkretnych pomieszczeń. Wskazane jest, aby w ten sposób oznaczone były na przykład droga ewakuacyjna czy toaleta,
- dodatkowych elementów informacyjnych - napisy znajdujące się na poręczach, przygotowane w piśmie Braille’a, informujące na przykład o charakterze pomieszczenia, do którego dane schody prowadzą, foldery informacyjne zawierające informacje o strukturze budynku i jego wyposażeniu oraz udogodnieniach pod kątem OzN⁹⁵.

Do najistotniejszych elementów, na które należy zwrócić uwagę podczas projektowania oznakowania wewnątrz budynków należą:

- stoiska informacyjne, miejsca odprawy i sprzedaży biletów - powinny być wyraźnie oznaczone i posiadać dostępny obszar zarezerwowany dla osób o ograniczonej sprawności ruchowej, znajdujący się możliwie najbliżej wejścia,
- ogłoszenia - powinny być możliwe zarówno do zobaczenia – w formie wizualnej (znaki na tablicach elektronicznych lub dużych ekranach), jak i usłyszenia – w formie dźwiękowej (poprzedzone sygnałem dźwiękowym),
- dostępne usługi i udogodnienia - powinny być wystandaryzowane, wyraźnie oznaczone łatwo zrozumiałymi symbolami o odpowiednim rozmiarze i kolorze kontrastującym z tłem,
- informacje dla ogółu społeczeństwa - powinny być dostarczane w odpowiednim czasie i bez dodatkowych kosztów, w formatach i technologiach odpowiednich dla różnych rodzajów niepełnosprawności,
- alarmy przeciwpożarowe - powinny emitować zarówno sygnały wizualne, jak i akustyczne. Oznaczenie wyjść awaryjnych musi być jasne i dobrze oświetlone; zaleca się, aby obiekty wyposażone były w mapy wyraźnie pokazujące miejsca zbiórki i schronienia.

Istnieje jeszcze jeden bardzo ciekawy i ceniony przez niewidomych system oznakowania dostępnego obiektu. Jest to system znaczników dźwiękowych stosowanych zarówno w terenie otwartym, jak i wewnątrz budynków. Są to małe urządzenia, współpracujące z aplikacją na smartfony. Znaczniki są wykrywane i aktywowane przez specjalną aplikację - gdy turysta zbliży się do niego usłyszy wówczas zaprogramowany przez zarządcę terenu

---

⁹⁵ W. Kacprzyk, Turystyka w Lasach Państwowych. Tom III. Lasy bez barier – obiekty kubaturowe, Nowy Bedoń: Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych, 2016, s. 53-58.

krótki komunikat - informujący, gdzie i co dokładnie się w danym miejscu znajduje, na przykład wiata, toaleta, wejście do sali wykładowej i tym podobne. Dźwiękowy komunikat informujący „tu jestem” to kluczowa sprawa dla takiej osoby, aby z dużą dokładnością mogła zlokalizować dane miejsce. To bardzo duże ułatwienie dla osób niewidomych i niedowidzących, pozwalające na łatwą lokalizację obiektu/ pomieszczenia/ makiety i tym podobnych. Aby nie przeszkadzać innym turystom i „nie zaśmiecać” przestrzeni dźwiękowej pozostała informacja o danym miejscu, na przykład opisująca panoramę albo samo miejsce, może zostać przesłana w formie tekstowej na smartfona i odsłuchana przez osobę niewidomą za pomocą syntezatora mowy z wykorzystaniem słuchawek.

Bardzo ważnym elementem towarzyszącym obiektom zlokalizowanym szczególnie w terenie są tablice z regulaminem zasad ich udostępnienia. Regulamin taki powinien być przygotowany: w języku dostosowanym do percepcji odbiorców, zawierać pozytywny przekaz (zamiast zabrania się, prosi się o), wzbogacony o piktogramy. W regulaminie tym należy rozważyć wprowadzenie zapisów, które są bardzo ważne z perspektywy OzN i mówią m.in. o zasadach korzystania z pojazdów elektrycznych oraz konieczności zachowania ciszy i spokoju (szczególnie z uwagi na osoby cierpiące na zaburzenia ze spektrum autyzmu), i że słuchanie muzyki dozwolone jest jedynie przez na przykład słuchawki.

IV.V.IV. Zagadnienie 3.4 Publiczne toalety i ich wyposażenie

Publiczne toalety i urządzenia do higieny stanowią istotny element dostępnego PP. Nie w każdym warunkach jest możliwość instalacji takich obiektów, ale ich liczba i lokalizacja determinuje odległość na jaką OzN będą mogły się poruszać w obrębie parku, aby korzystanie było dla nich komfortowe. Publiczne toalety i urządzenia do higieny mogą mieć postać stacjonarną lub przenośną. Niezależnie od tego muszą być zawsze utrzymane w odpowiednich standardach higienicznych, aby nie zniechęcały turystów do korzystania z nich. Ponadto chociaż jedna toaleta, zlokalizowana w obrębie dostępnego obiektu rekreacyjno-wypoczynkowego, musi być dostosowana do potrzeb OzN. Toaleta taka może mieć charakter typu unisex, co ułatwia korzystanie nie tylko osobom poruszającym się na wózku, ale również rodzicom z dziećmi.

Planując dostępne toalety i urządzenia typu stacjonarnego (a nie przenośnego) należy pamiętać o następujących kwestiach:

- toalety dostępne zawsze muszą mieć większą przestrzeń/ być większe z uwagi na specyfikę potrzeb OzN, szczególnie tych poruszających się na wózku inwalidzkim,
- w tym samym miejscu, w którym znajdują się toalety, należy również zainstalować dostępne umywalki. W miejscach tych należy wziąć pod uwagę aspekty wymiarowe, pamiętać o montażu niezbędnych pomocy technicznych służących do samodzielnego

przeniesienia się OzN między wózkiem, a toaletą. Kontenery sanitarne⁹⁶ oraz toalety przenośne⁹⁷ również powinny spełniać wymagania związane z dostępnością,

- należy zwrócić uwagę na przestrzeń manewrową przed toaletą i umywalką, a także dostępność i łatwość obsługi kranów i innych mechanizmów znajdujących się w obiekcie higienicznym,
- obok toalety i umywalki należy zainstalować uchwyty i poręcze dla OzN,
- armatura łazienkowa, to jest miska ustępowa, umywalka koniecznie muszą być podwieszane, a nie wolnostojące,
- w łazience powinny znaleźć się: dozownik mydła, papieru, suszarka, wieszak, lustro (najlepiej uchylne), półka, gniazdo elektryczne,
- toalety przystosowane dla osób ze szczególnymi potrzebami należy wyposażyć w system przyzywania⁹⁸,
- łazienki powinny być wyposażone w światło włączane automatycznie, ewentualnie z włącznikiem światła umieszczonym na wysokości maksymalnie 120 cm nad podłogą i w miejscu, do którego można swobodnie pojechać wózkiem inwalidzkim. Należy w niej również zapewnić system umożliwiający osobom znajdującym się w toaletach znalezienie oznaczeń i użycie przełączników na przykład oświetlenia awaryjnego (o ile istnieją),
- łazienki powinny być wyposażone w przewijaki dla małych dzieci,
- zewnętrzny wygląd toalet powinien być możliwie spójny z lokalnym krajobrazem w zakresie zastosowanej kolorystyki, jak i stylu architektonicznego, o ile istnieje na danym terenie.

Ze względu na ograniczone możliwości budowy pełnego węzła sanitarnego na terenach leśnych oraz z uwagi na względy sanitarne i sezonowość ruchu turystycznego, wskazane jest na takich obszarach lokalizowanie sanitariatów przenośnych:

- wszystkie toalety przenośne muszą być usytuowane w miejscu, gdzie zezwalają na to przepisy prawa krajowego i lokalnego, wygodnym dla firm je stawiających i obsługujących oraz samych turystów oraz bezpiecznym dla przyrody, w tym w szczególności dla dzikich zwierząt. Zachęca się do zwrócenia uwagi na zewnętrzną kolorystykę toalet, aby nie były zbyt kontrastowe względem przestrzeni,

---

⁹⁶ Są dostępne na rynku kontenery sanitarne o wymiarach 7 m², których wnętrze pozwala OzN i ich towarzyszom korzystać z toalety w komfortowych warunkach. Kontener sanitarny jest wyposażony w niezbędne dla osób niepełnosprawnych przyrządy: elastyczne uchwyty, dzwonek ratunkowy i dostępną dla wózków umywalką z dużym lustrem.

⁹⁷ Są to kabiny zaprojektowane z myślą o OzN. Kabina charakteryzuje się maksymalnym poziomem funkcjonalności oraz komfortu użytkowania, spełnia oczekiwania osób o różnych ograniczeniach ruchowych. Można postawić je na każdym gruncie i wszędzie tam, gdzie nie ma dostępu do sieci wodno-kanalizacyjnej. Przestronne wnętrza, uchwyty przy ścianach kabiny zapewnią swobodne poruszanie się osobom na wózku.

⁹⁸ Po naciśnięciu przycisku wezwania lub pociągnięciu za sznurek, na zewnątrz pomieszczenia toalety wyzwalany jest alarm w postaci ciągłego dźwięku brzęczyka i migającego sygnału świetlnego. Dioda LED w przycisku sygnalizacyjnym (światło uspokajające) informuje osobę będącą w potrzebie, że jej wezwanie zostało przyjęte i w każdej chwili zjawi się pomoc. Naciśnięcie przycisku kasującego, instalowanego obok drzwi toalety, powoduje zatwierdzenie zgłoszenia alarmowego i wyłączenie światła uspokajającego oraz sygnalizacji akustycznej i optycznej.

w której będą stały (jeżeli nie ma możliwości wyboru kolorystyki toalety, to warto pomyśleć o tym, aby była przesłonięta w możliwie naturalny sposób lub zlokalizowana z miejscu, które nie będzie rzucać się w oczy),

- dostępne dla OzN toalety typu przenośnego zawsze powinny być zlokalizowane w obrębie szlaków im dedykowanych. Trudno jednoznacznie wskazać najwłaściwszą ich lokalizację. Najczęściej ze względów logistycznych lokalizowane są na początku szlaków. Kluczowa jest jednak szczegółowa informacja przeznaczona dla turystów, ze wskazaniem, gdzie one się znajdują. Należy pamiętać również o serwisie toalet przenośnych. Serwis to opróżnianie/ wypompowanie zbiornika toalety z nieczystości, mycie zbiornika, mycie ścian toalety, zalanie zbiornika środkami sanitarnymi, uzupełnienie papieru toaletowego, naprawy usterek powstałych w wyniku normalnego użytkowania. Na ogół czynności serwisowe wykonywane są co tydzień. Pamiętajmy, że to PP zapewnia miejsce dla wynajętego sprzętu, które jest bezpieczne, a ustawienie zgodne z przepisami, pozwalające na swobodny dojazd samochodu ciężarowego po nawierzchni utwardzonej. Jednocześnie po stronie PP leży posiadanie wszelkich wymaganych zezwoleń związanych z ustawieniem wynajmowanego sprzętu oraz dojazdem do niego.

IV.V.V. Zagadnienie 3.5 Gastronomia zorganizowana i zakwaterowanie

IV.V.V.I. Gastronomia zorganizowana

Podobnie jak transport, gastronomia jest ważnym elementem otoczenia PP. Coraz więcej restauracji dba o dostępność zarówno w ofercie na swoich stronach internetowych, jak również na miejscu.

Dostępność gastronomii zorganizowanej oznacza:

- co najmniej 1 dostępną restaurację, kawiarnię i bar w obrębie PP – lokalizacja tych miejsc powinna być zaplanowana zgodnie z atrakcyjnością turystyczną danego parku, uwzględniając bliskość przyrody. W zakresie dostępu do restauracji dobrze jest uwzględnić różnorodność: różne rodzaje kuchni, jak i możliwości finansowe turystów. Liczba restauracji powinna być uwarunkowana potrzebami wynikającymi z liczby turystów, ale również powinna wynikać z uwarunkowań terenu parku,
- udogodnienia, które uwzględniają łatwość wejścia, wjazdu z zewnątrz – budynki obiektów gastronomicznych powinny dać możliwość skorzystania z nich zarówno w ogródkach barowych jak i wewnątrz,
- meble zaprojektowane z myślą o użytkownikach wózków, a lady znajdować się na różnych wysokościach,

- menu – restauracje powinny posiadać menu z tekstem ETR, w piśmie Braille’a lub w alternatywnych formatach (strony internetowe lub aplikacje mobilne). W odniesieniu do dań serwowanych w restauracjach, menu powinno zawierać dodatkowe opcje dla osób z różnymi typami nietolerancji pokarmowych (na przykład diabetyków, osób z nietolerancją glutenu, laktozy i tym podobnych),
- dostępne toalety – obiekt gastronomiczny powinien zawierać jedną toaletę dla OzN, zawierającą również przewijak dla dzieci,
- obiekty gastronomiczne odpowiednio oznaczone zgodnie z zastosowanym przez park systemem informowania i oznaczeń,
- obsługę, która w trakcie posiłku/ korzystania z bufetu dyskretnie zapyta klienta, czy nie potrzebuje jakiegokolwiek pomocy, zwłaszcza gdy niepełnosprawność klienta wiąże się z ruchem jego rąk. Może okazać się potrzebne będzie na przykład pokrojenie produktów, przyniesienie słomki do picia, podanie herbaty lub kawy w niewielkich porcjach w lekkim naczyniu, czy podanie zupy w filiżance.

IV.V.V.II. Zakwaterowanie

Miejsca noclegowe powinny spełniać wymagania związane z dostępnością dla osób ze szczególnymi potrzebami. Recepcja w obiekcie hotelowym powinna być wyposażona w ladę z częścią obniżoną, która pozwala na swobodną obsługę osoby poruszającej się na wózku. Wewnątrz hotelu wszystkie ogólnodostępne przyciski i włączniki muszą być umieszczone na takiej wysokości, by mogła się nimi posługiwać osoba, która siedzi na wózku. Ta sama zasada obowiązuje w pokojach przeznaczonych dla OzN. Recepcja powinna być wyposażona w pętlę indukcyjną. Wszystkie kryteria opisane w matrycach diagnostycznych odnoszą się w równym stopniu do pomieszczeń hotelu, motelu lub pensjonatu, jak i do budynków będących na terenie PP. Warto jednak zwrócić uwagę na pokój hotelowy. Wyposażenie pokoju powinno odpowiadać potrzebom niepełnosprawnego, zarówno pod względem ilości miejsca potrzebnego na manewrowanie wózkiem, jak i udogodnień pozwalających na korzystanie z łazienki. Osoby jeżdżące na wózkach zwykle oczekują dodatkowych udogodnień, które, choć nie wynikają wprost z przepisów, pozwalają na swobodne korzystanie z pokoju dla OzN. W łazience nie powinno być progów, na przykład przy kabinie prysznicowej, a wszystkie jej elementy powinny być zgodne z wytycznymi zapisanymi w matrycy nr 2 (zagadnienie 3.4). W każdym hotelu udogodnienia w pokojach i łazienkach dla OzN są różne, w związku z czym hotel powinien dyskretnie dowiedzieć się, czy dana osoba nie potrzebuje najpierw zapoznać się z dostępnymi udogodnieniami, tak aby ustalić zakres wymaganej pomocy. Takie pytanie należy zadać nawet w sytuacji, gdy osoba niepełnosprawna nie jest sama. Dla osób poruszających się na wózku ważna jest wysokość łóżka, która powinna umożliwiać łatwe zsuniecie się na materac i ponowne zajęcie miejsca na wózku. Liczy się również odpowiednia twardość materaca, ponieważ zbyt miękki bardzo utrudnia przemieszczanie się i zmianę pozycji.

IV.V.VI. Zagadnienie 3.6 System ostrzegania o warunkach pogodowych

Z uwagi na zmienne warunki pogodowe, które mogą być niebezpieczne zwłaszcza dla osób z ograniczeniami w mobilności, osób niewidomych i słabowidzących – na przykład w miejscach oblodzonych lub śliskich, nawigacja lub użycie białej laski do orientacji może być trudniejsze. Warunki na ścieżkach przyrodniczych często się zmieniają, ponieważ wystawione są one na ciągłe oddziaływanie pogody. PP jest zobowiązany do opracowania i wdrożenia systemu wczesnego ostrzegania turystów korzystających ze szlaków turystycznych. Każda osoba ze szczególnymi potrzebami, powinna mieć możliwość otrzymania alertu ostrzegawczego od służb PP o zagrożeniach pogodowych.

Najprostszym rozwiązaniem jakie może wdrożyć PP jest (oczywiście za zgodą osoby ze szczególnymi potrzebami) pozostawianie informacji w punkcie obsługi lub kasie wraz z numerem kontaktowym oraz celem wycieczki, jaki obiera turysta. Należy pamiętać, że udostępnianie takich danych powinno być zgodnie z obowiązującymi przepisami RODO⁹⁹.

Bardziej zaawansowanym rozwiązaniem może być aplikacja mobilna, która pozwoli na wczesne poinformowanie turysty o zagrożeniach, ale również pozwoli służbom PP dokładnie zlokalizować turystę w terenie. Kluczowy jest jednak dostęp do sygnału GPS i sieci telefonii komórkowej.

IV.V.VII. Zagadnienie 3.7 Bezpieczeństwo

Zapewnianie bezpieczeństwa w PP to szereg procedur opartych zarówno na polskim prawodawstwie jak i na regulaminach wewnętrznych każdego parku. Zwykłe szkolenia z bezpieczeństwa i higieny pracy (BHP) na ogół zawierają tylko podstawowe informacje w zakresie pierwszej pomocy, ergonomii pracy i radzenia sobie w sytuacjach zagrożenia. Specyfika środowiska osób ze szczególnymi potrzebami, wymaga jednak poszerzenia tej wiedzy. Zasadne jest zatem poszerzenie programu szkoleń z zakresu BHP o zagadnienia związane z bezpieczeństwem osób z różnymi niepełnosprawnościami. Istnieje także potrzeba przeglądu i ewentualnego dostosowania stosowanych procedur w taki sposób, by obejmowały one związane z tym zagadnienia.

Na bezpieczeństwo osób ze szczególnymi potrzebami w ramach procedur przeciwpożarowych składa się m.in.:

- zapewnianie informacji o punktach pomocy przedmedycznej,
- wyposażenie kas, punktów informacyjnych, schronisk w defibrylatory AED,
- możliwość posiadania małych defibrylatorów w pojazdach PP,

---

⁹⁹ Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (Dz. U. z 2019 r. 1781.)

- dostępność w miejscach obsługi turystów przedmiotów wspomagających dla osób ze szczególnymi potrzebami (wózek inwalidzki, kule, chodzik),
- obiekty budowlane o kilku kondygnacjach, zawierające windę, powinny na klatce schodowej, na każdej kondygnacji, posiadać krzesła ewakuacyjne, a wyznaczeni pracownicy powinni być przeszkoleni z ich obsługi,
- drogi ewakuacyjne - powinny być drożne i nie zastawione niepotrzebnymi obiektami, które mogą stanowić przeszkodę dla osób z problemami z poruszaniem, jak i niewidomych czy słabowidzących,
- stosowanie wysoko i nisko umieszczonego oznakowania ewakuacyjnego;
- zwracanie uwagi przez osoby prowadzące ewakuację, aby pomóc osobom o obniżonej sprawności w pokonywaniu drzwi między pomieszczeniami, zwłaszcza ciężkich drzwi przeciwdymowych i pożarowych¹⁰⁰,
- wyposażenie dla osób niewidomych i słabowidzących w sygnalizatory akustyczne, radiowęzły i Dźwiękowe Systemy Ostrzegawcze,
- systematyczne szkolenia dla pracowników PP z zakresu udzielania pierwszej pomocy,
- systematyczne szkolenia pracowników w zakresie umiejętności ewentualnej ewakuacji poszkodowanych OzN w sytuacji jakiegoś urazu. Nie zawsze jest konieczność angażowania służb ratowniczych,
- aby osoba z niepełnosprawnością intelektualną i/ lub osoba towarzysząca otrzymała przystępnie podane podstawowe informacje na temat potencjalnych sytuacji awaryjnych, na przykład w przypadku budynków poprzez wskazanie wyjścia ewakuacyjnego, schodów oraz podanie numeru alarmowego,
- zachęcenie zarówno odwiedzających, jak również pracowników PP do zainstalowania na swoim telefonie aplikacji Ratunek. Dotyczy to przede wszystkim PP znajdujących się na terenach górskich i na Mazurach.

W celu zwiększenia bezpieczeństwa na szlakach, powszechnie używaną w górach przez TOPR i GOPR oraz przez ratowników wodnych na Mazurach jest aplikacja Ratunek. Ze względu na swoją funkcjonalność i skuteczność jest rekomendowana przez górskie i wodne służby ratunkowe. Jej pojawienie się zdecydowanie zwiększyło bezpieczeństwo turystów oraz skuteczność akcji ratunkowych i poszukiwawczych. Aplikacja ta uwzględni oczekiwania OzN.

Obecne funkcjonalności aplikacji Ratunek to:

- możliwość szybkiego wezwania pomocy,
- lokalizacja poszkodowanego z dokładnością do kilku metrów,

---

¹⁰⁰ Montaż drzwi dymoszczelnych lub ognioodpornych nie tylko wpływa na poziom bezpieczeństwa budynku i znajdujących się w nim ludzi. Zazwyczaj jest też wymagany przepisami przeciwpożarowymi czy BHP, dotyczącymi zasad budowy i wyposażania obiektów. Dla osób niezwiązanych z branżą często oba te pojęcia są tożsame, co jest oczywistym błędem. Pomimo zapewnienia ochrony przed następstwami pożaru drzwi dymoszczelne i ognioodporne różnią się wieloma cechami.

- możliwość zdalnego (telefonicznego) naprowadzenia zagubionej osoby na właściwy szlak,
- komunikacja ze służbami ratowniczymi za pomocą sms (opcja przydatna w sytuacji zanikającego zasięgu lub ryzyka rozładowania telefonu),
- „Książeczka medyczna”, będąca częścią aplikacji, umożliwiającą personalizację wzywającego pomoc. Warto zadbać, aby OzN wybierające się na górskie wędrówki lub wypoczynek nad jeziorami korzystały z tej opcji, wpisując swoje dane, a przede wszystkim informacje takie jak: dane kontaktowe opiekuna/ rodziny, zażywane leki, alergie, choroby przewlekłe i niepełnosprawności. To bardzo duże ułatwienie i ważne informacje dla służb ratunkowych, zwiększające szanse na skuteczny ratunek.

IV.VI. Obszar edukacyjno-społeczny

Obszar obejmujący opisy standardów, których wdrożenie ma na celu usprawnienie zaspokajania indywidualnych potrzeb edukacyjnych osób ze szczególnymi potrzebami oraz ich opiekunów zgodnie z zapisami ustawy o ochronie przyrody. Zgodnie z:

- art 103 ust 2 „Do zadań Służby Parku Narodowego należy:
  - (...) 2) informowanie i promocja w zakresie ochrony przyrody, w tym prowadzenie muzeum przyrodniczego, ośrodków informacji i edukacji oraz publikowanie materiałów informacyjnych i promocyjnych,
  - (...) 5) udostępnianie parku narodowego do celów naukowych, edukacyjnych, rekreacyjnych, turystycznych i sportowych”,
- art. 107 ust. 2 „Do zadań Służby Parków Krajobrazowych należy: (...) 6) prowadzenie edukacji przyrodniczej w szkołach i wśród miejscowego społeczeństwa, a także promowanie wartości przyrodniczych, historycznych, kulturowych i turystycznych parku krajobrazowego”.

Odbiorcami oferty edukacyjnej mogą być potencjalnie wszyscy, w tym m.in.: dzieci w wieku przedszkolnym, dzieci i młodzież szkolna, studenci, mieszkańcy gmin, grupy społeczne, członkowie stowarzyszeń przyrodniczych, członkowie stowarzyszeń turystycznych, indywidualni zainteresowani. Rodzaje działalności edukacyjnej prowadzone w ramach edukacji przyrodniczej to m.in.: prelekcje, pogadanki, wykłady, warsztaty, zajęcia terenowe – wycieczki piesze i rowerowe, rajdy, konkursy. Oferta edukacyjna oraz zastosowane narzędzia powinny mieć możliwość realizacji/ wykorzystania przez cały rok. Oznacza to, że dostęp oraz wartość edukacyjna na przykład makiet i modeli powinny być podobne zarówno latem, jak i zimą.

Poniższa charakterystyka określa opisowo ramy, jakie powinien spełniać obszar edukacyjno-społeczny dostępności dla osób z różnym poziomem sprawności – szczegółowe dane zawiera matryca diagnostyczna nr 2.

Obszar edukacyjno-społeczny podzielony został na cztery zagadnienia, najbardziej istotne dla następujących grup osób ze szczególnymi potrzebami:

Zagadnienie	Osoby z problemami w poruszaniu się	Osoby z problemami wzroku	Osoby z problemami słuchu	Osoby z niepełnosprawnością intelektualną i chorobami psychicznymi	Osoby z małymi dziećmi, kobiet w ciąży i osób starszych
4.1		✓	✓	✓	✓
4.2	✓	✓	✓	✓	✓
4.3				✓	✓
4.4	✓	✓	✓	✓	✓

IV.VI.I. Zagadnienie 4.1 Zwiedzanie

Każdy obiekt powinien mieć scenariusz na zwiedzanie zarówno samodzielne, jak i w grupie z przewodnikiem. Do najważniejszych aspektów zwiedzania obiektów edukacyjnych i ekspozycyjnych należą:

- możliwość zwiedzania z przewodnikiem z narracją (audiodeskrypcją),
- audioprzewodniki (również ze ścieżką dla dzieci),
- możliwość zwiedzania z przewodnikiem w PJM (po wcześniejszym zgłoszeniu takiej potrzeby),
- wyposażenie obiektu w pętlę indukcyjną oraz przeszkolenie pracowników z jej obsługi,
- zwiedzanie z przewodnikiem turystycznym z formą przekazu dostosowaną do różnych grup wiekowych uczestnika, w tym i do osób z niepełnosprawnością intelektualną,
- aplikacja mobilna lub inne dodatkowe cyfrowe materiały aktywizujące osoby podczas zwiedzania (na przykład zagadki, legendy związane z ekspozycją).

IV.VI.II. Zagadnienie 4.2 Wystawy i eksponaty

Poznanie świata przyrody i zapamiętywanie nowych treści jest najefektywniejsze, gdy istnieje możliwość zaangażowania w ten proces wielu zmysłów (nie tylko wzroku) i emocji. Do najważniejszych aspektów w zakresie wystaw i eksponatów w obiektach edukacyjnych i ekspozycyjnych należą:

- zapewnienie jak największej liczby eksponatów, które można dotykać, słuchać, wąchać, smakować, a nie tylko widzieć,
- przestrzeń manewrowa frontalnie przed obiektem/ eksponatem - powinna mieć powierzchnię minimum 90 x 90 cm, a najlepiej 150 × 150 cm,
- jak największa liczba obiektów/ eksponatów widoczna i możliwa do poznania zmysłami z pozycji siedzącej. Jeżeli eksponaty będą możliwe do zobaczenia/ doświadczenia z tej pozycji, będą one również dostępne dla dzieci/ osób niskorosłych. W przypadku gablot, ich dolna krawędź powinna być na wysokości ok. 80 cm i umożliwiać podjechanie przodem wózka. Jednocześnie obiekty/ eksponaty nie powinny wisieć wyżej niż 120 cm nad podłogą (jeżeli można ich dotknąć), gdyż uniemożliwi to dotknięcie do nich przez osoby poruszające się na wózku inwalidzkim lub dzieci,
- wszystkie informacje o charakterze ogólnym oraz edukacyjnym możliwe do przeczytania z poziomu osoby siedzącej na wózku inwalidzkim,
- szerokość przejścia w pomieszczeniach między na przykład elementami wyposażenia/eksponatami, wynosząca min. 90 cm; w przypadku dużego natężenia ruchu turystycznego, imprez, szerokość ta powinna wynosić min. 120 cm (za wyjątkiem drzwi);
- wolne miejsca (przestrzeń) dla osób poruszających się na wózkach w pomieszczeniach z siedzeniami zamontowanymi na stałe,
- reprodukcje, repliki atrakcyjnych eksponatów, miniatury możliwe do poznania dotykiem,

- makiety obiektów (zaleca się wykonywanie makiet nie z miedzi czy brązu, ale z mas piaskowcowych),
- tyflografika roślin, zwierząt, a nawet albumy tyflograficzne z najciekawszymi obiektami lub elementami przyrodniczymi danego terenu, tyflomapy,
- kopie i modele w powiększeniu obiektów bardzo małych, jak również w pomniejszeniu obiektów bardzo dużych (ponieważ każdy model może mieć inną skalę, proszę pamiętać, aby zawierał on element, który pozwoli osobie oglądającej go dotykaniem uzyskać punkt odniesienia znanych elementów/ innych obiektów),
- opisy eksponatów przygotowane w piśmie Braille'a lub w formie oddzielnych kart dawanych do ręki,
- ciągi komunikacyjne, kierunek zwiedzania ekspozycji – wyczuwalne dotykowo poprzez oznaczenia na podłodze (pasy prowadzące, pola uwagi, zmianę faktury podłoża),
- filmy z audiodeskrypcją,
- filmy z lektorem PJM,
- filmy z napisami,
- napisy przy eksponatach, opis ekspozycji przygotowane w języku dostosowanym do możliwości percepcyjnych odbiorcy, w druku powiększonym i kontrastowym,
- dla osób z dysfunkcją słuchu wszelkie informacje dźwiękowe dostępne w postaci tekstu opisowego i/ lub w formie graficznej,
- plany, mapy, rysunki, zdjęcia, schematy ilustracji dostosowane do percepcji osób niesłyszących (grafika, nieskomplikowane opisy),
- wszelkie materiały edukacyjne i informacyjne przygotowane w tekście ETR (dostosowane do zasobów słownika PJM) przede wszystkim w formie elektronicznej, ewentualnie również drukowanej.

Materiały graficzne typu: plany, mapy, rysunki, zdjęcia, schematy:

- muszą być dostosowane do percepcji osób je odwiedzających (zarówno w zakresie graficznym, jak i merytorycznym/ tekstowym),
- wykorzystywać mogą dostępną na rynku tanią i prostą metodę wydruku map dla niewidomych na materiale pęczniejącym. Wystarczy dostęp do specjalnej drukarki. Pożądaną mapę można ściągnąć bezpłatnie i wydrukować na specjalnej drukarce. Jest to możliwe dzięki portalowi www.mapy.cz¹⁰¹.

W obrębie obiektów z wystawami/ eksponatami zaleca się zorganizowanie oddzielnych stref/ pomieszczeń:

- gdzie osoba z zaburzeniami spektrum autyzmu będzie mogła się wyciszyć. Aby pomieszczenie spełniało tę funkcję musi ono być pozbawione zbędnych ozdób, mebli, gadżetów, zabawek i tym podobnych, pozbawione wszelkich sygnałów dźwiękowych oraz oddalone od źródeł hałasu i zgiełku,

---

¹⁰¹ <https://www.youtube.com/watch?v=q1TMSEHeioY>

- gdzie osoba poruszająca się na wózku mogłaby się swobodnie przebrać lub rodzice mogliby przewinąć małe dziecko (o ile w toalecie dedykowanej OzN nie ma takiego miejsca),
- gdzie osoba mogłaby podładować swój telefon komórkowy pomagający w eksploracji terenu. Alternatywnym narzędziem mógłby być powerbank udostępniany OzN w sytuacji awaryjnej,
- do stacjonarnych zabaw, miejsca do rysowania, stanowiska do eksperymentów, przestrzeń, gdzie można spokojnie zjeść przywieziony ze sobą prowiant.

IV.VI.III. Zagadnienie 4.3 Zajęcia grupowe - lekcje muzealne, warsztaty, prelekcje, pogadanki, imprezy zorganizowane

Zajęcia z przewodnikiem mają zawsze inną wartość niż zwiedzanie bez jego udziału. Bezpośredni kontakt z ekspertem sprzyja poszerzaniu wiedzy. Do najważniejszych aspektów zajęć grupowych w obrębie obiektów edukacyjnych i ekspozycyjnych należą:

- osoba prowadząca zajęcia grupowe - musi być odpowiednio przeszkolona, wyrozumiała i powinna charakteryzować się empatią,
- lekcje i warsztaty dostosowane do możliwości intelektualnych oraz psychomotorycznych danej grupy OzN – jeżeli grupa zostanie zgłoszona wcześniej, warto dopytać jakie są jej potrzeby w zakresie zwiedzania. Oznacza to, że powinny być przygotowane scenariusze zajęć dla grup z różnymi potrzebami,
- lekcje, warsztaty dostosowane do osób z różnych grup wiekowych, to jest dzieci, osób dorosłych, seniorów, amatorów, jak i znawców tematu,
- wyznaczenie na terenie obiektu miejsca do wyciszenia (m.in. dla osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu). Miejsce takie powinno być przyjazne dzieciom. Aby pomieszczenie spełniało tę funkcję musi być ono pozbawione zbędnych ozdób, mebli, gadżetów, zabawek i tym podobnych, wszelkich sygnałów dźwiękowych oraz oddalone od źródeł hałasu i zgiełku,
- posiadanie oferty specjalnej: imprez i warsztatów szytych na miarę na tak zwane zamówienie dla określonego odbiorcy lub określonej grupy wiekowej, w tym seniorów. Oferta specjalna może mieć charakter stały, sezonowy/ cykliczny lub wyłącznie okazjonalny.

IV.VI.IV. Zagadnienie 4.4 Zajęcia terenowe – wycieczki piesze, rowerowe, rajdy. Turystyka letnia i zimowa

Zajęcia w terenie zawsze są atrakcyjną formą edukacji. Niosą one ze sobą większy ładunek emocjonalny niż zajęcia w budynku i pozwalają w praktyczny sposób doświadczyć tego, o czym jest mowa. Do najważniejszych aspektów zajęć terenowych w obrębie obiektów

rekreacyjno-wypoczynkowych o charakterze edukacyjnym i ekspozycyjnym oraz na terenie PP ogólnie należą:

- ścieżki dydaktyczne - mogą być zlokalizowane w dowolnym miejscu, ale najkorzystniej, gdy znajdują się w pobliżu siedzib dyrekcji PP lub ośrodków dydaktyczno-muzealnych PP. Powoduje to mniejsze trudności na przykład w korzystaniu z urządzeń higieniczno-sanitarnych, czy dostępie do dodatkowych pomocy dydaktycznych,
- wiaty edukacyjne i szlaki turystyczne zlokalizowane blisko ścieżki przyrodniczej,
- informacje o obiektach edukacyjnych - muszą być jasne i przejrzyste oraz ukazywać możliwości techniczne dostępu do nich OzN na przykład z problemami z poruszaniem. Informacja taka zawsze powinna znajdować się na początku obiektu oraz na stronie internetowej PP i prezentować treści o barierach zlokalizowanych w jej obrębie,
- narzędzia do edukacji terenowych w postaci: gier terenowych, kart pracy i innych materiałów drukowanych aktywizujących turystów podczas zwiedzania (bez wersji cyfrowej), do pobrania w kasie lub punkcie informacji,
- organizacja tak zwane „kąpieli leśnych” lub zajęć sensorycznych - daje poczucie bliskości przyrody oraz pobudza zmysły do doświadczania jej w łatwy, choć rzadko wykorzystywany sposób.

Warto zadbać, aby w ofercie parku znalazły się różne propozycje wycieczek dla OzN po najciekawszych jego miejscach. Czego innego oczekują osoby niewidome, dla których ważna jest szczegółowa informacja o tym co widać, czuć, nawet pod nogami, opis panoramy miejsca, poznawanie dotykiem i profesjonalna asysta, a zupełnie czego innego osoby na wózkach, dla których kluczową kwestią będzie odpowiednia dostępność architektoniczna szlaku. Propozycje takich tras najlepiej jest opracować wspólnie z organizacjami zajmującymi się OzN.

Ciekawe trasy mogą być inspiracją dla OzN do wędrówek w towarzystwie osobistych asystentów, wolontariuszy, rodziny i znajomych. Z drugiej strony każdy z nas czasem doświadcza potrzeby samotności, wyciszenia, pobycia samemu ze sobą. Nie możemy odbierać tego prawa OzN. Tym bardziej nie możemy pozbawiać prawa do decyzji o samodzielnym przejściu jakiegoś szlaku. Warto jednak zwrócić uwagę, aby OzN była świadoma ewentualnych zagrożeń. W trosce o swoje bezpieczeństwo powinna zgłosić planowaną trasę wycieczki oraz planowaną godzinę powrotu pracownikowi PP albo wpisać cel swojego wyjścia i planowaną godzinę powrotu do księgi wyjść. Każdy samotny turysta, zwłaszcza na szlakach górskich niezależnie od swojej sprawności, powinien posiadać odpowiedni ekwipunek.

Organizacja wycieczki wiąże się z dodatkowymi zadaniami i odpowiedzialnością za uczestników. W związku z tym warto zastanowić się nad współpracą w tym zakresie z podmiotami zewnętrznymi, NGO, biurem podróży specjalizującym się w ofertach dla OzN, kołami PTTK i tym podobnymi. Można również zatrudnić OzN, korzystając ze wsparcia PFRON w związku z zatrudnieniem pracownika z niepełnosprawnością. Taka osoba mogłaby

koordynować i organizować różne działania dla OzN. Ciekawym pomysłem jest również powołanie Spółdzielni Socjalnej zatrudniającej OzN, ściśle współpracującej z PP, która mogłaby zająć się taką działalnością na terenie parku. Tacy spółdzielcy z pewnością najlepiej rozumieliby potrzeby OzN.

W celu zwiększenia atrakcyjności, PP może posiadać w swojej ofercie zorganizowane wycieczki dla OzN lub osób ze szczególnymi potrzebami, organizowane samodzielnie przez PP albo za pośrednictwem podmiotów współpracujących z PP:

- PP może dysponować stałą systematyczną ofertą dla OzN, na przykład ofertą cotygodniowych wyjść ciekawymi trasami w towarzystwie przewodnika i dodatkowych asystentów. Może również organizować (współorganizować) ambitne wycieczki lub zajęcia okazjonalnie, na przykład wyjście do jaskini w towarzystwie instruktorów i wolontariuszy speleoklubu, wycieczki w ciekawe, bardziej wymagające miejsca w towarzystwie ratowników TOPR, GOPR, spływy kajakowe w towarzystwie ratowników wodnych, wycieczki na tandemach dla niewidomych w towarzystwie wolontariuszy PP lub zaprzyjaźnionej NGO. Organizując takie zajęcia należy zadbać o odpowiednie do zajęć wyposażenie, takie jak: kaski, latarki, kamizelki i tym podobne,
- skutecznym sposobem odpowiedniej rekrutacji i sprawnej organizacji takiej oferty, jest nawiązanie stałej współpracy z ośrodkami i organizacjami zrzeszającymi OzN,
- organizując wycieczkę ważne jest to, aby wszyscy uczestnicy zapoznali się z regulaminem wycieczek i z zasadami obowiązującymi podczas wędrówki/ zajęć. Ważną rzeczą jest podpisanie przez uczestników oświadczenia, że zapoznali się z regulaminem i zasadami obowiązującymi na takich wycieczkach/ zajęciach,
- warto zadbać o dodatkowe ubezpieczenie NNW uczestników zorganizowanych wycieczek, zwłaszcza niestandardowych na przykład wypraw na tandemach, wędrówek na nartach, spływów kajakowych,
- ważne jest również ubezpieczenie wolontariuszy i asystentów PP w zakresie NNW i OC,
- przed wyruszeniem na szlak górski, organizator powinien zadbać o to, aby każdy z uczestników zainstalował aplikację Ratunek. Może to bardzo przyspieszyć ewentualną akcję poszukiwawczą w przypadku odłączenia turysty od grupy, zabłądzenia lub problemów zdrowotnych,
- organizator/ przewodnik, jeżeli pozwalają na to możliwości, powinien mieć przygotowaną alternatywną krótszą trasę powrotu na wypadek zmian pogodowych i konieczności szybszego zejścia z trasy,
- przydatnym rozwiązaniem jest przygotowanie nieobowiązkowej ankiety (z uwzględnieniem przepisów RODO) do wypełnienia przez uczestników, informującej organizatora o zażywanych lekach, ewentualnych schorzeniach i ryzyku wystąpienia stanów chorobowych mogących mieć wpływ na przebieg wycieczki, na przykład ryzyku wystąpienia ataku padaczki, problemów cukrzycowych bądź innych chorobach mogących wpłynąć na przebieg wycieczki. Taka informacja pomoże uniknąć

niepotrzebnego stresu organizatorom i na pewno przyspieszy udzielenie niezbędnej pomocy,

- przed wyruszeniem na wędrowkę należy przypomnieć uczestnikom, żeby zabrali ze sobą ewentualne niezbędne lekarstwa. Ważne jest również to, aby uczestnicy zabrali ze sobą wodę do picia. Turyści piesi powinni posiadać odpowiednie buty. Turystyczne obuwie to również dodatkowa ochrona na wypadek ryzyka ukąszenia przez na przykład żmije. Uczestnicy wycieczki powinni posiadać nakrycia głowy (zwłaszcza w upalne dni) i peleryny przeciwdeszczowe. Turyści piesi powinni unikać noszenia toreb i reklamówek stosując plecaki - wolne ręce to dodatkowa ochrona na wypadek potknięć i niespodziewanych upadków,
- jeśli jest to grupa przypadkowych osób ważne, aby oznaczyć uczestników w sposób ułatwiający ich identyfikację – na przykład jednakowymi czapkami, chustami, identyfikatorami na smyczach i tym podobnymi,
- przewodnik/ prowadzący grupę również powinien wyróżniać się czymś szczególnym na przykład wyrazistą kurtką, czerwonym polarem, identyfikatorem i tym podobnym,
- jedną z najważniejszych czynności zwiększających bezpieczeństwo, jest stała kontrola ilości uczestników, poczynawszy od przeliczenia przed wyruszeniem na wędrowkę, kontrola ilościowa grupy podczas marszu/ zajęć i przeliczenie wszystkich po zakończeniu wycieczki,
- jeżeli jest taka potrzeba i jest to możliwe, organizator powinien odpowiednio dobrać i zapewnić dodatkowych wolontariuszy/ asystentów, którzy mają doświadczenie w prowadzeniu osób z konkretnymi niepełnosprawnościami, na przykład na wózkach, osób głuchych lub niewidomych,
- przed wyjściem trasa wycieczki powinna być omówiona z uczestnikami. Bardzo ważny jest jasny instruktaż udzielony uczestnikom przed wyjściem i omówienie istotnych informacji: jaki jest cel wycieczki, charakterystyka trasy, charakterystyka podłoża (istotne w przypadku osób niewidomych), trudności terenowe, przewidywany czas przejścia. Omówienie zasad poruszania się, niewyprzedzania prowadzącego grupę i zakazu pozostawiania za zamykającym grupę. Jedną z kluczowych zasad bezpieczeństwa jest reguła, że grupa powinna iść razem, nie powinna się rozciągać. Na końcu grupy powinien iść tak zwany „zamek” zamykający grupę. Zamykający grupę powinien mieć stały kontakt z prowadzącym. W przypadku rozciągania się grupy, powinien sygnalizować potrzebę zatrzymania czoła grupy. Najlepszym rozwiązaniem podczas marszu będzie takie ustawienie grupy, aby to najstarsi zostali usytuowani na przodzie i to oni narzucali tempo,
- zamykający koniecznie powinien posiadać apteczkę, aby móc udzielić pomocy w przypadku jakichś urazów i skaleczeń. Dobrze mieć zapasową wodę. Idealnym rozwiązaniem byłoby posiadanie w apteczce małego defibrylatora.

Pojazdy specjalne i lekka elektromobilność daje zupełnie nowe możliwości tworzenia dostępności na terenie PP. Współpracując z podmiotem zewnętrznym lub powiększając własne zasoby, PP może stworzyć możliwość wypożyczenia takich pojazdów i urządzeń jak:

- tandemów do turystyki osób niewidomych,
- rowerów trzykołowych,
- specjalnych przystawek do wózków, poprawiających mobilność zwykłego wózka inwalidzkiego,
- specjalnych przystawek do wózków inwalidzkich, o napędzie ręcznym, poprawiających mobilność zwykłego wózka inwalidzkiego,
- specjalnych elektrycznych przystawek do wózków inwalidzkich, będących niezależnym napędem,
- lekkich terenowych wózków o napędzie nożnym lub ręcznym wspomaganych elektrycznie,
- lekkich terenowych wózków o napędzie elektrycznym sterowanych joystickiem.

Ciekawą ofertą będzie organizacja wycieczek z przewodnikiem i asystą na takich pojazdach. Takie rozwiązania rewolucyjnie poprawią mobilność osób z niepełnosprawnością ruchową. Z uwagi na innowacyjność takiej usługi tworzonej przez PP, nasz model, a przede wszystkim jego wdrażanie, będzie okazją do dopracowania procedur, regulaminów i przepisów w tym zakresie.

Tworząc dostępną **zimową ofertę** należy skorzystać z pomocy ekspertów, przewodników, a w przypadku nart, z pomocy na przykład instruktorów narciarskich, klubów sportowych i organizacji zajmujących się taką aktywnością. Turystyka zimowa wiąże się z dodatkowymi trudnościami, ale tworzy niezwykle możliwości poszerzenia oferty turystycznej PP.

Są miejsca, które z uwagi na swoją specyfikę w okresie zimowym są zbyt niebezpieczne, aby organizować tam jakiegokolwiek zajęcia. Nie należy się jednak zniechęcać do tworzenia oferty turystyki zimowej. Tworząc zimową dostępność na terenie PP można nie tylko zadbać o odpowiednie utrzymanie szlaków, ale również pójść dalej i stworzyć możliwość wypożyczenia sprzętu. Można także samodzielnie albo za pośrednictwem podmiotu zewnętrznego, stworzyć ofertę zorganizowanych zajęć zimowych. Na rynku jest już wiele tanich i prostych rozwiązań, które mogą pomóc w tworzeniu całej palety propozycji spędzenia wolnego czasu na śniegu, takich jak np.:

- rakiety śnieżne - wygodne rozwiązanie do spokojnych zimowych wędrówek, nawet po głębokim śniegu. Ponadto rakiety posiadają ostre zakończenia zapewniające turystom bezpieczny marsz po oblodzonych trasach,
- małe raki turystyczne - od paru lat na rynku oferowane są małe raki dla początkujących turystów. Nie są tak wymagające jak profesjonalne raki stosowane przez taterników czy alpinistów, ale z powodzeniem zwiększają bezpieczeństwo, zapewniając stabilność turysty nawet na bardzo oblodzonych szlakach, stromych zimowych podejściach i ostrych zejściach,

- nakładki antypoślizgowe (stosowane na butach) - nakładki są prostym i tanim rozwiązaniem zwiększającym przyczepność turysty podczas wędrówki po zmrożonym śniegu i lodzie. Idealne rozwiązanie na łatwe trasy,
- narty biegowe - lekkie narty z gładkim ślizgiem lub z łuską zwiększającą przyczepność narty przy lekkich podejściach. Sprawują się dobrze na przygotowanych trasach biegowych. Stosując takie rozwiązanie na terenie PP warto zadbać o wytyczenie profesjonalnego śladu lub o przejechanie trasy skuterem śnieżnym lub ratrakiem, aby utwardzić ścieżkę,
- narty śladowe z fokami - nieco szersze niż biegówki, posiadające ślizg z łuską zwiększającą przyczepność narty przy lekkich podejściach. Idealne do turystyki i rekreacji. Doskonałe do wędrowania po polach, polanach i duktach leśnych. Sprawują się też dobrze na przygotowanych trasach biegowych. Stosując takie rozwiązanie na terenie PP warto zadbać o przygotowanie profesjonalnego śladu lub o przejechanie trasy skuterem śnieżnym lub ratrakiem, aby utwardzić ścieżkę. Na rynku są dostępne takie modele nart śladowych, które nie wymagają używania specjalnych butów narciarskich. Dedykowane wiązanie dopasowuje się do zwykłych butów górskich lub turystycznych. Co ciekawe, do takich nart można zamówić foki, które umożliwiają podejście nawet stromym zboczem¹⁰²,
- narty skiturowe¹⁰³ – skituring łączy w sobie cechy turystyki zimowej i narciarstwa. Charakterystyczną cechą takich nart jest ich stosunkowo niewielka waga, specjalne wiązania z ruchomą piętą przystosowane do podchodzenia, które po przyblokowaniu umożliwiają zjazd jak na zwykłych nartach. Do podchodzenia w skituringu stosuje się foki, mocowane (przyklejane za pośrednictwem wielorazowej warstwy klejowej) na ślizgach nart. Foki pozwalają na podejście stromym stokiem. Narty w czasie marszu ograniczają zapadanie się w świeżym śniegu i pozwalają na szybkie przemieszczanie się po szlaku. Dzięki wykorzystaniu specjalnych nart skiturowych umożliwiających podchodzenie i bezpieczne powolne zjazdy, turystyka dla niewidomych może stać się świetną alternatywą letnich wędrówek. Narty skiturowe tworzą nowe możliwości. W okresie zimowym wszystkie trudności, takie jak wystające konary, kamienie i korzenie przysypane są śniegiem. Dodatkowo zastosowanie fok umożliwia spowolnienie przy zjazdach co daje komfort i poczucie bezpieczeństwa. Dzięki zastosowaniu harszli¹⁰⁴ można poruszać się na nartach w terenie oblodzonym. Narty te w odróżnieniu od nart

---

¹⁰² foki - specjalne pasy doklejane do ślizgu nart, umożliwiające podejścia na nartach

¹⁰³ Skitury to narty przystosowane zarówno do zjazdów, jak i podchodzenia. Łączą one w sobie funkcjonalność nart zjazdowych oraz biegowych. Dzięki temu można na nich zjeżdżać poza wyznaczonymi stokami i nie korzystać z wyciągów. Skitury są o wiele lżejsze od tradycyjnych nart – ich waga to od 1 do 1,5 kg – ta lekkość stanowi duży atut przy podchodzeniu. Do nart skiturowych stosowane są specjalne wiązania, umożliwiające sztywne przymocowanie pięty do narty lub jej uwolnienie (gdy but przymocowany jest tylko w przedniej części). Niezbędną częścią wyposażenia podczas skituringu są również tak zwane foki – pasy specjalnej tkaniny, które dzięki włosom układającym się w jedną stronę, zapobiegają cofaniu się narty.

¹⁰⁴ Harszle – urządzenie umożliwiające narciarzowi poruszanie się na nartach skiturowych na stromych podejściach lub na zlodzonym/ zmrożonym śniegu. Są odpowiednikami raków pod butami wspinaczkowymi. Harszle są akcesoriami wykonanymi z miękkiej stali lub glinu.

biegowych, umożliwiają stabilny zjazd. Co najważniejsze wydają specyficzny dźwięk (klikania), który ułatwia lokalizację przewodnika przez osobę niewidomą poruszającą się za nim. W przypadku decyzji o zakupie takich nart, z myślą o osobach niewidomych, należy wybrać zapięcia typu „szynowego” oraz foki „bezklejowe”,

- narty trekkingowe - to połączenie funkcjonalności nart skiturowych, rakiet śnieżnych oraz biegówek w jednym. Krótkie, szerokie narty świetnie zastępujące rakiety śnieżne. Nie wymagają specjalnych butów narciarskich. Dedykowane wiązanie dopasowuje się do zwykłych butów górskich lub turystycznych i jest bardzo proste w obsłudze. Narty takie zapewniają doznania dla narciarzy na różnych poziomach umiejętności narciarskich. Umożliwiają łatwy dostęp do zimowej przyrody. Narty trekkingowe są rozwiązaniem na różne warunki śniegowe. Dają poczucie wolności podczas marszu i jazdy na prostych stokach,
- kije narciarskie i trekkingowe - aby zwiększyć bezpieczeństwo, powyższe rozwiązania należy stosować w połączeniu z kijkami zakończonymi dużymi talerzykami, zapobiegającymi zapadaniu się kijków w śniegu,
- sanki fińskie - takie rozwiązanie może być dobrym pomysłem zarówno dla osoby zdrowej, niewidomej poruszającej się w towarzystwie asystenta, jak również dla osoby mającej problemy z poruszaniem się, na przykład osoby starszej czy po lekkim udarze. Posiadają płozy i siedzisko, ale przede wszystkim wysoką obręcz (uchwyt) podobny do tego stosowanego w chodzikach. Wprawiamy je w ruch popychając lub stojąc jedną nogą na płozie, a drugą odpychając się od podłoża. Takie rozwiązanie (z odpowiednią asekuracją) można stosować jako zimowy chodzik dla OzN. Ponieważ sanki są stabilne, mogą stanowić pomoc w poruszaniu się osobom mniej sprawnym, osłabionym, wracającym do zdrowia na przykład po wypadku. Co ważne – w razie konieczności można wykorzystać siedzisko do odpoczynku. Sanki można również wykorzystać jako psi zaprzęg. Sanki najlepiej zachowują się na ubitym śniegu. Idealne do tego typu są trasy do nart biegowych.

Interesującą ofertą turystyczną na terenie PP mogą być kilkudniowe wycieczki z noclegiem, wzbogacone o dodatkowe atrakcje, takie jak np.:

- warsztaty muzyczne z zespołami regionalnymi na miejscu noclegu,
- organizacja ogniska - prosta i zawsze ciesząca się dużym zainteresowaniem atrakcja wycieczki,
- regionalne posiłki, tworzące klimat i charakter miejsc,
- dla osób niewidomych i niedowidzących warto posiadać menu opisane pismem Braille'a i odpowiednią dużą czcionką,
- należy pamiętać, że nocleg dla niewidomych z uwagi na ich wyjątkową wrażliwość zmysłu słuchu, powinien uwzględniać szczególne potrzeby tej grupy osób. Bardzo dobrym i pożądanym pomysłem jest posiadanie w swoich zasobach tak zwanego „pokoju ciszy”. Pomieszczenie, które z racji swojego umiejscowienia, być może wymaga zastosowania jakichś szczególnych rozwiązań, na przykład dźwiękochłonnych drzwi, zapewni maksymalną możliwą ciszę,

- osoby niewidome oczekują cichego miejsca do spożywania posiłków. Przebywanie w miejscu, gdzie jest gwar to dla nich prawdziwa udręka. Warto rozważyć proste rozwiązania wyciszenia stołówek, tworząc możliwość podzielenia jadłodajni na mniejsze pomieszczenia, specjalnymi dźwiękoszczelnymi składanymi ściankami. Podobnie, jak to jest w biurowych salach konferencyjnych. W ten sposób będzie można łatwo i szybko wyciszyć jakąś przestrzeń,
- osobom niewidomym na miejscu noclegu należy pokazać wszystkie najważniejsze trasy przejścia, zwłaszcza do toalety. Zapamiętywanie drogi to podstawowy sposób zachowania samodzielności osób niewidomych w nowych miejscach,
- dla osób z niepełnosprawnością ruchową kluczowa będzie dostępność architektoniczna obiektu,
- należy zadbać o dostosowanie menu do wymogów zdrowotnych uczestników wyjazdu.

Poza kwestiami organizacyjnymi i technicznymi, bardzo ważna jest atmosfera takich wycieczek. Kluczowym jest zaangażowanie w prowadzenie zajęć, asystenturę oraz wolontariat ludzi otwartych i życzliwych. Osób, które lubią innych, pasjonują się turystyką, wspinaczką, kajakarstwem, górami, lasem i wodą, które potrafią pokazać to, co w danym parku jest najpiękniejsze. Przebywanie w takich pięknych miejscach jak PP, wspomaga proces rehabilitacji i nabierania energii do działania. Należy jednak pamiętać, że turystyka to tylko pretekst, okazja do spotkania się z drugim człowiekiem. Niech mottem do działania będą słowa piosenki pt. Wędrujemy: „Góry to ludzie, którzy je niosą w plecaku. Ludzie są jak góry, które noszą w sobie. Gdzie oczy poniosą wędrujemy szlakiem, a u celu i tak czeka drugi człowiek”.

Aby lepiej poznać zagadnienia turystyki OzN warto zapoznać się z materiałem opublikowanym przez PTTK. „(Nie) pełnosprawny turysta. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki turystyki społecznej”.¹⁰⁵

---

¹⁰⁵ J. Partyka, B. Wojcieszak, A. Józefczak i inni „(Nie) pełnosprawny turysta. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki turystyki społecznej” Wydawnictwo PTTK "Kraj" 2019

V. Zakończenie

Dostępność, to zagadnienie, które jest istotne dla każdego z nas. Jest ważne zarówno dla matki z dzieckiem, jak i osoby starszej. Dostępność to cecha, dzięki której z produktów, usług i przestrzeni może korzystać na równi jak największa liczba osób. Zapewnianie dostępności to proces, który wymaga ciągłej refleksji i uważności.

Na zakończenie naszego opracowania przedstawiamy podsumowanie na przykładzie najważniejszych sześciu kroków, jakie należy podjąć, aby skutecznie wdrożyć dostępność w parku.

Krok 1. Zaczynaj od harmonogramu.

Opracuj długoterminową wizję dostępności i jej krótkoterminowe cele, w tym wskaźniki do monitorowania postępów. Przygotuj harmonogram działań – to najlepsze rozwiązanie, aby sukcesywnie wdrażać i monitorować dostępność.

Krok 2. Pamiętaj o środkach finansowych.

Zapewnianie dostępności wymaga zaangażowania określonych zasobów. Działania znoszące bariery i utrudnienia możemy podzielić na bezkosztowe i kosztowe. Wykorzystując rolę koordynatora ds. dostępności projektuj wydatki w budżecie jednostki z uwzględnieniem możliwości pozyskania dodatkowych środków/ grantów na znoszenie barier i wdrażanie dostępności.

Krok 3. Zadbaj o przeszkolenie personelu.

Zapewnij pracownikom szkolenia na temat niepełnosprawności i sposobów wspierania turystów ze szczególnymi potrzebami. Celem szkoleń będzie podniesienie kompetencji kadry, ale również stworzenie środowiska pełnego szacunku we wszystkich podejmowanych działaniach. Przypominaj pracownikom, że ich stosunek do OzN odgrywa kluczową rolę w tym, aby turysta czuł się mile widziany i włączony społecznie.

Krok 4. Współpracuj na rzecz dostępności.

Współpracuj tam, gdzie jest to możliwe: z firmami, NGO i instytucjami publicznymi, w obszarach, w których dostrzegasz luki w dostępności, w wiedzy i doświadczeniu. Współpracuj z partnerami z otoczenia parku, aby zaoferować pełną dostępność turystyce ze szczególnymi potrzebami. Rozważ przeprowadzenie miarodajnych badań z niepełnosprawnymi turystami, jeśli tylko to możliwe, aby uniknąć robienia błędnych założeń w zakresie dostępności. Zaspokojenie potrzeb turystów w zakresie dostępności podczas całej podróży to podstawa.

Krok 5. Oferta parku zawsze powinna uwzględniać osoby ze szczególnymi potrzebami.

Zaoferuj produkty, usługi i udogodnienia turystyczne bez barier dostępności dla osób z fizycznymi, poznawczymi, intelektualnymi lub sensorycznymi ograniczeniami - powinno to być standardem, jeśli jest możliwe.

Krok 6. Zadbaj o informację.

Dostarczaj jasne, szczegółowe oraz dokładne informacje dla turystów z niepełnosprawnościami oraz udostępniaj je w spójny sposób w całej instytucji. Prawidłowa informacja powinna być zawsze dostępna cyfrowo. Zapewnij rozwój usług online zgodnych ze standardami dostępności cyfrowej WCAG 2.1, aby podróżni niepełnosprawni mogli przeglądać usługi, dokonywać i modyfikować rezerwację i bezproblemowo skontaktować się z parkiem.

Jeśli wykonasz sześć w/w kroków, wówczas dostępność na stałe zagości w Twoim Parku.

Pamiętaj, że dostępność to również empatia na potrzeby innych, staraj się zatem zachęcać współpracowników do tego, by być osobą otwartą na potrzeby turystów.

Bądź też konsekwentny w działaniach, wdrażanie dostępności to proces, który należy starannie zaplanować i sukcesywnie realizować.

Nie poddawaj się, gdy napotkasz na problemy i brak zrozumienia dla swoich działań – posługuj się przykładami, wówczas lepiej zostaniesz zrozumiany.

Pamiętaj, wdrażając dostępność pomagasz innym – a to przecież najważniejsze!

VI. Akty prawne

1. Dokumenty Rady Europy – (Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych). (<http://www.niepelnosprawni.gov.pl/a,50,dokumenty-rady-europy> dostęp z dnia: 10.09.2021).
2. Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010–2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier, KOM (2010) 636.
3. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 z późn. zm.).
4. Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy w sprawie obiektów hotelarskich i innych obiektów, w których są świadczone usługi hotelarskie, załącznik nr 8 – Minimalne wymagania w zakresie dostosowania obiektów hotelarskich do potrzeb osób niepełnosprawnych (Dz.U. 2017 r. poz. 2166).
5. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury 1 z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. 2019 poz. 1065)
6. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 3 lipca 2015 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków technicznych dla znaków i sygnałów drogowych oraz urządzeń bezpieczeństwa ruchu drogowego i warunków ich umieszczania na drogach (Dz.U. 2015 poz. 1314)
7. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. 2019 r. poz. 1065 z późn. zm.).
8. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 3 lipca 2003 r. w sprawie szczegółowych warunków technicznych dla znaków i sygnałów drogowych oraz urządzeń bezpieczeństwa ruchu drogowego i warunków ich umieszczania na drogach (Dz. U. 2019 poz. 2311 z późn. zm.)
9. Uchwała nr 27 Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030. (M.P. 2021 poz. 218)
10. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (M.P. 1997 r. nr 50 poz. 475).
11. Unia równości: Strategia na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030 (COM (2021) 101 final).
12. Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (Dz. U. z 2019 r. 1781.).
13. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2021 poz. 1098 z późn. zm.).

14. Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. z 2019 r. poz. 1696 z późn. zm.).
15. Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. z 2017 r. 1824).
16. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. 2020 poz. 1057 z późn. zm.).
17. Ustawa z dnia 24 listopada 2017 r. o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2139 z późn. zm.).
18. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2021 r. poz. 573 z późn. zm.).
19. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2021 r. poz. 305 z późn. zm.).
20. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. 2021 poz. 1275 z późn. zm.).
21. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach hotelarskich oraz usługach pilotów wycieczek i przewodników turystycznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2211).
22. Ustawa z dnia 30 października 2002 r. o zaopatrzeniu z tytułu wypadków lub chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach (Dz. U. 2013 poz. 737 z późn. zm.).
23. Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 848 z późn. zm.).
24. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2020 r. 1333 z późn. zm.).

VII. Wytyczne i Rekomendacje

1. Europejskie Standardy przygotowania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia, (<https://www.power.gov.pl/media/13597/informacja-dla-wszystkich.pdf> dostęp z dnia: 08.09.2021 r.).
2. Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF; ang. International Classification of Functioning, Disability and Health), (https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42407/9241545429_pol.pdf?sequence=67&isAllowed=y dostęp z dnia: 10.09.2021).
3. Poradnik dla realizatorów projektów i instytucji systemu wdrażania funduszy europejskich 2014-2020 (https://www.pois.gov.pl/media/23674/publikacja_wersja_interaktywna_3.pdf dostęp z dnia: 09.09.2021 r.).
4. Poradnik NGO. Obowiązki wobec wolontariuszy. <https://poradnik.ngo.pl/obowiazki-ngo-wobec-wolontariuszy>, (dostęp z dnia: 08.09.2021r.).
5. Program Rządowy Dostępność Plus 2018-2025 (www.archiwum.ncbr.gov.pl/fileadmin/POIR/3_1_1_1_2019/Dok_dodatkowe/16_Program_Dostepnosc_Plus.pdf dostęp z dnia: 08.09.2021 r.).
6. Standardy dostępności budynków do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, uwzględniając koncepcje uniwersalnego projektowania – poradnik, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju (<https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/standardy-dostepnosc-budynkow-dla-osob-z-niepelnosprawnosciami> dostęp z dnia: 08.09.2021 r.).
7. Warunki techniczne publikacji oraz struktura dokumentu elektronicznego "Deklaracji Dostępności" <https://mc.bip.gov.pl/objasnienia-prawne/warunki-techniczne-publicacji-oraz-struktura-dokumentu-elektronicznego-deklaracji-dostepnosc.html> (dostęp z dnia: 08.09.2021r.).
8. Zarządzenia nr 74 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 18 października 2018 r. w sprawie wprowadzenia "Kategorii i definicji wybranych obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych i edukacyjnych zlokalizowanych na terenach zarządzanych przez j.o. Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe".

VIII. Literatura

1. A. Skalska, Ograniczenie sprawności funkcjonalnej osób w podeszłym wieku, *Zdrowie Publiczne i Zarządzanie*, tom IX, nr 1/2011: 50–59.
2. A. Stasiak. (2007) Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Zarząd Główny.
3. A. Zajadacz (red.), *Turystyka Dostępna. Rekomendacje dla sektora usług turystycznych*, Poznań 2020.
4. Aktywność ekonomiczna ludności Polski – IV kwartał 2020 r, Główny Urząd Statystyczny 2020 r. (<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-polski-iv-kwartal-2020-roku,4,40.html> dostęp z dnia: 10.09.2021 r.).
5. *Badania konsumentów usług turystycznych w regionach*. Polska Organizacja Turystyczna. Wydanie I. 2015.
6. *Badania pt. „Aktywność turystyczna osób niepełnosprawnych”* wykonanego przez Grupę BST Sp. z o.o. na zlecenie Ministerstwa Sportu i Turystyki. (<https://www.msit.gov.pl/pl/turystyka/badania-ryнку-turystycz/8039,Turystyka-osob-z-niepelnosprawnosciami.html> dostęp z dnia: 08.09.2021 r.).
7. D. Buhalis, S. Darcy (red.). (2011). *Accessible Tourism: Concepts and Issues*. Bristol: Chanel View Publications.
8. D.C. Smith (1998), *Assistive technology. Funding options and strategies*, „*Mental and Physical Disability Law Reporter*”1(22).
9. Fundacja Laboratorium Architektury 60+ skład zespołu: Benek I., Labus A., Kampka M. (red.) (2016) „*Wytyczne w zakresie projektowania uniwersalnego mając na uwadze potrzeby osób niepełnosprawnych*” – ekspertyza wykonana na zlecenie Ministerstwa Infrastruktury i Budownictwa, Warszawa.
10. *Global Found Nature I in. Samodzielne doświadczanie natury. Ku pozbawionym barier edukacyjnym ścieżkom przyrodniczym*, 2021 r.
11. *Individuals with Disabilities Education Act, General Provisions, Sec. 101 Definitions*, sekcja g.
12. J. Partyka, B. Wojcieszak, A. Józefczak i inni „(Nie) pełnosprawny turysta. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki turystyki społecznej Wydawnictwo PTTK "Kraj" 2019
13. J. Śniadek, A. Zajadacz *Turystyka i rekreacja a jakość życia mieszkańców Leszna*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. *Ekonomiczne Problemy Turystyki* nr 1 (25), 341-365.
14. J.C. De Witt (1991), *The role of technology in removing barriers*, „*The Milbank Quarterly*” 69(sup. 1–2).
15. K. Parzych, R. Gotowski, (2016) *Selected indicators of the senior’s tourist activity in Poland and in others European countries*. *Journal of Education, Health and Sport*. 6(10):680-698. eISSN 2391-8306.

16. M. Duplaga (2011) Znaczenie technologii wspomagających w życiu osób w starszym wieku, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
17. M. Popiel, Odpowiedzialna oraz zrównoważona turystyka szansą na aktywizację osób niepełnosprawnych, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 2015.
18. Oficjalna strona internetowa Białowieskiego Parku Narodowego, <https://www.bpn.com.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021 r.).
19. Oficjalna strona internetowa Ekocentrum Parku Narodowego Gór Stołowych <https://ekocentrum.pnngs.com.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021 r.).
20. Oficjalna strona internetowa Europejskiej Sieci na Rzecz Turystyki Dostępnej, <https://www.accessibletourism.org/> (dostęp z dnia: 08.09.2021 r.).
21. Oficjalna strona internetowa Kampinoskiego Parku Narodowego, <https://www.kampinoski-pn.gov.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021 r.).
22. Oficjalna strona internetowa Karkonoskiego Parku Narodowego <https://kpnmab.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021 r.).
23. Oficjalna strona internetowa Ojcowskiego Parku Narodowego, <http://www.ojcowskiparknarodowy.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021 r.).
24. Oficjalna strona internetowa Ośrodka Rozwojowo-Wdrożeniowego Lasów Państwowych w Bedoniu, <https://www.bedon.lasy.gov.pl/cos-wiecej-o-turystyce#.YVLFgLgzabj>, (dostęp z dnia: 08.10.2021 r.).
25. Oficjalna strona internetowa Parku Narodowego „Bory Tucholskie”, <https://www.pnbt.com.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021 r.).
26. Oficjalna strona internetowa Parku Narodowego „Ujście Warty”, <https://www.pnujsciewarty.gov.pl/357,informacje-ogolne> (dostęp z dnia: 08.11.2021 r.).
27. Oficjalna strona internetowa Pienińskiego Parku Narodowego <https://www.pieninypl.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021 r.).
28. Oficjalna strona internetowa PLANET ABLED, <https://planetabled.com/> (dostęp z dnia: 08.09.2021 r.).
29. Oficjalna strona internetowa Roztoczańskiego Parku Narodowego <https://roztoczanskipl.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021 r.).
30. Oficjalna strona internetowa Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi LASKI, <https://www.laski.edu.pl/pl/node/706> (dostęp z dnia: 08.11.2021 r.).
31. Oficjalna strona internetowa Wheel of World <https://gowheeltheworld.com/> (dostęp z dnia: 08.09.2021 r.).
32. Oficjalna strona internetowa Wielkopolskiego Parku Narodowego, <https://www.wielkopolskipn.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021 r.).
33. Oficjalny portal informacyjny PTTK „Turystyka dostępna dla wszystkich”, <http://www.turystykadlawszystkich.pl/index.php> (dostęp z dnia: 08.11.2021 r.).
34. Polskie Parki Narodowe. Nasze Parki Narodowe. Kwiecień 2020. Folder powstał w ramach projektu POIS.02.04.00-00-0001/15 „Promocja Parków Narodowych Jako marki”.
35. R. Kayess, P. French, (2008) Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, „Human Rights Law Review” nr 8.

36. Światowy raport o niepełnosprawności – podsumowanie. Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania. Nr I/2013(6).
37. United Nations World Tourism Organization, 2014, San Marino Declaration on Accessible Tourism, Republic of San Marino (<http://www.accessibletourism.org/resources/sanmarinodeclarationonaccessibletourismfinal1.pdf>, dostęp: 20.06.2021 r.).
38. United Nations World Tourism Organization, 2015, Manual on Accessible Tourism for All – Public-Private Partnerships and Good Practices (www.umwto.org, dostęp: 20.06.2021 r.).
39. W. Kacprzyk, Turystyka w Lasach Państwowych. Tom I. Lasy bez barier – obiekty terenowe, Nowy Bedoń: Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych, 2015.
40. W. Kacprzyk, Turystyka w Lasach Państwowych. Tom III. Lasy bez barier- obiekty kubaturowe, Nowy Bedoń: Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy Lasów Państwowych, 2016.
41. W. Van Gordon, E. Shonin & M. Richardson (2018) Mindfulness and Nature. Mindfulness 9.
42. Z. Kruczek, K. Przybyło-Kisielewska (2019) Ruch turystyczny w parkach narodowych i konsekwencje nadmiernej frekwencji odwiedzających w Parki Narodowe I Otoczenie Społeczno-Gospodarcze. Skazani Na Dialog. Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii.

IX. Netografia

1. http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_14746_ikps_2017_18_03/c/14308-14751.pdf
2. <http://www.turystykadlawszystkich.pl/index.php>
3. <https://gowheeltheworld.com/>
4. <https://kpnmab.pl/transport-i-ulatwienia-dostepu>
5. <https://sites.ed.gov/idea/>
6. <https://tpn.pl/wspieraj/wolontariat>,
7. <https://www.accessibletourism.org/>
8. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-europejskie-bez-barier/dostepnosc-plus/koordynatorzy-dostepnosci/>
9. <https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/baza-wiedzy-o-dostepnosci>
10. <https://www.laski.edu.pl/pl/node/706>
11. <https://www.lasy.gov.pl/pl/informacje/aktualnosci/oferty-wypraw-takze-dla-osob-z-niepelnosprawnosciami>
12. <https://www.lasy.gov.pl/pl/nasze-lasy/obiekty-czesciowo-dostosowane-do-potrzeb-osob-z-niepelnosprawnosciami>
13. <https://www.pot.gov.pl/pl/nowosci/wiadomosci-z-pot/znamy-zwyciezcow-xiii-konkursu-na-najlepsze-centrum-informacji-turystycznej>
14. <https://www.w3.org/Translations/WCAG21-pl/>
15. <https://www.pot.gov.pl/pl/nowosci/wiadomosci-z-pot/znamy-zwyciezcow-xiii-konkursu-na-najlepsze-centrum-informacji-turystycznej>
16. <https://www.prnewswire.com/news-releases/disability-travel-generates-173-billion-in-annual-spending-300121930.html>
17. <https://oecd.org>

X. Załączniki

X.I. Załącznik nr 1 Informacje o poszczególnych grupach osób ze szczególnymi potrzebami

Osoby ze szczególnymi potrzebami rozumiane zgodnie z zakresem dostępności, zdefiniowanym w Programie rządowym Dostępność Plus 2018-2025 oraz ustawie o dostępności to:

- osoby poruszające się za pomocą wózków, o kulach, o ograniczonej możliwości poruszania się,
- osoby niewidome i słabowidzące,
- osoby z niepełnosprawnością słuchu,
- osoby głuchoniewidome,
- osoby z zaburzeniami psychicznymi,
- osoby z niepełnosprawnością intelektualną,
- osoby starsze i osłabione chorobami – mogą mieć szczególne potrzeby związane ze stanem zdrowia czy kondycją. Nie znaczy to oczywiście, że każdy senior będzie potrzebował szczególnego traktowania,
- kobiety w ciąży - ciąża to okres, który większość kobiet odczuwa jako okres specjalnego traktowania – zwykle łatwiej się męczą, nie mogą zbyt długo stać, trudniej im się wykonuje niektóre czynności. Zawsze warto zapytać o szczególne potrzeby i odpowiedzieć na nie w miarę możliwości,
- osoby z małymi dziećmi, w tym z wózkami dziecięcymi - opieka nad osobą zależną może wymagać zapewnienia dodatkowego miejsca. Specjalne pokoje do zabawy są coraz powszechniejszą praktyką. Dla małych dzieci ważne będą także przewijaki,
- osoby mające trudności w komunikowaniu się z otoczeniem (także z rozumieniem języka pisanego albo mówionego),
- osoby o nietypowym wzroście (w tym również dzieci),
- osoby z ciężkim lub nieporęcznym bagażem, towarem – na przykład dodatkowa butla z tlenem, którą można zdeponować w przechowalni,
- każdy kto ma szczególne potrzeby, które wynikają z konkretnej sytuacji, indywidualności osoby, która znajduje się w określonym środowisku.

X.II. Załącznik nr 2 Rodzaje i skutki niepełnosprawności

Każda OzN jest inna i może mieć inne, indywidualne potrzeby. Wyróżniamy sześć podstawowych rodzajów niepełnosprawności/ograniczeń w funkcjonowaniu:

- **obniżona sprawność sensoryczna**, czyli uszkodzenie wzroku i słuchu. W przypadku tego rodzaju niepełnosprawności rozpoznaje się całkowity brak, uszkodzenie lub zaburzenie

funkcji układu nerwowego, służącego do odbioru bodźców zmysłowych. Mówiąc o osobach z obniżoną sprawnością sensoryczną mówimy o osobach słabosłyszących, głuchych, słabowidzących, niewidomych oraz głuchoniewidomych. Uszkodzenie wzroku lub/i słuchu może towarzyszyć człowiekowi od urodzenia lub może pojawić się wraz z wiekiem lub w wyniku przebytych chorób. Ubytek wzroku może mieć różną skalę. Osoby słabowidzące wciąż posługują się wzrokiem, jednak mogą dodatkowo korzystać z rozwiązań i technologii wspomagających (takich jak na przykład odpowiednie oświetlenie, lupy, druk powiększony itd.). Różnice w widzeniu kształtów, kolorów, ocenie odległości mogą być bardzo duże dla różnych osób słabowidzących. Ważnym rozwiązaniem dla tej grupy są wyraźne oznaczenia kontrastów w przestrzeni. Osoby niewidome zbierają informacje przy pomocy słuchu i dotyku. Tylko niewielka część osób niewidomych obecnie wykorzystuje pismo Braille'a. Znacznie częściej posługują się przy korzystaniu z komputerów ze zwykłej klawiatury i czytników ekranu. Szczególnie ważne dla tej grupy jest zapewnianie dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji, a także zapewnianie dostępnych ścieżek prowadzących w przestrzeni publicznej.

W przypadku osób z uszkodzeniem słuchu mówimy o osobach słabosłyszących i głuchych. Osoby słabosłyszące to osoby, które mają uszkodzenie słuchu, ale przy wykorzystaniu urządzeń wspomagających słyszenie (aparaty słuchowe, systemy FM, pętle indukcyjne) są w stanie słyszeć mowę i komunikować się w języku mówionym. Ważnym rozwiązaniem dla tych osób jest zapewnianie rozwiązań wspomagających słyszenie czy też na przykład napisów do filmów. Osoby słabosłyszące najczęściej nie znają i nie używają języka migowego.

Osoby G/głuche to osoby, które nie słyszą na tyle, że mimo zastosowania technologii wspomagających słyszenie nie są w stanie zrozumieć mowy, a w codziennej komunikacji korzystają z języka migowego. Osoby G/głuche często nie postrzegają siebie przez pryzmat niepełnosprawności (ubytok słuchu), tylko jako mniejszość kulturowo-językowa z własną, odrębną tożsamością kulturową (dlatego piszemy Głuchy z dużej litery). Nie każda osoba G/głucha, czuje jednak taką przynależność. Bardzo ważnym rozwiązaniem dla osób G/głuchych jest możliwość komunikowania się w języku migowym. Warto pamiętać, że język polski mówiony i polski język migowy różnią się od siebie i porozumiewanie się z osobami G/głuchymi za pomocą treści pisanych nie jest dobrym rozwiązaniem (język polski dla wielu osób G/głuchych jest językiem obcym). Osobną grupą osób z niepełnosprawnością sensoryczną są osoby głuchoniewidome, czyli osoby z jednoczesnym uszkodzeniem wzroku i słuchu.

Osoby głuchoniewidome w poznawaniu świata korzystają z tego zmysłu, który jest lepiej funkcjonujący – czasem więc korzystają z aparatów słuchowych lub z innych urządzeń wspomagających słyszenie (systemy FM), czasem z bardzo mocnych okularów lub lup. Dla większości osób głuchoniewidomych podstawowym zmysłem poznawania świata jest dotyk. Bardzo rzadko zdarzają się osoby z jednoczesnym całkowitym uszkodzeniem

wzroku i słuchu. Zdarza się, że osoby głuchoniewidome korzystają z alternatywnych metod komunikacji innych niż język migowy takich jak na przykład alfabet Lorma,

- **obniżona sprawność intelektualna**, czyli deficyt o charakterze poznawczym. Niepełnosprawność intelektualna może być wrodzona – spowodowana przez czynniki wewnętrzne (wady rozwojowe, uszkodzenie układu nerwowego, uszkodzenia i nieprawidłowości genowe, zaburzenia układu dokrewnego, choroby powodujące zakażenia ustrojowe) lub nabyta (spowodowana uszkodzeniem mózgu, niedotlenieniem itd.). Ten typ ograniczeń w funkcjonowaniu może pojawić się także z wiekiem w postaci chorób otępiennych (demencja, choroba Alzheimera itd.). Dawniej zamiast określenia „niepełnosprawność intelektualna” używane było sformułowanie „upośledzenie umysłowe”, jednakże obecnie wyszło ono z użycia i z racji na poszanowanie godności osób żyjących z tym rodzajem niepełnosprawności nie należy go używać. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną by móc prowadzić niezależne życie, potrzebują dostępu do szeregu rozwiązań, między innymi do dostępu do informacji w tekście ETR,
- **obniżona sprawność funkcjonowania społecznego**, czyli ograniczenia wynikające z doświadczenia kryzysu psychicznego lub diagnozy choroby psychicznej. W tej grupie są bardzo różne osoby. Zarówno te, które od wczesnych lat życia doświadczają zaburzeń równowagi nerwowej, objawiającej się między innymi nadmierną ruchliwością, zaburzeniami snu, stanami lękowymi oraz apatią, a także zaburzeniami równowagi emocjonalnej – objawami przewlekłego stresu i depresji, jak i te które doświadczają okresowych kryzysów zdrowia psychicznego, wpływających na ich codzienne funkcjonowanie. Osoby w tej grupie to osoby bardzo różnie funkcjonujące w zależności od stadium i okresu choroby,
- **obniżona sprawność komunikowania się**, czyli utrudniony kontakt werbalny (słowny). Mowa tutaj przede wszystkim o osobach z zaburzeniami mowy (mówiące w sposób niewyraźny lub nieposługujące się w ogóle mową werbalną). Trudności w komunikowaniu się dotyczą szerokiej grupy osób – zarówno osób z nieprawidłowym funkcjonowaniem aparatu mowy lub samej jamy ustnej i języka (tak zwana dysglosja), jak i osób, które straciły umiejętność mówienia z powodu szoku pourazowego lub innych zaburzeń psychicznych. Utrudnione komunikowanie się dotyczy również osób jękających się, a także osób z autyzmem, czyli zaburzeniem rozwojowym polegającym na problemach z nawiązywaniem relacji społecznych i komunikowaniem uczuć. Obniżona sprawność komunikowania się stwierdzana jest także u osób, u których rozpoznano mutyzm, czyli całkowity brak lub ograniczenie komunikacji werbalnej, będący następstwem chorób psychicznych. Osoby z tego typu niepełnosprawnością potrzebują dostępu do alternatywnych i wspomagających metod komunikacji (AAC),
- **obniżona sprawność ruchowa**, czyli różnego rodzaju ograniczenia w mobilności. Osoby z tym rodzajem niepełnosprawności to osoby z wrodzonymi lub nabytymi dysfunkcjami narządu ruchu spowodowanymi uszkodzeniem lub schorzeniami narządów wewnętrznych. W grupie tej są bardzo różne osoby o różnych potrzebach – zarówno takie, które urodziły się z ograniczeniem sprawności ruchowej (na przykład osoby

urodzone z dziecięcym porażeniem mózgowym) jak i osoby u których ograniczenia pojawiły się w toku życia w wyniku choroby lub wypadku. Ograniczenia mobilności pojawiają się także wraz z wiekiem jako efekt procesu starzenia.

Osoby z niepełnosprawnością narządów ruchu to zarówno osoby poruszające się na wózku, korzystające z chodzików lub kul ortopedycznych. Część osób nie korzysta z żadnych sprzętów i ich niepełnosprawność nie jest widoczna na pierwszy rzut oka.

Warto też mieć na uwadze, że niepełnosprawność ruchowa może oznaczać także porażenie wszystkich kończyn (tak jak w przypadku tetraplegików).

Dla osób z niepełnosprawnością ruchową szczególnie ważna jest likwidacja barier architektonicznych,

- **obniżona sprawność psychofizyczna** spowodowana chorobami somatycznymi. Choroby somatyczne związane są ze zmianami narządowymi, jednak w ich rozwoju mają udział czynniki psychiczne, takie jak na przykład przewlekły stres lub depresja. Przykładem chorób somatycznych są astma, choroba niedokrwienna serca, cukrzyca, nadczynność tarczycy, a także nowotwory.

Warto pamiętać, że niepełnosprawności mogą występować oddzielnie lub w sprzężeniu ze sobą.

X.III. Załącznik nr 3 Dobre praktyki - Polska

X.III.I. Szlaki turystyczne w parkach narodowych

Turystyka w parkach narodowych powinna mieć charakter poznawczy. W niektórych PP turystyka miała i ma w dalszym ciągu charakter wypoczynkowo-rekreacyjny i sportowy. Wymienić tu trzeba przede wszystkim: Tatrzański PN i Karkonoski PN (alpinizm, narciarstwo z wyciągami, turystyka pobytowa w schroniskach), a także Pieniński PN (spływ Dunajcem), Wigierski PN (prywatne pola namiotowe, spływ Czarną Hańczą), Drawieński PN (spływ Drawą), PN Gór Stołowych (wspinaczka skałkowa). Każdy park narodowy ma opracowany regulamin zwiedzania, wyznaczone trasy zwiedzania oraz ewentualne miejsca do uprawiania sportu i rekreacji. Poruszanie się po parku narodowym jest dozwolone wyłącznie po wyznaczonych trasach/ szlakach, a jakiegokolwiek imprezy zorganizowane mogą odbywać się po uzyskaniu zgody dyrektora parku.

Prowadzona w parkach narodowych działalność turystyczna ma w założeniach pogodzenie interesów turystów odwiedzających parki z ich podstawowym celem, jakim jest ochrona bioróżnorodności oraz przebiegu zachodzących procesów przyrodniczych. Jednocześnie musi ona ograniczać do minimum możliwość wystąpienia ewentualnych szkód w parkach narodowych, a wynikających z masowej turystyki, ponieważ parki corocznie odwiedza ponad 10 milionów osób. Ponadto schroniska górskie znajdujące się w parkach narodowych, będące praktycznie hotelami bez właściwego zaplecza sanitarnego, niekorzystnie oddziałują na przyrodę parków.

Szlaki turystyczne w 12 parkach narodowych (Białowiecki, Biebrzański, Bory Tucholskie, Drawieński, Kampinoski, Narwiański, Poleski, Słowiński, Ujście Warty, Wielkopolski, Wigierski i Woliński) mają charakter typowo nizinny i są w większości dostępne dla OzN, tym bardziej że korzystają one na ogół z pomocy osób im towarzyszących. Pozostałe 11 parków narodowych to parki typowo wyżynne lub górskie. 15 parków narodowych posiada specjalnie przygotowane szlaki turystyczne udostępnione do zwiedzania dla OzN¹⁰⁶.

X.III.II. Dobre praktyki w parkach narodowych

Wiele parków od momentu wejścia w życie przepisów ustawowych, dotyczących dostępności lub nawet wcześniej starało się ułatwiać korzystanie ze swojej oferty osobom ze szczególnymi potrzebami. Poniżej znajdują się wybrane dobre praktyki z parków narodowych, uporządkowane zgodnie z obszarami dostępności zaproponowanymi w niniejszym modelu.

---

¹⁰⁶ Polskie Parki Narodowe. Nasze Parki Narodowe. Kwiecień 2020. Folder powstał w ramach projektu POIS.02.04.00-00-0001/15 „Promocja Parków Narodowych Jako marki”

W odniesieniu do obszaru organizacyjnego, oprócz powołanych w każdym parku narodowym koordynatorów dostępności i deklaracjach dostępności, warto zwrócić uwagę na wymiar współpracy z otoczeniem. Białawieski PN prowadzi stałą współpracę ze Specjalnym Ośrodkiem Szkolno-Wychowawczym w Hajnówce, którego podopieczni – osoby z niepełnosprawnością intelektualną, biorą czynny udział w działaniach edukacyjnych parku¹⁰⁷. Wielkopolski PN współpracuje z NGO w zakresie wydarzeń edukacyjnych, kulturalnych i sportowych, a w zakresie edukacji przyrodniczej z ośrodkami edukacji specjalnej i integracyjnej w regionie¹⁰⁸. Karkonoski PN wspiera dostępność łańcucha usług dla niepełnosprawnych turystów nawiązując relacje z otoczeniem parku to jest na przykład z firmami transportowymi¹⁰⁹. Z kolei Ojcowski PN przeszkolił swoich pracowników w prowadzeniu zajęć dla osób z dysfunkcją wzroku¹¹⁰.

W obszarze architektonicznym, parki narodowe skupiają swoje działania w obrębie budynków przeznaczonych do edukacji i zwiedzania. Dostępne dla OzN centra naukowe, edukacyjne i muzealne znajdują się między innymi w Kampinoskim PN¹¹¹, PN „Ujście Warty”¹¹², PN „Bory Tucholskie”¹¹³, Białawieskim PN¹¹⁴, Ojcowskim PN¹¹⁵, Wielkopolskim PN¹¹⁶, Roztoczańskim PN¹¹⁷, PN Gór Stołowych¹¹⁸. Miejsca te wyposażone są w dostępną infrastrukturę zewnętrzną (między innymi parkingi, podjazdy) oraz wewnętrzną (między innymi toalety czy windy).

Obszar techniczny w parkach narodowych, oprócz właściwego oznakowania samych szlaków i budynków opiera się na dostępnych stronach internetowych, dla których uzyskano

---

¹⁰⁷ <https://www.bpn.com.pl/>

¹⁰⁸ Oficjalna strona internetowa Wielkopolskiego Parku Narodowego <https://www.wielkopolskipn.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021r)

¹⁰⁹ Oficjalna strona internetowa Kampinoskiego Parku Narodowego, <https://www.kampinoski-pn.gov.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹¹⁰ Oficjalna strona internetowa Ojcowskiego Parku Narodowego, <http://www.ojcowskiparknarodowy.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹¹¹ Oficjalna strona internetowa Kampinoskiego Parku Narodowego <https://www.kampinoski-pn.gov.pl/edukacja/centrum-edukacji> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹¹² Oficjalna strona internetowa Parku Narodowego „Ujście Warty”, <https://www.pnujsciewarty.gov.pl/357,informacje-ogolne> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹¹³ Oficjalna strona internetowa Parku Narodowego „Bory Tucholskie”, http://www.pnbt.com.pl/centrum_edukacji_przyrodniczej_parku_narodowego_bory_tucholskie_w_chocinski_m_mlynie-668 (dostęp z dnia: 08.11.2021r.

¹¹⁴ Oficjalna strona internetowa Białawieskiego Parku Narodowego, https://bpn.com.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=42&Itemid=77 (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹¹⁵ Oficjalna strona internetowa Ojcowskiego Parku Narodowego <http://www.ojcowskiparknarodowy.pl/main/osr.html> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹¹⁶ Oficjalna strona internetowa Wielkopolskiego Parku Narodowego <https://www.wielkopolskipn.pl/index.php/park/kategoria/pl/wpn-EDUKACJA-lesna-szkola/78> (dostęp z dnia: 08.11.2021r

¹¹⁷ Oficjalna strona internetowa Roztoczańskiego Parku Narodowego <https://roztoczanski-pn.pl/pl/edukacja/osrodek-edukacyjno-muzealny> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹¹⁸ Oficjalna strona internetowa Ekocentrum Parku Narodowego Gór Stołowych <https://ekocentrum.pnngs.com.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

certyfikaty dostępności – posiada je część parków. Warto również dodać, że do poprawy komunikacji na przykład w Babiogórskim PN oferuje się usługę tłumacza online dla osób niesłyszących – na głównej stronie parku znajduje się instrukcja w języku migowym ułatwiająca załatwienie spraw przez niesłyszących turystów¹¹⁹.

Uwzględniając dobre praktyki w obszarze edukacyjno-społecznym, warto zwrócić uwagę na następujące działania parków narodowych:

- **Karkonoski PN** umożliwia OzN poruszanie się na handbike'ach ze wsparciem rodzin i wolontariuszy (pomagają one wjechać lub wejść do danego miejsca w górach). Dzięki wsparciu wolontariuszy organizowane są w ramach inicjatyw społecznych wejścia OzN na szczyty gór, czy do określonego miejsca. Dodatkowo, w zakresie działań edukacyjnych, prowadzone są dedykowane zajęcia dla dzieci z niepełnosprawnościami. Zajęcia kierowane są między innymi do dzieci słabowidzących i niewidomych oraz uczniów szkół integracyjnych i specjalnych z różnymi niepełnosprawnościami. Odbywają się również warsztaty terapii zajęciowej według dedykowanych scenariuszy autorskich edukatorów KPN, prowadzonych we współpracy z nauczycielami. Bazą tych zajęć jest teren i kontakt bezpośredni z przyrodą w wymiarze i formie na jaką dana niepełnosprawność pozwala. W Karkonoskim PN udostępniane i utrzymywane są 2 odcinki szlaków turystycznych dla OzN:
  - do Wodospadu Szklarki od parkingu przy DK3. Posiada on wyprofilowany podjazd do platformy widokowej przy Wodospadzie Szklarki, kostka umożliwia przejazd wózkiem dziecięcym oraz dla OzN, wzdłuż szlaku znajdują się bariery o parametrach odpowiednich dla OzN. Długość szlaku wynosi ok. 350 m. Przy parkingu są dwa miejsca dla OzN. KPN jest w kontakcie z zarządcą drogi krajowej i parkingu w celu zapewniania odpowiedniego oznakowania tych miejsc,
  - od Górnej Stacji Wyciągu na Kopę do Domu Śląskiego. Posiada on wyprofilowany podjazd do schroniska Dom Śląski, który umożliwia przejazd wózkiem dziecięcym oraz dla OzN. Wzdłuż szlaku znajdują się bariery o parametrach odpowiednich dla OzN. Długość szlaku wynosi ok. 1200 m. Jest to jeden z najwyższych położonych szlaków turystycznych dostępnych dla OzN w Polsce¹²⁰,
- **Kampinoski PN** – na terenie parku i w ośrodku edukacyjnym prowadzone są zajęcia dla OzN. Ośrodek posiada eksponaty, które można dotknąć – przedmioty naturalnej wielkości i kształtu, a teren przy ośrodku jest łatwo dostępny do zajęć¹²¹,
- **PN „Ujście Warty”** dysponuje Ośrodkiem Muzealno-Edukacyjnym, w którym przestrzeń wystawiennicza znajduje się na jednym poziomie, a ekspozycja jest bogata w interaktywne eksponaty dźwiękowe i dotykowe, co czyni ją przyjazną dla osób

---

¹¹⁹ Oficjalna strona internetowa Babiogórskiego Parku Narodowego, <http://www.bgpn.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹²⁰ Oficjalna strona internetowa Karkonoskiego Parku Narodowego <https://kpnmab.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹²¹ Oficjalna strona internetowa Kampinoskiego Parku Narodowego, <https://www.kampinoski-pn.gov.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

niedowidzących bądź niesłyszących. Aplikacje na wystawie posiadają tryb dla osób niedowidzących oraz część z nich jest zamontowana na różnych wysokościach, w celu ułatwienia dostępu dzieciom i osobom poruszającym się na wózkach. Ośrodek posiada audioprzewodniki dla osób niewidomych. Na terenie Przyrodniczego Ogrodu Zmysłów ścieżki są wyłożone podłożem mineralnym, ułatwiającym przejazd wózków. Część tablic posiada napisy w piśmie Braille'a. Jedna z wystaw posiada specjalny tunel i poręczę, dzięki którym jest dostępna dla osób poruszających się na wózkach, które mogą oglądać zasadzone na wysokości wzroku rośliny¹²²,

- w **Babiogórskim PN** znajduje się ogród zmysłów z mapą plastyczną dla osób niewidzących i niedowidzących z pismem Braille'a. Dostosowane do potrzeb OzN ścieżki na przykład „Babiogórska parzenica” – posiadają takie udogodnienia jak: tablice tyflograficzne, siłownie ze sprzętami na wysokości ramion osób poruszających się na wózkach, często rozmieszczone miejsca wypoczynku i parkingi. Istotne jest również, że ścieżki posiadają nawierzchnię dostosowaną do osób poruszających się na wózku,
- **PN „Bory Tucholskie”** może się pochwalić botaniczną ścieżką dydaktyczną wyposażoną w podjazdy z barierkami i liczne urządzenia edukacyjne, gdzie roślinność można rozpoznawać po dotyku i zapachu¹²³,
- **Białowieski PN** prowadzi szereg działań ułatwiających zwiedzanie OzN. Należą do nich:
  - działania edukacyjne realizowane z Narodowego Funduszy Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, w ramach których park zrealizował Ogród dotykowo-zapachowo-smakowy (rabata edukacyjna przy budynku Ośrodka Edukacji Przyrodniczej BPN, broszura edukacyjna z drukiem powiększonym i w formie audio) oraz projekt edukacyjny o grzybach „W Zgodzie z Naturą” (wystawa fotografii wielkoformatowej „Puszczańskie Rarytasy” uzupełniona o audiobooki i opis w piśmie Braille'a, prezentacja multimedialna pt. "Zwodnicze Sobowtóry", dostosowana do potrzeb niewidomych, niedowidzących i niesłyszących oraz konkurs dla osób z niepełnosprawnością intelektualną „Najpiękniejszy Grzyb”),
  - powstała przy budynku Ośrodka Edukacji Przyrodniczej Białowieskiego Parku Narodowego Polana Edukacyjna "Las dla tych, którzy mają mało czasu", można na niej z powodzeniem prowadzić zajęcia edukacyjne dla osób z różnymi dysfunkcjami,
  - możliwość zwiedzania online,
  - Muzeum Przyrodniczo-Leśne – budynek umożliwiający zwiedzanie z audioprzewodnikiem lub ściągnięcie nagrania na nośnik mobilny, liczne miejsca wypoczynku na trasie zwiedzania, napisy kontrastowe na ekspozycji, możliwość zwiedzania z psem asystującym i psem przewodnikiem, zestaw tyfłomap na temat parku,

---

¹²² Oficjalna strona internetowa Parku Narodowego „Ujście Warty”, <https://www.pnujsciewarty.gov.pl/357,informacje-ogolne> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹²³ Oficjalna strona internetowa Parku Narodowego „Bory Tucholskie”, <https://www.pnbt.com.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

- Rezerwat Pokazowy Żubrów, który obejmuje pawilon edukacyjny oraz zagrody ze zwierzętami. W obu tych obiektach możliwe jest zwiedzanie przez OzN dzięki między innymi właściwie skonstruowanym ciągom komunikacyjnym, tyflomapa z rozmieszczeniem zwierząt, tabliczkom z opisami w piśmie Braille'a i rycinami tropów oraz dostosowanym do osób poruszających się na wózkach platformom widokowym¹²⁴,
- **Pieniński PN** posiada dostępne do zwiedzania dla OzN ogródki roślin naskalnych. Dysponuje również dotykowo-barwnymi materiałami edukacyjnymi dla osób niewidomych i niedowidzących, wykonanymi przez Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi w Laskach¹²⁵,
- w **Ojcowskim PN** znajduje się Centrum Edukacyjno-Muzealne - budynek z ekspozycją wykorzystującą wyświetlacze stereoskopowe 3D z możliwością regulacji wysokości oraz Ośrodek Edukacyjno-Dydaktyczny, który posiada płaską ścieżkę edukacyjną (bez schyłków terenu i innych utrudnień, prowadzącą przez arboretum do ogrodu skalnego i nad staw)¹²⁶,
- w **Wielkopolskim PN** przy ścieżkach dydaktycznych znajdują się tablice edukacyjne zamontowane na wysokości wzroku osób poruszających się na wózkach, które są również dostosowane do potrzeb osób słabowidzących. Ponadto w Centrum Edukacji Ekologicznej parku można skorzystać z usług pracownika-przewodnika, papierowej wersji przewodnika po obiekcie lub rozwiązania technicznego w postaci audioprzewodnika¹²⁷,
- **Roztoczański PN** dysponuje dwoma dostępnymi pomostami prowadzącymi do obiektów atrakcyjnych turystycznie – pomost antyerozyjny przy Stawach Echo oraz pomost z platformą widokową na Czarnym Stawie. Park planuje ponadto nowy system oprowadzania po wystawach w Ośrodku Edukacyjno-Muzealnym w Zwierzyńcu opierający się na audioprzewodnikach dla osób niewidomych i niedosłyszących¹²⁸.

---

¹²⁴ Oficjalna strona internetowa Białowieskiego Parku Narodowego, <https://www.bpn.com.pl/>(dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹²⁵ Oficjalna strona internetowa Pienińskiego Parku Narodowego <https://www.pieninybn.pl/>(dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹²⁶ Oficjalna strona internetowa Ojcowskiego Parku Narodowego, <http://www.ojcowskiparknarodowy.pl/> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹²⁷ Oficjalna strona internetowa Wielkopolskiego Parku Narodowego, <https://www.wielkopolskipn.pl/>(dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

¹²⁸ Oficjalna strona internetowa Roztoczańskiego Parku Narodowego <https://roztoczanski-pn.pl/>(dostęp z dnia: 08.11.2021r.)

X.III.III. Inne dobre praktyki

Warto szczególnie zwrócić uwagę na następujące inicjatywy:

Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Małopolskiego w ramach dofinansowania ze środków RPO woj. Małopolskiego 2014-2021, wybudował trzy obiekty infrastruktury pasterskiej wraz z elementami małej architektury (w m. Kokuszka, m. Zubrzyca Górna, m. Niedzica), w których stworzono mini-centra edukacji ekologiczno-kulturowej. Każde mini-centrum posiada m.in tradycyjnie wyposażone baczki, gdzie każdy element wyposażenia jest opatrzony tabliczką z napisami dla osób niewidomych i niedowidzących (zastosowano odpowiednią wielkość czcionki oraz pismo Braille'a), tablice i stojaki edukacyjne, materiały edukacyjne dla osób niewidomych to jest wypukłe drewniane obrazki zwierząt i roślin, drewniane ramki z umieszczonymi w ich środku materiałami o różnej fakturze oraz nagrania odczytów z tablic i stojaków edukacyjnych.

Polska Organizacja Turystyczna organizuje konkurs na **Najlepsze Centrum Informacji Turystycznej** w Polsce. Konkurs organizowany jest w ramach rozwijania Polskiego Systemu Informacji Turystycznej. Kapituła konkursu kieruje się następującymi kryteriami: lokalizacja jednostki, oznaczenie dojścia i dojazdu, dostępność dla turystów, w tym OzN, dostępność godzin pracy, kwalifikacje pracowników informacji turystycznej – w tym znajomość języków obcych, jakość, zasięg i kompletność udzielanych informacji. Pod uwagę brane są: wygląd obiektów, ich funkcjonalność, zaopatrzenie w materiały informacyjno-promocyjne oraz kreowanie i realizacja własnych inicjatyw w zakresie edukacji, kultury i rozwoju turystyki¹²⁹.

Portal informacyjny PTTK „Turystyka dostępna dla wszystkich”¹³⁰. Na stronie OzN znajdzie informacje o obiektach turystycznych pogrupowanych wg kategorii. Opisy dostarczają szczegółowych danych o stopniu dostosowania obiektu dla potrzeb OzN, na przykład - czy jest podjazd dla wózków, winda, czy szerokość drzwi jest dostateczna, by można wjechać wózkiem, czy personel jest przeszkolony. Dane zostały zebrane przez ankieterów bezpośrednio w obiektach.

W 2021 r. miasto Szczekocin zorganizowało cykl rajdów dla OzN w ramach mikroprojektu **"Beskid bez barier"**. W ramach przedsięwzięcia zorganizowano cykl 10 rajdów górskich. Przed rozpoczęciem wyjścia na trasy, każdorazowo uczestnicy zostali przeszkoleni z pierwszej pomocy w górach, które przeprowadzili ratownicy GOPR.

Atlas Parków Narodowych w Polsce Dla Osób Niewidomych i Słabowidzących. Zespół konsultacyjny powołany przez Prezesa Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi (TONO) w Łaskach przygotował Atlas Parków Narodowych w Polsce dla osób niewidomych

---

¹²⁹ <https://www.pot.gov.pl/pl/nowosci/wiadomosci-z-pot/znamy-zwycieczkow-xiii-konkursu-na-najlepsze-centrum-informacji-turystycznej>

¹³⁰ Oficjalny portal informacyjny PTTK „Turystyka dostępna dla wszystkich”, (dostęp z dnia: 08.11.2021r.) <http://www.turystykadlawszystkich.pl/index.php>

i słabowidzących. Projekt został dofinansowany ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Zestawy plansz dotykowych wyprodukowane w nakładzie 120 kompletów zostały przekazane nieodpłatnie do poszczególnych parków narodowych, gdzie osoby zainteresowane mogą na miejscu zapoznać się z ich treścią i uzyskać dodatkowe informacje bezpośrednio od pracowników parków, którzy w większości zostali przeszkoleni w pracy z osobami z dysfunkcją wzroku. Pozostałe Atlasy trafiły między innymi do 10 ośrodków szkolno-wychowawczych, gdzie będą wykorzystywane na lekcjach przyrody i geografii oraz do wybranych bibliotek. Duże mapy zostały przekazane do parków narodowych w liczbie po 10 sztuk dla danego parku, zaś do ośrodków szkolno-wychowawczych trafiły komplety map każdego parku. Nie było dotychczas w Polsce tak dużego projektu tyflokartograficznego o tej tematyce¹³¹.

Dobrym przykładem organizacji inwestującej w szkolenia dla pracowników połączone z praktyką jest **Muzeum Pierwszych Piastów w Lednicy**¹³², gdzie pracownicy najpierw przeszli szkolenie z obsługi osób z dysfunkcjami, a później na dostosowanym do potrzeb osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności terenie muzeum i okolicy realizowali warsztaty, wykłady, spacer tematyczne, imprezy plenerowe, spotkania weekendowe oraz wizyty w innych miastach to jest Gnieźnie czy Poznaniu¹³³.

Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe realizuje różnego rodzaju projekty i prace mające na celu udostępnienie lasów dla społeczeństwa z uwzględnieniem standardów dostępności. Wydały one dwie ważne publikacje: w 2013 r. „Las bez barier – obiekty terenowe” oraz w 2016 r. „Las bez barier – obiekty kubaturowe”, a od 2020 r. przygotowywane są krótkie filmy instruktażowe pt. „Las na wyciągnięcie ręki”. Zaprojektowane zostały również urządzenia obsługi ruchu turystycznego do posadowienia na terenie parkingów leśnych, uwzględniające potrzeby OzN oraz kontekst środowiskowy. Ponadto coraz większa liczba obiektów edukacyjnych posiada specjalne udogodnienia i przystosowania dla OzN.

Aplikacja zarządzająca szlakami turystycznymi i drogami leśnymi tworzona przez Wydział Transportu i Inżynierii Lotniczej Politechniki Śląskiej. Aplikacja powstanie w ramach konkursu „Rzeczy są dla ludzi”, w Programie Dostępność Plus. Efektem tego projektu będzie uruchomienie zintegrowanej platformy planowania, organizacji, nadzoru i wsparcia dostępności oferty turystyki górskiej dla osób mających trudności w funkcjonowaniu fizycznym. Platforma będzie współdziałała z aplikacją Ratunek.

Oczekiwane rezultaty projektu obejmą między innymi następujące funkcjonalności: planowania tras górskich z wykorzystaniem narzędzia multimedialnego planera podróży, graficznej wizualizacji online przemieszczeń osób realizujących wycieczki górskie,

---

¹³¹ Oficjalna strona internetowa Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi LASKI, <https://www.laski.edu.pl/pl/node/706> (dostęp z dnia: 08.11.2021r.).

¹³² A. Zajadacz (red.), Turystyka Dostępna. Rekomendacje dla sektora usług turystycznych, Poznań 2020.

¹³³ Ibidem, s. 41.

nawigowania na szlakach turystycznych, drogach leśnych oraz drogach rowerowych. Ponadto opracowanie komputera pokładowego do pojazdów z funkcjami komunikatora dla OzN, monitorowania parametrów pracy specjalistycznego pojazdu terenowego. System umożliwi głosowe wezwanie pomocy SOS dla OzN w przypadku wystąpienia zdarzeń nieplanowanych.

Istotne rezultaty projektu to także dostosowanie konstrukcji wózków (różnych producentów) dla OzN, ich wyposażenie w zamienne źródła zasilania oraz adaptacje sterowania pojazdem dla osób o istotnych ograniczeniach fizycznych.

X.IV. Dobre praktyki – Europa i Świat

Wiele krajów na świecie świadomie rozwija tak zwaną dostępną turystykę. Jako przykład można podać **Singapur**, gdzie rząd sporządził listę najczęściej zadawanych pytań, aby pomóc turystom w planowaniu podróży. Sieć transportu Mass Rapid Transit¹³⁴ zapewnia dostęp bez barier na przystanki do wagonów kolejowych, toalety przystosowane do wózków inwalidzkich, szersze bramki, windy oznaczone pismem Braille'a i nawierzchnie dotykowe. Zwierzęta asystujące OzN są dozwolone w autobusach i pociągach, a także w restauracjach i centrach handlowych.

Podobne kroki podjęła **Tajlandia**, popularny punkt na turystycznej mapie świata. Wyzaczyła szlaki turystyczne w niektórych regionach kraju, które są całkowicie dostępne dla turystów z niepełnosprawnościami. Aby podnieść świadomość, uruchomiła stronę internetową i przewodnik w piśmie Braille'a „Turystyka dla Wszystkich”. Agencje tajlandzkie aktywnie promują swój naród jako przyjazny dla osób niewidomych w Europie i Wielkiej Brytanii.

Malezja przyjęła podejście oparte na partnerstwie z udziałem zainteresowanych stron, takich jak Narodowa Rada ds. Niewidomych Malezji, George Miasto Światowe Dziedzictwo Włączone i Przyjaciele Dziedzictwa George Town. Już dzisiaj możliwe są spacerzy z audiodeskrypcją po dziedzictwie na wyspie Penang,

Przenosząc się na drugą stronę Oceanu Indyjskiego, **Republika Południowej Afryki** jest najbardziej przyjaznym dla dostępności miejscem turystycznym w Afryce. Oferuje szlaki z pismem Braille'a i dostęp do ramp w rezerwatach przyrody, promenady dla wózków w atrakcjach oraz dedykowaną stronę internetową, która pomaga niepełnosprawnym podróżnym. RPA umożliwia korzystanie z psów przewodników podczas lotów krajowych.

Po drugiej stronie Atlantyku w **Chile**, Chilijska Narodowa Rada Turystyki i Krajowa Służba ds. Osób Niepełnosprawnych nawiązały współpracę, aby stworzyć kompleksowy przewodnik dla OzN. Kraj wprowadził dostęp dla wózków na stacjach metra, w pociągach i niektórych autobusach. Wprowadzono dotykowe wersje swojej słynnej sztuki ulicznej. Zaangażowały się też firmy: Chilijski startup, „Wheel the World”¹³⁵ - to wózek zaprojektowany specjalnie do poruszania się po nierównym terenie Patagonii.

Działania na rzecz dostępnej turystyki prowadzi również **Europejska Sieć Turystyki Dostępnej** (the European Network for Accessible Tourism – ENAT¹³⁶) - to stowarzyszenie non-profit, które skupia organizacje i instytucje związane zarówno z badaniami, promocją, jak i działalnością praktyczną w zakresie „turystyki dostępnej”. Wykorzystując wiedzę i doświadczenie partnerów w sieci współpracy, członkowie ENAT pracują nad poprawą

---

¹³⁴ System Mass Rapid Transit, zwany w języku potocznym MRT, to system szybkiego transportu, który stanowi większość sieci kolejowej w Singapurze.

¹³⁵ Oficjalna strona internetowa Wheel of World <https://gowheeltheworld.com/> (dostęp z dnia: 08.09.2021r.).

¹³⁶ Oficjalna strona internetowa Europejskiej Sieci na Rzecz Turystyki Dostępnej, <https://www.accessibletourism.org/> (dostęp z dnia: 08.09.2021r.).

dostępności informacji turystycznej, transportu, infrastruktury, projektowaniem usług dla odwiedzających, którzy mają różne potrzeby w zakresie udogodnień. Współpraca ta przyczynia się do tworzenia modeli doskonalenia „turystyki dostępnej”, użytecznych dla całej branży turystycznej.

W wielu krajach wschodzących, rynek dynamicznie reaguje na zapotrzebowanie na dostępne usługi turystyczne, a kilka modeli zyskuje na popularności. W **Indiach**, gdzie inicjatywy rządowe jeszcze się nie rozwinęły, sektor prywatny wkroczył proaktywnie. Jednym z interesujących przykładów jest Planet Abled¹³⁷, firma świadcząca usługi turystyki integracyjnej. Według firmy jest to jedyny taki dostawca na swoją skalę w Indiach, obsługujący klientów zarówno z Indii, jak i z zagranicy – w tym tak odległych krajów, jak Brazylia.

Dostępność jest centralnym elementem każdej polityki odpowiedzialnego i zrównoważonego rozwoju. Jest to zarówno imperatyw praw człowieka, jak i wyjątkowa okazja biznesowa. W tym kontekście turystyka dostępna nie tylko przynosi korzyści OzN, ale całemu społeczeństwu. Nie powinno się pomijać „aspektu biznesowego” myśląc o dostępności. Oprócz aspektu praw człowieka, w tym celu istnieje również przekonująca argumentacja dotycząca wymiernych korzyści finansowych. Nie można ignorować wielkości rynku dostępnej turystyki. W **Stanach Zjednoczonych** Organizacja Open Doors szacuje, że dorośli niepełnosprawni wydają na podróże ponad 17 miliardów dolarów rocznie¹³⁸. Operatorzy turystyczni i zarządzający urządzeniami paraturystycznymi oraz infrastrukturą turystyczną powinni mieć na uwadze, że jeśli w rodzinie jest OzN, to hotel, pensjonat lub restauracja zyskuje nie jednego klienta, ale odpowiednio więcej osób, które mu towarzyszą.

Prowadzi to do efektu mnożnikowego w wydatkach na turystykę. Na przykład w **Australii** średnia wielkość grupy podróżującej z udziałem OzN wynosi od 2,8 do 3,4, zgodnie z OECD Tourism Trends and Policies 2016¹³⁹. Branża turystyczna ma powiązania z kilkoma sektorami szerszej gospodarki, w tym z transportem, rękodziełem, pokazami i wydarzeniami rzemieślniczymi, żywnością i napojami, nieformalnymi przewodnikami turystycznymi i tym podobnymi. W ten sposób widoczne są korzyści gospodarcze z promowania dostępnej turystyki.

---

¹³⁷ Oficjalna strona internetowa PLANET ABLED, <https://planetabled.com/> (dostęp z dnia: 08.09.2021r.).

¹³⁸ <https://www.prnewswire.com/news-releases/disability-travel-generates-173-billion-in-annual-spending-300121930.html>

¹³⁹ [Tourism-Trends2016-Landscape \(oecd.org\)](https://www.oecd.org/tourism-trends-2016-landscape/)

X.V. Załącznik nr 4 Instrukcja przeprowadzenia samooceny w zakresie dostępności PP dla osób ze szczególnymi potrzebami

Podstawowym narzędziem, które ma Państwu pomóc we wdrażaniu dostępności, są matryce diagnostyczne. Ta krótka instrukcja pozwoli Państwu lepiej przygotować się do zadań audytowych.

X.V.I. Przed audytem

W celu przygotowania się do przeprowadzenia działań, powinniście Państwo wyznaczyć minimum 2-osobowy zespół ds. dostępności z koordynatorem na czele. Proponujemy formalnie powołać zespół na przykład zarządzeniem/decyzją dyrektora. W takim dokumencie powinien pojawić się zakres obowiązków członków zespołu na przykład monitoring, podejmowanie działań prewencyjnych i naprawczych. Należy spotkać się i omówić harmonogram podejmowanych działań tzn., kiedy i co będzie przez zespół oceniane. Podstawowym wyposażeniem zespołu będzie laptop lub inne urządzenie mobilne (bądź wydrukowane matryce), taśma miernicza (przynajmniej 5 metrowa), przyrząd do pomiaru nachylenia (inklinometr pochylomierz, poziomnica cyfrowa), aparat fotograficzny (lub telefon z aparatem).

X.V.II. Wybór miejsca audytowanego i sposób realizacji czynności sprawdzających.

Matryce diagnostyczne stanowią szczegółowy zbiór wytycznych, jakie należy spełnić, aby dostępność na stałe pojawiła się w Państwa parku. Proponujemy przyjąć schemat działania zgodny ze „ścieżką turysty ze szczególnymi potrzebami”. W pierwszej kolejności należy udać się na parking samochodowy parku, tam zgodnie z matrycą sprawdzić miejsca postojowe przeznaczone dla OzN (zgodnie z matrycą diagnostyczną nr 1). Przy kontroli miejsc parkingowych wszystkie uwagi dot. nieprawidłowości należy wpisać w matrycę. Następnie powinniście Państwo udać się na najbliższy zlokalizowany przy parku przystanek autobusowy lub kolejowy. Należy ocenić, czy turysta ma możliwość przyjechać do Państwa dostosowanym (niskopodłogowym) autobusem lub dostosowanym taborem kolejowym. Należy sprawdzić, czy przystanki są pozbawione barier i czy informacja na nich zamieszczona jest aktualna i czytelna.

W dalszej kolejności należy zweryfikować punkt wejścia do parku, dostosowanie miejsca informacyjnego oraz jego otoczenie. Należy zwrócić uwagę czy w niedalekiej odległości od wejścia/ wyjścia usytuowana jest toaleta dla OzN.

Czynności audytowe należy podzielić, co do zasady, na kontrolę dostępności budynków oraz terenów przylegających oraz kontrolę szlaków pieszych. Zespół powinien rekomendować przeprowadzenie audytu dostępności strony internetowej PP podmiotowi zewnętrznemu, wyspecjalizowanemu w audytach dot. zgodności ze standardem WCAG 2.1.

Przeprowadzając audyt budynków należy zacząć od strefy wejścia/wyjścia, następnie poziom „- 1” to jest piwnica, parter, a potem kolejne kondygnacje. Każda matryca powinna być dokładnie opisana, jakiego budynku i której kondygnacji dotyczy. Opisy problemów powinny być na tyle szczegółowe, aby w późniejszym czasie mieć zawarte w dokumentacji informacje, czego dotyczył problem. W tym przypadku bardzo pomocna będzie dokumentacja fotograficzna, którą warto wykonać.

Pamiętajmy, aby za każdym razem, gdy rozpoczynamy czynności sprawdzające, przechodzić punkt po punkcie w matrycy diagnostycznej - dzięki temu nie pominiemy istotnych elementów dostępności.

X.V.III. Wybór dostępnej trasy turystycznej – szlaków pieszych

Dostępność w Państwa parku nie musi obejmować wszystkich tras turystycznych – szlaków pieszych. Warto zorganizować spotkanie dyrekcji Parku z zespołem ds. dostępności i przeanalizować, która z tras już w chwili obecnej posiada możliwie dostępny teren. Pamiętajmy, aby trasa była jak najbardziej (w miarę możliwości) atrakcyjna krajobrazowo, tak, aby osoby odwiedzające mogły jak najlepiej poznać walory przyrodnicze Parku.

Gdy już zapadnie decyzja o wyborze, który szlak mógłby być tym dostępnym dla osób ze szczególnymi potrzebami, wyruszamy w trasę pamiętając, aby uwzględniać wszystkie wytyczne zawarte w matrycy diagnostycznej nr 2. Audyt pokaże Państwu, na jakie elementy należy zwrócić uwagę i co ewentualnie należy poprawić.

X.V.IV. Na zakończenie

Gdy już zakończą Państwo audyt dostępności zgodnie z matrycami, należy zrobić zestawienie wszystkich zdiagnozowanych barier i utrudnień. Tak sporządzone zestawienie stanowić będzie dla Państwa macierz barier i utrudnień. Należy wówczas określić sposób zniesienia danej bariery, wyznaczyć osobę odpowiedzialną za realizację zadania, określić horyzont czasowy oraz koszty. Warto zaznaczyć, że nie wszystkie bariery i utrudnienia wymagają dodatkowych nakładów finansowych na przykład usunięcie w budynku mebli i przedmiotów z korytarzy nie jest kosztem, a z pewnością zapewni komfort i bezpieczeństwo poruszania się po nich osób z dysfunkcją wzroku lub poruszających się na wózku.

Wzór macierzy (kosztowej) barier i utrudnień.

A Kategoria dostępności	B Bariera / utrudnienie	D Sposób zniesienia bariery / utrudnienia	E Osoba odpowiedzialna za monitoring działania	F Szacowany okres realizacji (od MM.RRRR do MM.RRRR)		G Wartość planowanego do realizacji zadania (PLN)			J Dokumenty potwierdzające realizację zadania (np. protokół odbioru, zaświadczenie o odbyciu szkolenia)
				od	do	kwota brutto	kwota netto	VAT	
Komponent architektoniczny									
					Suma	0,00	0,00	0,00	
Komponent cyfrowy									
					Suma	0,00	0,00	0,00	
Komponent komunikacyjno - informacyjny									
					Suma	0,00	0,00	0,00	
Komponent organizacyjny									
					Suma	0,00	0,00	0,00	
					Razem	0,00	0,00	0,00	#NAZWA?

X.V.V. Dostępność dla wszystkich

Podczas prac mogą Państwo zadać sobie pytanie lub spotkać się ze stwierdzeniem – po co te zmiany i udogodnienia, skoro u nas nie pracuje OzN? Odpowiedź jest prosta i jednoznaczna – dostępność dotyczy wszystkich tzn. zarówno klientów zewnętrznych, jak i pracowników. Możemy tylko przypomnieć, że każdy – bez wyjątku, może na pewnym etapie życia stać się osobą ze szczególnymi potrzebami (czasowo lub trwale). Powodem może być na przykład choroba lub nieszczęśliwy wypadek.

X.V.VI. Matryce, jak z nich prawidłowo korzystać?

Matryce składają się z trzech kolumn:

Przedmiot poddany audytowi dostępności	Opis obecnego stanu	Sposób likwidacji bariery
	☐ Tak ☐ Nie ☐ Nie dotyczy	

Kolumna druga daje możliwość wyboru jednej w trzech opcji TAK, NIE, NIE DOTYCZY. Wielokrotnie podczas audytu spotkacie się Państwo z dylematem, którą pozycję zaznaczyć. Wówczas prosimy sporządzać notatki oraz dokumentację zdjęciową, dużo łatwiej będzie Państwu, gdy zespół ds. dostępności spotka się i omówi dany problem. Wiele problemów z jakimi się Państwo spotkacie podczas czynności audytowych, wcale nie będą proste do rozwiązania. Wystąpią pewne uwarunkowania, które będą wymagały podejmowania

niełatwych decyzji, dlatego tak ważne jest, aby Państwa praca odbywała się w sposób zespołowy. Kiedy będziecie się Państwo zastanawiać, czy i jak rozwiązać problem ze zidentyfikowaną barierą, nie miejcie Państwo oporów przed kontaktem z NGO, która wspiera osoby ze szczególnymi potrzebami. Oni będą wiedzieć najlepiej, jak zapewnić dostępność osobom, które jej potrzebują.

X.V.VII. Monitorowanie działalności podmiotu, w zakresie zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami

Monitorowanie dostępności PP wymaga sprawdzania, jak dostępność jest realizowana w praktyce. Należy to robić systematycznie, odstępy czasowe musicie Państwo ustalić samodzielnie – możecie rozważyć opracowanie odrębnej procedury, która będzie obowiązywać dla tego procesu w Państwa parku.

Szczegółowość i częstotliwość sprawdzenia zależą od konkretnego rozwiązania na przykład funkcjonowanie platform przyschodowych warto sprawdzać raz w tygodniu. Sprawdzenie niektórych procedur może być rzadsze, ale przynajmniej raz w miesiącu warto sprawdzić, jak oraz czy szybko i łatwo można zamówić tłumacza języka migowego albo czy losowo wybrane multimedia na stronie na pewno mają napisy.